

Συγκριτική διερεύνηση της αρχιτεκτονικής των δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου

ΤΕΙ Πειραιά

Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών

Τμήμα Πολιτικών Δομικών Έργων

Τομέας Β' Δομοστατικού Σχεδιασμού

Άγγελος Μεργές - 37145

επιβλέπων καθηγήτρια:
Στ. Μαλικούτη

Περιεχόμενα

Πρόλογος ~ 2

1. Εισαγωγικά ~ 3

1.1 Ιστορικό πλαίσιο και συνθήκες ~ 3

1.2 Οικοδομική δραστηριότητα και Πολεοδομική πολιτική ~4

1.3 Νομικό πλαίσιο ~5

2. Λειτουργική Διάρθρωση ~ 9

2.1 Δημόσια και Τράπεζες ~ 9

2.1 Ιδιωτικά ~ 20

α) Μονοκατοικίες ~ 20

β) Προσφυγικές κατοικίες ~ 25

γ) Πολυκατοικίες ~ 29

3. Κατασκευαστικά ζητήματα ~ 56

4. Διαμόρφωση των όψεων ~ 58

4.1 Αρχιτεκτονικά ρεύματα ~ 58

4.2 Εξωτερική Διαμόρφωση ~ 69

4.2.1 Δημόσια και Τράπεζες ~ 69

4.2.2 Ιδιωτικά ~ 91

α) Μονοκατοικίες ~ 91

β) Πολυκατοικίες ~ 100

γ) Προσφυγικές κατοικίες ~ 122

5. Συγκριτική Διερεύνηση – Συμπεράσματα ~130

5.1 Διαμόρφωση των όψεων ~ 130

5.2 Εσωτερική Διάταξη ~ 164

5.3 Κατασκευαστικά ζητήματα ~ 176

Βιβλιογραφία ~ 177

Πρόλογος

Ο σκοπός της πτυχιακής αυτής εργασίας είναι η διερεύνηση και η σύγκριση της αρχιτεκτονικής των δημοσίων και των ιδιωτικών κτιρίων της Ελλάδας, κατά την εποχή του Μεσοπολέμου. Η μελέτη αυτή περιλαμβάνει την ανάλυση των κτιριοδομικών, μορφολογικών, κατασκευαστικών, αλλά και νομοθετικών εξελίξεων όπως επίσης τη συσχέτιση μεταξύ τους, όπως αυτά επηρεάστηκαν από τους ποικίλους παράγοντες που επέδρασαν εκείνη την εποχή στην Ελλάδα.

Οι κτιριακοί τύποι οι οποίοι αναλύονται είναι οι εξής:

Σχολεία, θέατρα, κινηματογράφοι, κτίρια υγείας, τράπεζες, μονοκατοικίες και πολυκατοικίες και τέλος προσφυγικές κατοικίες.

Οι κατηγορίες κτιρίων οι οποίες παραλείπονται είναι οι εκκλησίες και οι βιομηχανίες. Πρέπει να σημειώσουμε πως οι πληροφορίες μας, οι οποίες αφορούν τα θέατρα και τους κινηματογράφους είναι περιορισμένες.

Η δομή της εργασίας, χωρισμένη σε κεφάλαια, έχει ως εξής:

εισαγωγικά στοιχεία,
λειτουργική διάρθρωση,
κατασκευαστικά ζητήματα,
διαμόρφωση των όψεων,
συμπερασματικά στοιχεία.

Στα εισαγωγικά στοιχεία θα δώσουμε ορισμένες πληροφορίες οι οποίες αφορούν τις συνθήκες της εκάστοτε εποχής. Θα αναφερθούμε δηλαδή στις ιστορικές αλλαγές που λαμβάνουν τόπο, όπως επίσης και στις οικοδομικές και πολεοδομικές, αλλά και νομικές εξελίξεις οι οποίες διέπουν την εποχή που εξετάζουμε.

Η λειτουργική διάρθρωση αφορά την εσωτερική διάταξη των κτιρίων, όπου και θα αναλύσουμε ορισμένα παραδείγματα, όπως επίσης και την εξέλιξη της μέσα στον χρόνο.

Τα κατασκευαστικά ζητήματα αφορούν τις αλλαγές ως προς την τεχνολογία οικοδόμησης.

Η διαμόρφωση των όψεων αφορά την εξωτερική μορφολογία. Πέραν των παραδειγμάτων που θα παρουσιάσουμε, θα δώσουμε έμφαση στα αρχιτεκτονικά ρεύματα που επηρέασαν τις όψεις των κτιρίων.

Τέλος, στο κεφάλαιο των συμπερασμάτων, δίνοντας βάση στις ιδιομορφίες των κτιρίων κάθε κατηγορίας, θα παρουσιάσουμε ορισμένες επιπλέον συγκριτικές παρατηρήσεις.

1. Εισαγωγικά

-1.1 Ιστορικό Πλαίσιο και Συνθήκες

Η περίοδος του Μεσοπολέμου αποτελεί κομβική περίοδο για την Ελλάδα. Οι εξελίξεις εθνικού και διεθνούς επιπέδου βρίσκουν τόπο στην Αθήνα και σχετίζονταν με τον πολιτικό, οικονομικό, τεχνολογικό και αισθητικό τομέα. Η χώρα μας αντιμετώπιζε μία σειρά προβλημάτων και οι λύσεις στον τομέα οργάνωσης του χώρου που θα δοθούν, θα αλλάξουν το πρόσωπο της πρωτεύουσας ριζικά. Πιο συγκεκριμένα οι ιστορικές αλλαγές που θα λάβουν χώρο την περίοδο αυτή συναρτάται με την αύξηση του πληθυσμού, την αναβάθμιση της εικόνας της Αθήνας, τις τεχνολογικές καινοτομίες, την εισαγωγή νέων νόμων όσον αφορά την οικοδομική δραστηριότητα και τέλος με τα οικονομικά θέματα.

Η δεκαετία του 1920 μπορεί να χαρακτηριστεί από νομισματική αστάθεια αλλά και από πληθυσμιακές ανακατατάξεις. Στην πρώτη περίπτωση μιλάμε για την ιδιαίτερα δυσμενή κατάσταση της Ελλάδας. Ανεργία, δάνεια, υποτίμηση νομίσματος, πληθωρισμός, αστάθεια τίτλων χρηματιστηρίου, οικονομική κρίση και τέλος πτώχευση το 1929. Μετά τη νομισματική σταθεροποίηση του 1928 και μέχρι το 1932 η κυβέρνηση προχώρησε στην παραγωγή σε τομείς μεταφορών, γεωργίας και μεταλλευτικής εκμεταλλεμένη τα δάνεια του εξωτερικού. Με τη Συνθήκη της Λωζάννης (24 Ιουλίου 1923) διασφαλίζεται η ειρήνη μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, δύο χωρών που έλαβαν μέρος στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Αποτέλεσμα της πράξης αυτής μεταξύ άλλων (Βαλκανικοί πόλεμοι και Μικρασιατική καταστροφή) ήταν και η μεγάλη εισροή ομογενών (ανταλλαγή μειονοτήτων βάση θρησκείας) από τις ελληνικές παροικίες της Μικράς Ασίας. Συγκεκριμένα στην Ελλάδα κατέφθασαν περίπου 1650000 πρόσφυγες. Η στέγαση των προσφύγων αποτέλεσε βασικό πρόβλημα, καθώς η μειωμένη έκταση Γης σε συνδυασμό με την αδυναμία του κράτους να παρέχει στέγη σε ένα τόσο μεγάλο πλήθος, άφησε ένα πολύ μεγάλο μέρος των νεοεισαχθέντων με προσωρινή και πρόχειρη στέγαση. Κατά τη δεκαετία αυτή και κυρίως προς το τέλος της, παρατηρούμε οικοδομική έκρηξη και αύξηση των πολεοδομικών πυκνοτήτων εξαιτίας της μαζικής ανοικοδόμησης πολυκατοικιών. Παρ' όλες τις αυθαιρεσίες που θα γίνουν, η εικόνα της πόλης αρχίζει να αποκτά μια ομοιογενή και πιο συγκροτημένη

αρχιτεκτονική έκφραση, παίρνοντας έτσι με τον καιρό μια πιο συγκεκριμένη μορφή.

Από νομοθετικής πλευράς, το Κράτος στην προσπάθειά του να ανταπεξέλθει στις απότομες αυτές αλλαγές, παίρνει ορισμένες πρωτοβουλίες, άλλοτε κατάλληλες και άλλοτε καταστροφικές. Στον τεχνολογικό τομέα τώρα, το σημαντικότερο γεγονός της εποχής που εξετάζουμε, είναι η γενίκευση της χρήσης φέροντος οργανισμού από οπλισμένο σκυρόδεμα στις κατασκευές. Αυτή η γενίκευση φέρνει μια νέα εποχή για τον οικοδομικό και τεχνολογικό τομέα προσφέροντας σημαντικές νέες δυνατότητες στους μηχανικούς της εποχής. Ερχόμενοι τώρα στον τομέα της αισθητικής και της αρχιτεκτονικής, έχουμε να αναφέρουμε πως η εποχή αυτή βρίσκει την Ελλάδα σε ένα κλίμα αποδοχής, νέων και πρωτότυπων αισθητικών ρευμάτων και συνάμα την σταδιακή απομάκρυνση από τις ακαδημαϊκές τυποποιημένες συνταγές. Για να δώσουμε μια γενική εικόνα της εξέλιξης των μορφολογιών, θα αναφέρουμε πως η περίοδος βρίσκει την αισθητική νοοτροπία να δίνει βάρος στη διακόσμηση, διεθνιστική πολλές φορές μάλιστα, οδηγώντας σε πιο λιτές και αφαιρετικές μορφές αλλά συνάμα πρακτικότερες λύσεις.

-1.2 Οικοδομική δραστηριότητα και Πολεοδομική πολιτική

Στο παρόν κεφάλαιο θα μιλήσουμε για την οικοδομικές και πολεοδομικές αλλαγές που έλαβαν μέρος, κατά τη διάρκεια της Μεσοπολεμικής περιόδου. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχής αυτής είναι η μεγάλη οικοδομική ανάπτυξη που θα γνωρίσει η πρωτεύουσα και συνάμα η επέκταση των ορίων του σχεδίου πόλεως. Αναλυτικότερα από το 1920 και μετά η Αθήνα επεκτείνεται προς τα περίχωρα, ενώ παράλληλα εγκαθίστανται 246081 πρόσφυγες στα όρια του δήμου της Αθήνας του Πειραιά και της Καλλιθέας αναγκάζοντας το Κράτος να προβεί σε λύσεις, οι οποίες σχετιζόνταν με τη στέγαση αυτής της υπέρογκης πληθυσμιακής μάζας (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 30).¹

---

¹ Η παροδική λύση που έδωσε το κράτος, σχετιζόταν με την οικοδόμηση νέων κατοικιών, αλλά και την αναδιαμόρφωση ήδη υπαρκτών οικισμών. Η επέκταση της πόλης δεν ήταν ένα νέο ζήτημα για την εποχή καθώς είχε αρχίσει ήδη από το 1879. Μάλιστα από το 1908 έως το 1922 στο σχέδιο πόλεως είχαν προστεθεί 42 εκτάρια (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 145, 146, 147). Το 1923 μπαίνουν στο σχέδιο οι εξής μεγάλοι προσφυγικοί συνοικισμοί: Καισαριανή (1923), Βύρωνας (1924), Νέα Σμύρνη (1926), Κυπριάδου-Κυριαζή και Ψυχικό (1927) (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 30).

Ευρεία ανάπτυξη λοιπόν θα γνωρίσουν εδώ σε ποσοτικό επίπεδο οι προσφυγικές κατοικίες ενώ σε ποσοτικό αλλά και ποιοτικό οι πολυκατοικίες. Οι πρώτοι προσφυγικοί καταυλισμοί σε μορφή ξύλινων παραπηγμάτων στήνονται σε πρώτη φάση από το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων (ΤΠΠ) και αργότερα από την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ) την οποία και έλεγχε η Κοινωνία των Εθνών μέχρι το 1930. Μέχρι το 1930 κατασκευάστηκαν 60000 κατοικίες ενώ την αμέσως επόμενη δεκαετία ο ρυθμός μειώθηκε και έτσι κατασκευάζονται 36500 κατοικίες μέχρι το 1940. Η

Ερχόμενοι τώρα στις πολυκατοικίες, έχουμε να αναφέρουμε πως οι νέες τεχνολογίες έδωσαν ένα σημαντικό βήμα στην εξέλιξή τους. Η ιδιωτική πολυκατοικία γίνεται σήμα κατατεθέν του μεσοπολέμου. Σε αντίθεση με τις κρατικές πολυκατοικίες οργανωμένης δόμησης, οι οποίες προοριζόταν για τους πρόσφυγες, οι ιδιωτικές πολλές φορές είχαν την δική τους «προσωπικότητα». Οι αρχιτέκτονες και μηχανικοί της εποχής καινοτομούν με κάθε τρόπο δίνοντας πολλά και αξιολογα παραδείγματα πολυκατοικιών.

-1.3 Νομικό Πλαίσιο

Όπως έχει αναφερθεί στις εισαγωγικές σημειώσεις της μελέτης αυτής, η εποχή του μεσοπολέμου αποτελεί μια κομβική εποχή για την ιστορία της Ελλάδας και κυρίως της πρωτεύουσας. Η χώρα έρχεται αντιμέτωπη με μια σειρά προβλημάτων τα οποία έχουν άμεση σχέση με την οικονομία, την πολεοδομική διάρθρωση και τη στέγαση των νεοεισερχόμενων προσφύγων. Το τελευταίο κυρίως είναι εκείνο το οποίο απασχόλησε ιδιαίτερα το Κράτος της Ελλάδας αναγκάζοντας το να προβεί σε μια ακολουθία νομοθετικών μεταλλαγών. Αναφορικά, οι πράξεις και οι νέοι θεσμοί που αποτέλεσαν εργαλείο για την αντιμετώπιση των προηγούμενων προβλημάτων ήταν οι εξής:

- Οργανωμένη Δόμηση
- Καταπολέμηση της Αυθαίρετης Δόμησης
- Αυτοστέγαση
- Οριζόντιος Ιδιοκτησία

Οργανωμένη δόμηση σημαίνει μαζική κατασκευή κατοικιών, οι οποίες παραχωρούνται στους χρήστες σε μορφή έτοιμης κατοικίας, από έναν ιδιωτικό ή δημόσιο φορέα. Για την εποχή που εξετάζουμε, η οργανωμένη δόμηση ταυτίζεται με την άμεση παροχή στέγης στις προσφυγικές οικογένειες από την πολιτεία. Η οργανωμένη δόμηση υπήρξε η βάση με την οποία θα αντιμετωπίζονταν το στεγαστικό πρόβλημα σε όλα τα

αδυναμία όμως του Κράτους να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις των αλλαγών δίνει το βήμα για ιδιωτική πρωτοβουλία από το μέρος των προσφύγων. Έτσι λοιπόν θα στηθούν οι πρώτοι πρόχειροι καταυλισμοί στους οποίους πολύ αργότερα θα γίνουν πολυκατοικίες. Οι καταυλισμοί αυτοί ήταν πάντοτε αυθαίρετοι και εκτός σχεδίου (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 18) ενώ παράλληλα ήταν συνήθως κάκιστης κατασκευής. Οι πρόχειροι αυτοί οικισμοί στήνονταν σε οποιοδήποτε σημείο και περιοχή, χωρίς να δίνεται η παραμικρή σημασία στην έννοια της ιδιοκτησίας γης. Το φαινόμενο δεν περιορίστηκε βέβαια σε μία μονάχα περιοχή, αλλά συναντάτε σε ποικίλες περιοχές της πόλης (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 145, 146, 147). Το φαινόμενο απέκτησε τέτοιες διαστάσεις ώστε κατά τη δεκαετία του '30 ο Κρατικός φορέας έλαβε θέση, καθαρίζοντας τις τρώγλες και τους προσωρινούς οικισμούς. (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 137).

ευρωπαϊκά κράτη, όπως επίσης πάνω σε αυτή θα βασίζονταν η μελέτη και η κατασκευή λαϊκών κατοικιών. Για την Ελλάδα η παραπάνω πολεοδομική πράξη συμπίπτει με την κατασκευή προγραμμαμάτων λαϊκής κατοικίας (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 135). Με άλλα λόγια είχε ως στόχο να δημιουργήσει μαζικά κατοικίες, οι οποίες θα στεγάζον τους νεοεισαχθέντες. Η δράση της συνεχίστηκε για πολλά χρόνια παράγοντας δεκάδες χιλιάδες κατοικίες και εκατοντάδες οικισμούς.

Η *αυθαίρετη δόμηση* αποτελεί για την εποχή μας κεντρικό κεφάλαιο στον προβληματισμό των επιστημόνων, πολεοδόμων, κοινωνιολόγων, αρχιτεκτόνων (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 141). Ως αυθαίρετη δόμηση ορίζουμε ‘‘την περιφρόνηση των νομοθετικών εξωτερικών ορίων της Αθήνας και η οίκηση περιοχών όπου η δόμηση απαγορεύεται’’ ενώ ως αυθαίρετη κατοικία ορίζουμε την κατοικία σε καταπατημένη περιοχή, χωρίς τίτλους ιδιοκτησίας, χωρίς πολεοδομική άδεια. Κοινώς τους εκτός σχεδίου οικισμούς (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 140). Η έννοια του «αυθαίρετου» ανάγεται στις πράξεις που αφορούν την αυθαίρετη χρήση γης, όπως επίσης και την αυθαίρετη κατοχή γης ή καταπάτηση. Επίσης στον όρο «αυθαίρετο» μπορεί να προστεθεί και η ιδιότητα του ‘αντικοινωνικού και άσχημου’.

Καθώς η αυθαίρετη δόμηση έχει άμεση σχέση με το προσφυγικό πρόβλημα παίζει τον ρόλο μίας αναγκαστικής πρακτικής με την οποία το κράτος θα αντιμετωπίσει το στεγαστικό πρόβλημα ως ένα βαθμό (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 141, 142, 143, 144). Βέβαια μια τέτοια κίνηση από μέρος του Κράτους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ‘πράξη απελπισίας’ στην προσπάθεια να στεγάσει στον περιορισμένο χρόνο που είχε στη διάθεσή της τους πρόσφυγες. Τα αποτελέσματά της είναι ορατά μέχρι σήμερα προκαλώντας προβλήματα στα πολεοδομικά θέματα. Είναι επίσης ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που έπαιξαν ρόλο για την δημιουργία της αντιαισθητικής εικόνας που έχει τώρα η Αθήνα.

Η μέθοδος αυτή καταλήγει να καθιερωθεί κατά κάποιον τρόπο την δεύτερη δεκαετία του μεσοπολέμου, έχοντας σαν αποτέλεσμα μία ολόκληρη σειρά από αυθαίρετες κατοικίες στις περιοχές (μεταξύ άλλων) Δουργούτη (Νέος Κόσμος), Πολύγωνο (πεδίο Άρεως), Ποδονίφτη, Πικροδάφνη (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 31) όπως επίσης και στις παρυφές της Αθήνας και συγκεκριμένα στις περιοχές Καισαριανή, Νίκαια, Βύρωνας, Νέα Ιωνία (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 141). Σύμμαχοι στην γενίκευσή της υπήρξαν η αποτελεσματικότητά (κυρίως οικονομικότητα) της και η ανοχή της πολιτείας.

Η *αυτοστέγαση* την οποία αναφέραμε ήταν μία πρακτική του κράτους, η οποία μαζί με την *αυθαίρετη δόμηση* αποτέλεσαν τους δύο βασικούς

τρόπους με τους οποίους ανοικοδομήθηκαν οι προσφυγικοί συνοικισμοί (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 30).

Η αυτοστέγαση εφαρμόστηκε συστηματικά από το 1930 και μετά παραχωρώντας οικόπεδα με δωρεάν άδεια οικοδομής και μια μικρή οικονομική ενίσχυση (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 31).

Αυτές οι δύο τελευταίες κινήσεις του Κράτους βέβαια δεν έδωσαν πλήρη λύση στο στεγαστικό ζήτημα. Ένα μεγάλο μέρος των προσφύγων συνέχισε να ζει σε σκηνές και αυτοσχέδιες κατοικίες (παράγκες), όπως επίσης και σε κτίρια της Ε.Α.Π που είχαν εγκαταλειφθεί (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 143, 144).²

Με τον όρο *Οριζόντιος Ιδιοκτησία* γνωστή και ως *Οροφοκτησία* αλλά και ως *Ιδιοκτησία κατ' ορόφους* θα εννοούμε την κατοχή μιας οικοδομής από διάφορα φυσικά πρόσωπα κάθε ένα από τα οποία έχει την πλήρη κυριότητα του ενός μόνο ορόφου του κτιρίου αυτού ή ένα διαμέρισμα απλώς του ορόφου (Μαρμαράς, 1991: 16).

Ο θεσμός της Οριζοντίου Ιδιοκτησίας είχε τις ρίζες του στον ελλαδικό χώρο από τα βυζαντινά χρόνια και μετά. Πρότυπο για την μορφή που πήρε κατά την πρώτη καθιέρωσή του στην Ελλάδα ήταν ο βέλγικος νόμος 8/7/1924, όπως επίσης και το σχέδιο της Γαλλικής εταιρίας Νομοθετικών Σπουδών του 1926. Πριν από την δημοσίευση του εν λόγω διατάγματος ίσχυε ο κανόνας του Ρωμαϊκού δικαίου, σύμφωνα με το οποίο απαγορευόταν η χωριστή κυριότητα ενός κτίσματος (Μαρμαράς, 1991: 7).

Η εισαγωγή του θεσμού της Οριζοντίου Ιδιοκτησίας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί 'ριζοσπαστική' καθώς έδινε πλέον μια άλλη αντίληψη σχετικά με την σχέση ατόμου και δομημένου περιβάλλοντος. Η μεγάλη του σημασία φαίνεται και μετέπειτα, εφόσον υπήρξε μια βάση η οποία στην οποία στηρίχθηκε η αργότερα εξέλιξη του ιδιοκτησιακού καθεστώτος (Μαρμαράς, 1991: 7).

Οι λόγοι καθιέρωσης του θεσμού της Οριζοντίου Ιδιοκτησίας ήταν οι εξής: (Μαρμαράς, 1991: 38)

-Αντιμετώπιση στεγαστικών και πολεοδομικών προβλημάτων:

Το κράτος έρχεται σε θέση να αναθεωρήσει κάποιες βασικές στεγαστικές αρχές καθώς η επέκταση της πρωτεύουσας πρέπει να μειωθεί και παράλληλα η αστική τάξη έχει ορισμένες ανάγκες που αναφέραμε προηγουμένως. Η Οριζόντιος Ιδιοκτησία βοηθώντας στην πύκνωση της

---

² Η σύζευξη κρατικής με αυθαίρετης κατοικίας καταλήγει να έχει ως επακόλουθα καταλήψεις και βίαιες συγκρούσεις με τις αρχές (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 141) σε πρώτη φάση και στην δημιουργία πολεοδομικών προβλημάτων αργότερα καθώς οι αυθαιρεσίες και καταπατήσεις υπήρξαν χαρακτηριστικό στοιχείο της αυθαίρετης δόμησης.

πόλης κατά την κατακόρυφη έννοια και μειώνοντας σημαντικά το κόστος της κατοικίας, ήταν το κατάλληλο εργαλείο για να πετύχει η πολιτεία τους συγκεκριμένους σκοπούς της.

-Διέξοδος σε ιδιοκτησιακά προβλήματα:

Οι επενδυτές βλέποντας ότι η κίνησή τους στο να αποκτήσουν ακίνητα αποδεικνύεται ασύμφορη, ψάχνουν διέξοδο στο να εκμεταλλευτούν τα διαμερίσματα, ξεφεύγοντας από τα αποτελέσματα της εφαρμογής του ενοικιοστασίου. Ο Θεσμός αυτός με άλλα λόγια δημιούργησε ένα πιο ελαστικό ιδιοκτησιακό καθεστώς, που ευνοούσε τις προσθήκες σε παλαιά οικήματα.

-Ξεπέραςμα της οικονομικής κρίσης:

Η πολιτεία σε πρώτο επίπεδο, φάνηκε να αναγκάστηκε να χρησιμοποιήσει τον οικοδομικό τομέα στοχεύοντας:

- α) στην προσφορά δυνατότητας για νέους και ασφαλέστερους τρόπους τοποθέτησης των χρηματικών κεφαλαίων.
- β) στην τόνωση του εμπορίου δομικών υλικών
- γ) στην προσφορά εργασίας στα λαϊκά στρώματα.

Ο ριζοσπαστικός λοιπόν αυτός νόμος άλλαξε ουσιαστικά τα καθιερωμένα του ιδιοκτησιακού καθεστώτος εκείνης της εποχής, καθώς σχετιζόταν άμεσα με την σχέση ατόμου-δομημένου περιβάλλοντος, αλλά αναδείχθηκε μεγάλης σημασίας για την μετέπειτα εξέλιξη του ιδιοκτησιακού καθεστώτος.

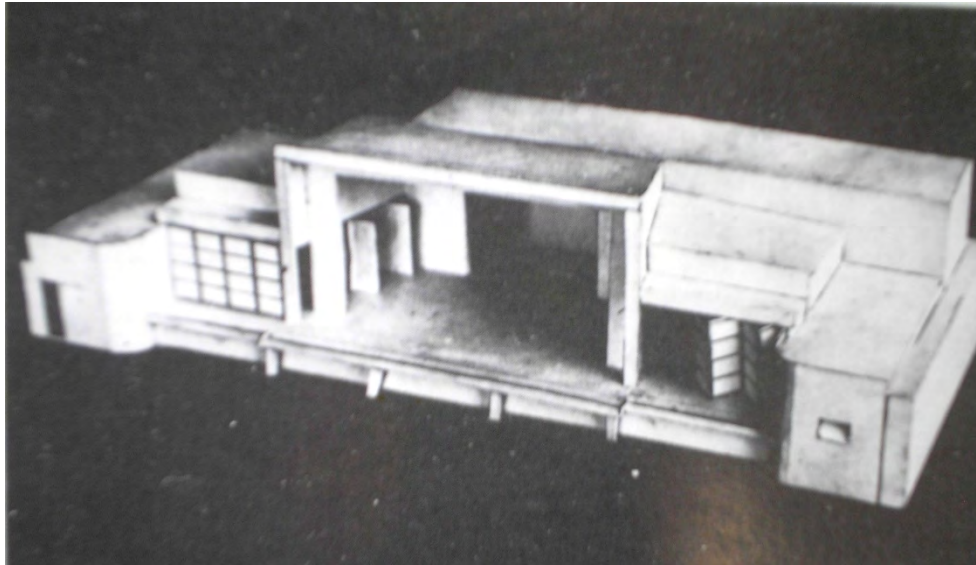
2. Λειτουργική Διάρθρωση

-2.1 Δημόσια κτίρια και Τράπεζες

Το σημαντικότερο ζήτημα όσον αφορά τα δημόσια κτίρια πάσης φύσεως, δεν ήταν άλλο από την καλή λειτουργία, την σωστή αξιοποίηση των χώρων ώστε να αποδίδουν αποτελεσματικότερα στον κάθε σκοπό για τον οποίο προοριζόταν. Έτσι σε γενικές γραμμές, τα δημόσια κτίρια της εποχής που εξετάζουμε, τα οποία αποτελούνται από κτίρια υγείας, σχολικά συγκροτήματα, θέατρα και κινηματογράφους αλλά και τράπεζες χαρακτηρίζονται από σωστό προσανατολισμό, καλή ηχητική μόνωση αλλά και βασικά στοιχεία τα οποία δημιουργούν μία απολύτως λειτουργική εσωτερική διάταξη.

Αρχίζοντας με τα *Κτίρια Υγείας* παρατηρούμε σωστό προσανατολισμό, κατάλληλο φωτισμό, καλό αερισμό και θερμική και ακουστική μόνωση. Τέτοια στοιχεία μεταξύ εγγύονταν την αξιόλογη λειτουργία των δημοσίων αυτών κτιρίων (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 106).

Προχωρώντας στα *Θέατρα*, πρέπει να αναφέρουμε πως ο 20^{ος} αιώνας βρίσκει τα θέατρα σε αρκετά θα λέγαμε πρώιμη φάση. Τα θέατρα που κτίζονται, (κτίστηκαν κυρίως θερινά εκείνη την εποχή) πολλές φορές δεν διέθεταν καν τον βασικό εξοπλισμό και πολύ λίγα θέατρα τηρούσαν τις κατάλληλες προδιαγραφές. Το πρότυπο το οποίο ακολούθησαν οι μηχανικοί και αρχιτέκτονες της εποχής, δεν ήταν άλλο από αυτό της Ιταλικής σκηνης. Παρόλα αυτά είναι εμφανής μία προσπάθεια εξόδου από το Ιταλικό πρότυπο, ακολουθώντας άλλες ευρωπαϊκές προτάσεις σκηνικών λύσεων από αρχιτέκτονες και σκηνοθέτες της εποχής (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 107, 108):

Εικ.1 Θέατρο Μ. Κοτοπούλη (1932), Δ. Πικιώνης

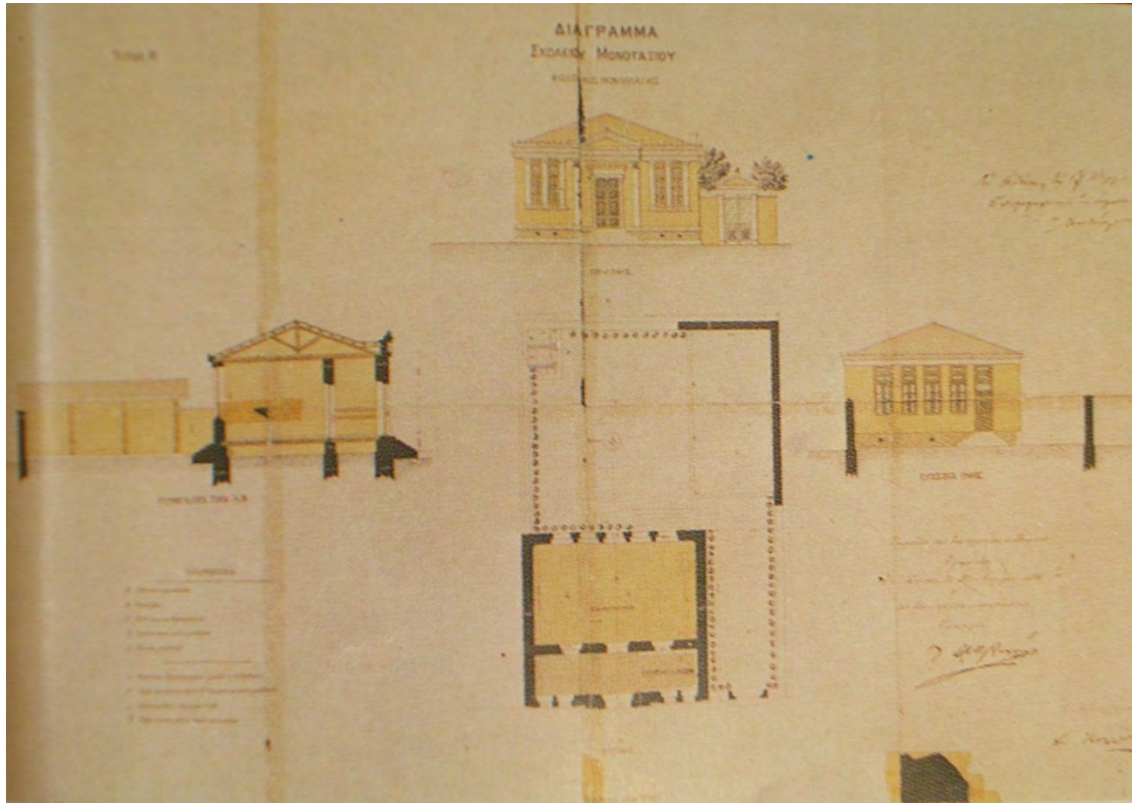
Ο κινηματογράφος έκανε την εμφάνισή του το 1907 και χρειάστηκε μερικά χρόνια ώστε να καθιερωθεί ως είδος θεάματος (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 107, 108).

Εικ.2 Κινηματογραφικό REX, Πανεπιστημίου 48 - Β.Κασσάνδρας, Λ Μπόνης

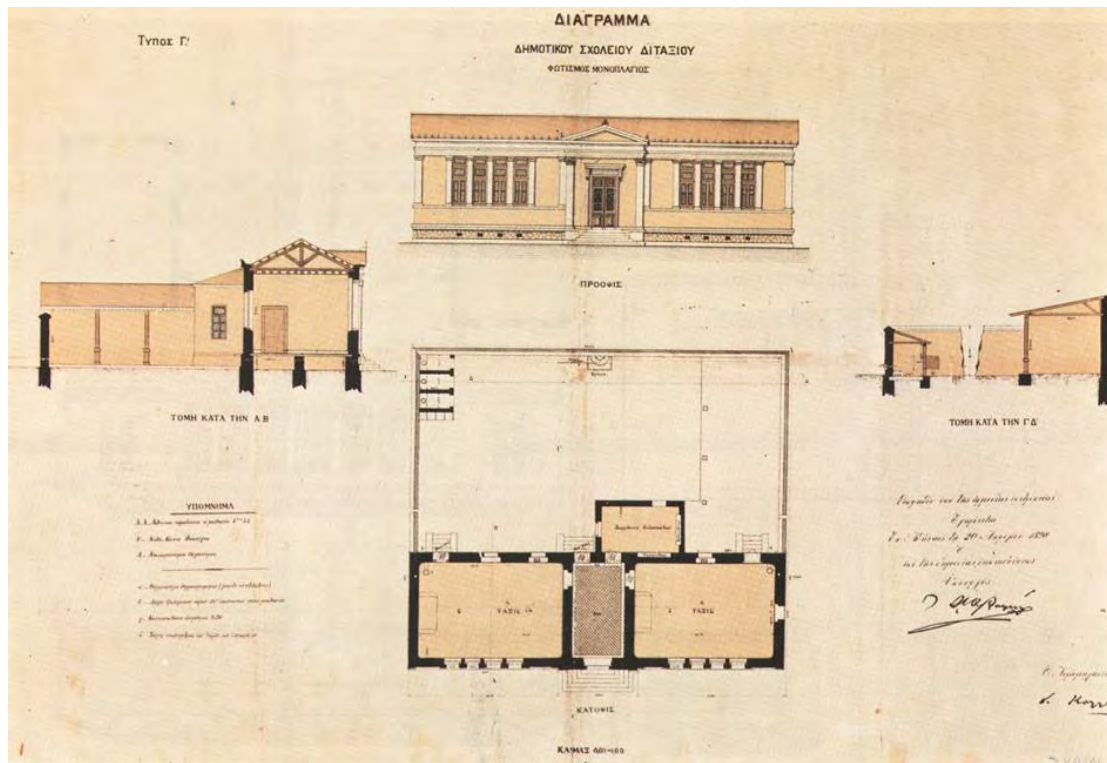
Τα σχολικά κτίρια από την άλλη βρήκαν πολύ μεγάλη ανάπτυξη. Μάλιστα έχουν πλέον αναγνωριστεί διεθνώς και σηματοδότησαν ίσως την πιο αξιόλογη περίοδο της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 114).

Από το 1895 αρχίζει να επιβάλλεται ένας ενιαίος τύπος σχολικών κτιρίων στην Ελλάδα, το πρότυπο Καλλία στα πλαίσια της προσπάθειας εξευρωπαϊσμού της Ελλάδας (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 109). Το πρότυπο αυτό καταργήθηκε το 1911. Μέχρι τότε είχαν κτιστεί 400 σχολεία. (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 114).³

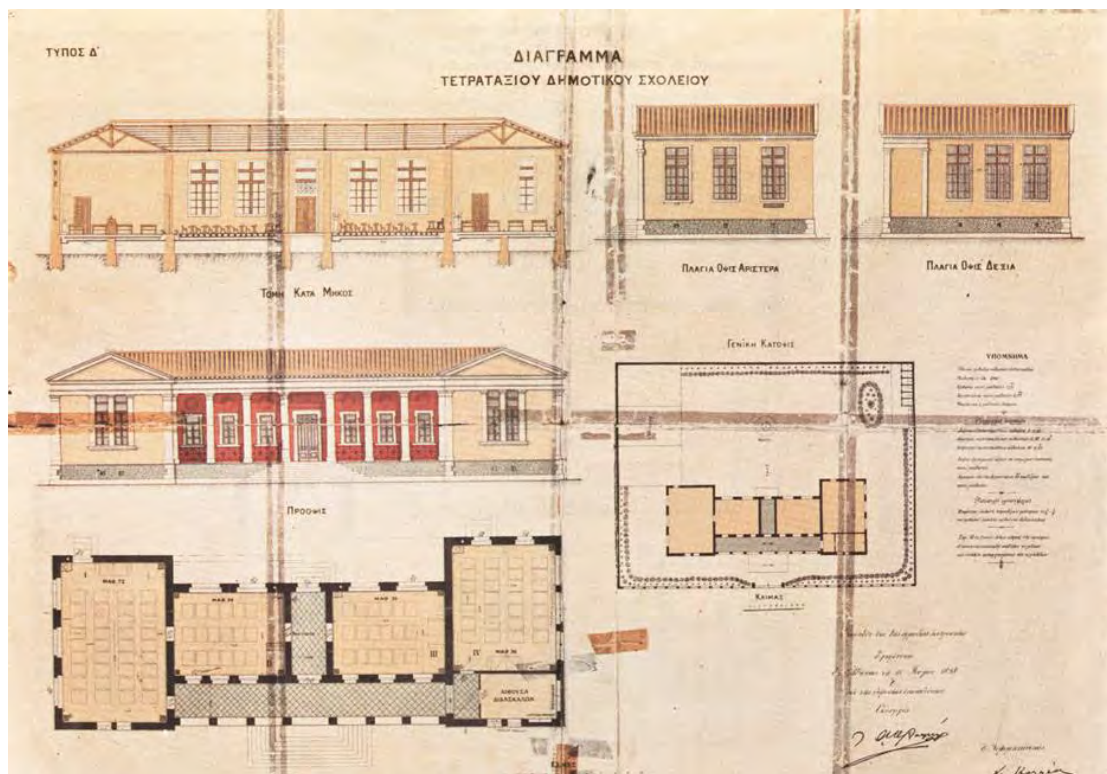
Εικ.3 Τύπος Β' Διάγραμμα Μονοταξίου Σχολείου - Δ. Καλλίας

³ Μέχρι το 1929 όπου και άρχισε νέο πρόγραμμα οικοδόμησης σχολικών κτιρίων, το πρότυπο με το οποίο έκτιζαν ήταν σε γενικές γραμμές αυτό του προτύπου Καλλία (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 111). Τα κτίρια αυτά αποτελούνταν από μία έως έξι τάξεις. Παρόλο που η εσωτερική διαρρύθμιση δεν είναι πάντοτε συμμετρική, η όψη δίνει την αίσθηση μιας αυστηρής οργάνωσης.

Εικ.4 Τύπος Γ' Διάγραμμα Διτάξιου Σχολείου (1898) - Δ. Καλλίας

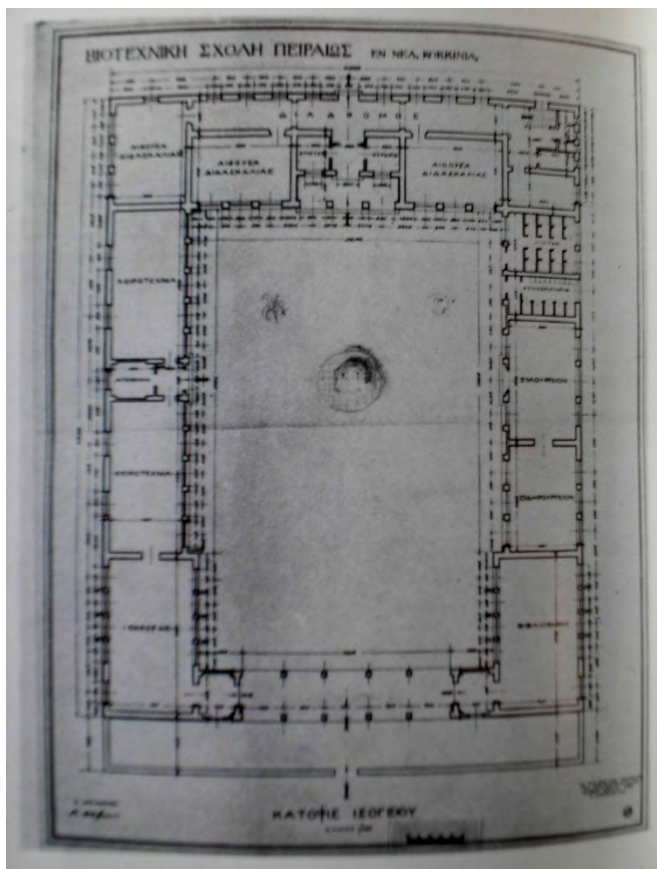
Τα παραπάνω σχολεία αποτελούν παραδείγματα απλών διδακτηρίων με μία και δύο διδακτικές αίθουσες αντίστοιχα.

Εικ.5 Τύπος Δ' Διάγραμμα Τετρατάξιου Σχολείου (1898) – Δ. Καλλίας

Εικ.6 Βιοτεχνική Σχολή Πειραιώς (1927) – Νίκος Μητσάκης

Εικ.7 Βιοτεχνική Σχολή Πειραιώς (Κάτοψη) (1927) – Νίκος Μητσάκης

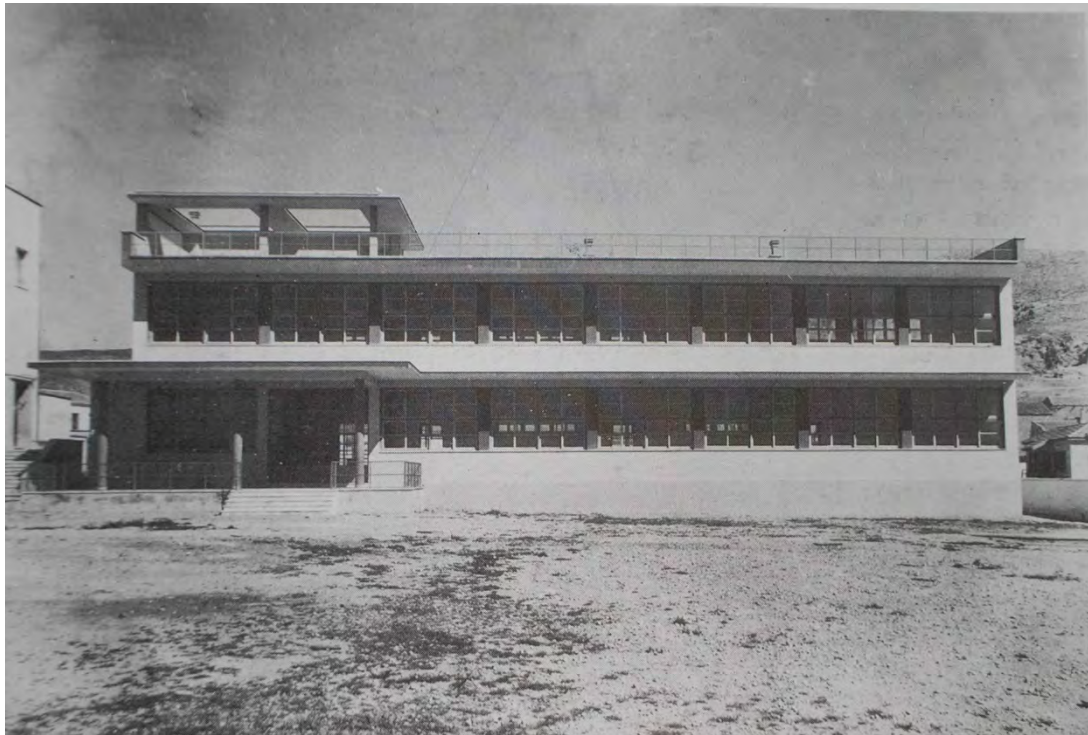
Στην εικόνα 7 παρατηρούμε οργάνωση γύρω από ένα αίθριο με αρχαϊζουσες όψεις. Το εν λόγω πρόγραμμα το οποίο ονομάζεται «Πρόγραμμα του 30'», ευνοήθηκε χάρη στην κυβέρνηση Βενιζέλου και την ύπαρξη ικανών αρχιτεκτόνων και υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς με τον εμπλουτισμό του κτιριολογικού προγράμματος, θα χτιστούν από μέλη της εκάστοτε Τεχνικής Υπηρεσίας μερικά από τα σημαντικότερα κτίρια της μοντέρνας αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 115).

Συγκεκριμένα με το πρόγραμμα εισάγονται τα εξής στοιχεία:

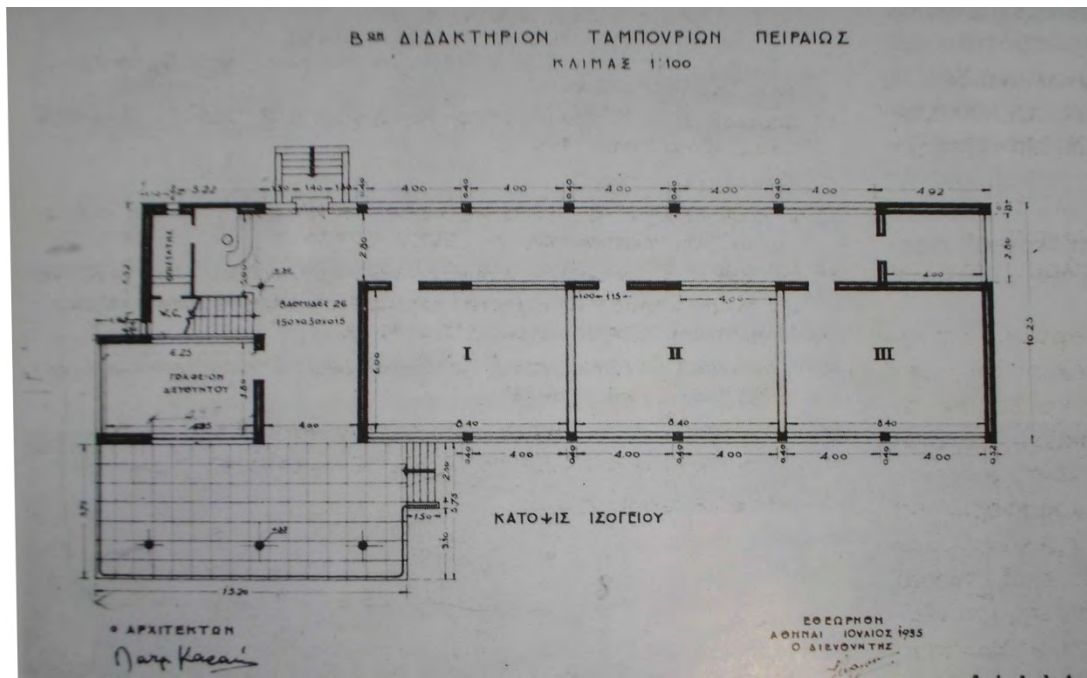
- υπόστεγα γυμναστικής,
- ειδικές αίθουσες διδασκαλίας (καλλιτεχνικών κ.α.),
- αίθουσες συγκεντρώσεων,
- πρόσθετοι χώροι (οι οποίοι προσέφεραν ποικιλία στη χωροθέτηση και τη διαμόρφωση των όγκων).

Όλα τα παραπάνω έχουν σαν αποτέλεσμα:

- μεγάλα συνεχή παράθυρα,
- γραμμικούς φεγγίτες,
- κυλινδρικά υποστυλώματα,
- διαφοροποίηση των υψών αναλόγως με τη λειτουργία,
- χρήση καθαρών γεωμετρικών όγκων (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 115).

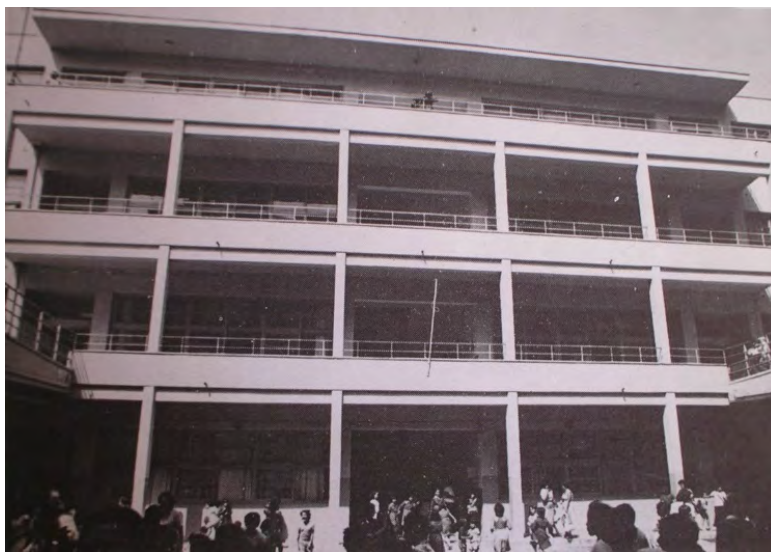
Εικ.8 Β' Διδακτήριο Ταμπουρίων Πειραιώς (1935) – Π. Καραντινός

Εικ.9 Β' Διδακτήριο Ταμπουριών Πειραιώς (Κάτοψη) (1935) – Π. Καραντινός

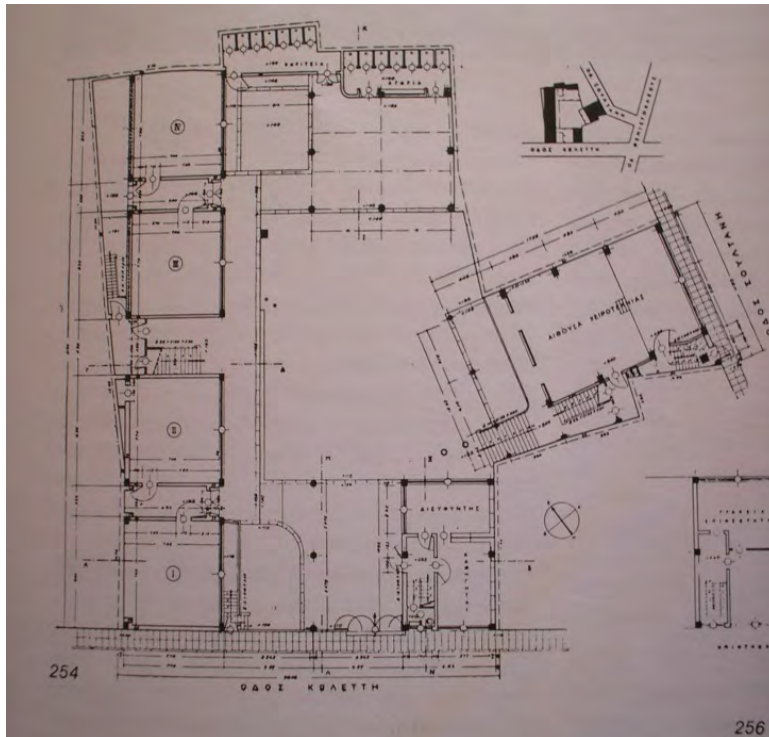
Σε αντίθεση με τα σχολεία που κτίστηκαν τη δεκαετία του 1910 και αναδεικνύονταν με ένα συμπαγές ορθογωνικό κτίσμα αξονικά τοποθετημένο στο οικοπέδο, τα σχολεία του 1930' τοποθετούνται (μαζί με την αυλή) στα όρια του οικοπέδου (βλ.εικ.9). Τα κτιριακά συγκροτήματα έχουν σχήμα 'Π' δίνοντας έτσι ένα ακριβές σχήμα στον υπαίθριο χώρο (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 114).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των όσων αναφέραμε είναι το Δημοτικό σχολείο της οδού Κωλέττη (βλ.εικ.11), σχεδιασμένο από τον Ν. Μητσάκη.

Εικ.10 Δημοτικό οδου Κωλέττη, όψη τάξεων - Ν.Μητσάκης

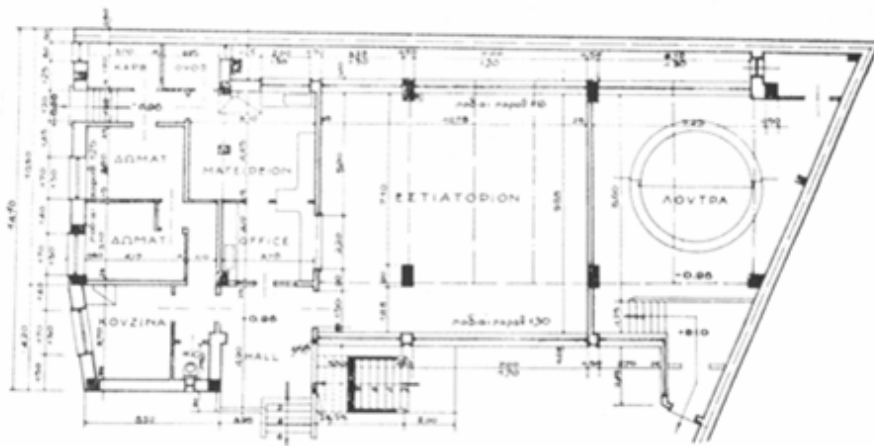
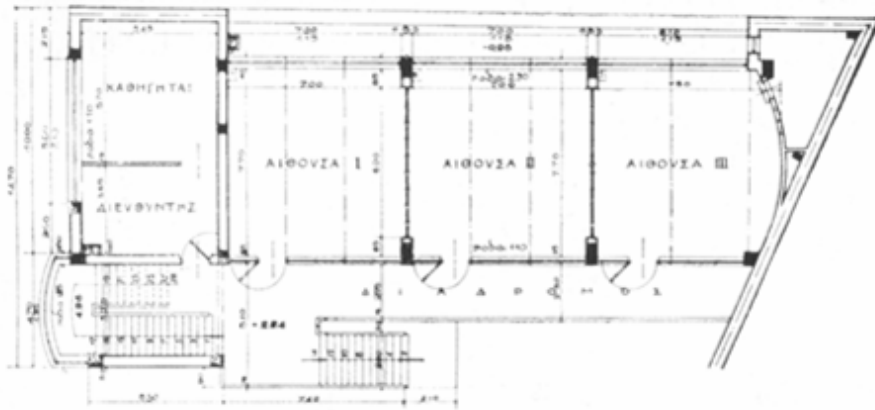

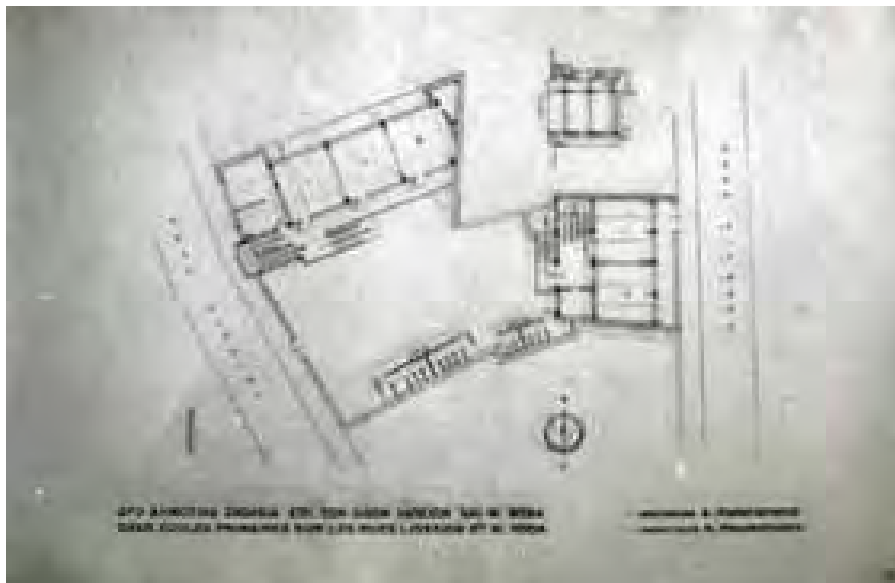
Εικ.11 δημοτικό οδού Κωλέττη, κάτωγη ισογείου - Ν.Μητσάκης

Το δημοτικό σχολείο της οδού Κωλέττη αποτελείται από τρεις ορόφους, οι τάξεις προσπελάζονται από κοινό προθάλαμο, ενώ ο εξώστης χρησιμεύει και ως διάδρομος επικοινωνίας. Οι ημιυπαίθριοι χώροι βρίσκονται σε ενδιαφέρουσα εναλλαγή με τους κλειστούς. Τα στέγαστρα αποτελούν και διαδρόμους για τους αμέσως επόμενους ορόφους, με αποτέλεσμα την εξασφάλιση πρόσθετου υπαίθριου χώρου (Φιλιππίδης, 1984: 214). Οι εξώστες σταματάνε ακριβώς στο επίπεδο των προθαλάμων. Την ίδια ακριβώς αντιμετώπιση έχουμε και στα δοκάρια σε πρόβολο, τα οποία κόβονται επίσης στο κάθετο επίπεδο των προθαλάμων.⁴

⁴ Αυτό το «παιχνίδι» μεταξύ συμπαγών και διάτρητων στοιχείων, υπαίθριου και κλειστού χώρου, συσχέτιση διαφορετικών επιπέδων μεταξύ τους το συναντάμε και σε άλλα κτίρια σχεδιασμένα από τον Ν. Μητσάκη (Φιλιππίδης, 1984: 214).

Εικ.12 Δημοτικό Σχολείο Λιοσίων και Μιχ. Βόδα (Κατόψεις) (1931) – Κ. Παναγιωτάκος

Εικ.13 Δημοτικό Σχολείο Λιοσίων και Μιχ. Βόδα (1931) – Κ. Παναγιωτάκος

Εικ.14 Δημοτικό Σχολείο στην οδό Λιοσίων

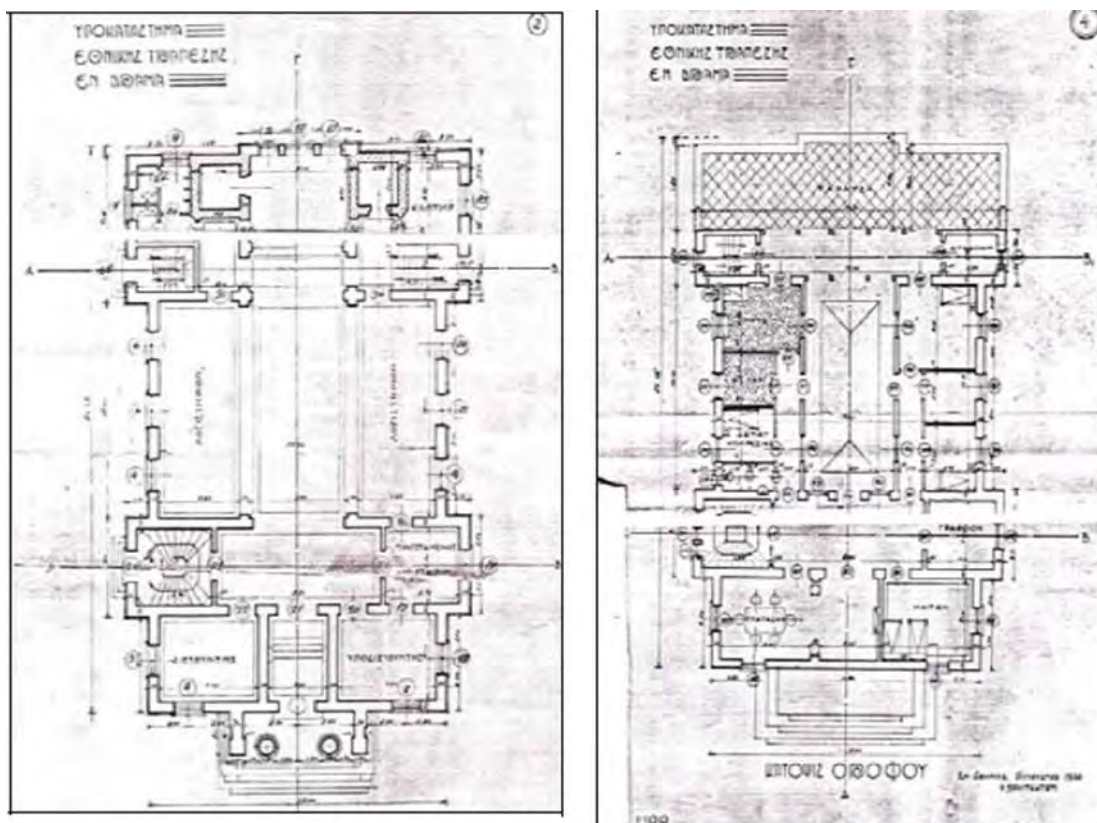
Σχετικά με την οργάνωση η διαρρύθμιση των αιθουσών, δεν αλλάζει η γενική φιλοσοφία κατά τις μεταλλαγές των περιόδων παρά μόνο στο πλήθος των μαθητών (Από 80 που ήταν στην αρχή της δεκαετίας μειώθηκαν σε 40). Ο τρόπος διδασκαλίας μένει ίδιος, με τον δάσκαλο να διδάσκει από την έδρα και ο χώρος έχει ορθογωνικό σχήμα σχεδόν τετραγωνισμένο. Σε ορισμένα σχολεία θα παρατηρήσουμε τη δυνατότητα ενοποίησης των τάξεων με σκοπό να καλυφθεί η έλλειψη αιθουσών συγκέντρωσης (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 115). Κατά την εξέλιξη των σχολικών κτιρίων, με την πάροδο του χρόνου, θα δούμε μία προσπάθεια για καλύτερη επικοινωνία και αλληλεπίδραση των τάξεων με τον υπαίθριο χώρο. Συγκεκριμένα, η σχέση αιθουσών και αυλής γίνεται πιο άμεση. Ένα από τα ουσιαστικότερα παραδείγματα είναι η αντικατάσταση των κλειστών διαδρόμων από ανοιχτούς στεγασμένους. Η εκμετάλλευση του ανοικτού διαδρόμου έγινε αργότερα με σκοπό να επιτευχθεί καλύτερος φωτισμός και αερισμός των αιθουσών όπως επίσης και ηλιοπροστασία (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 115).

Σημαντικό πρόβλημα στη δημιουργία των δημόσιων σχολικών κτιρίων ήταν η ένταξή τους στις ανάλογες συνθήκες τις κάθε περιοχής, δηλαδή η κατάλληλη ένταξή τους σε σχέση με το περιβάλλον. Σε περιοχές όπου επικρατούσαν οι αρχές της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής (π.χ. νησιά) ένα σχολείο μοντέρνας αρχιτεκτονικής λογικό θα ήταν να φαίνεται ξένο.⁵

⁵ Μέχρι και το 1930 η νοοτροπία ότι η αληθινή αρχιτεκτονική χωράει παντού υπερίσχυε. Όμως η μοντέρνα αρχιτεκτονική του 1930' είναι απόλυτη και άκαμπτη και αναμενόμενο είναι να μην συμβιβάζεται με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική.

Άλλο πρόβλημα ήταν η προσαρμογή στις κλιματικές συνθήκες. Το 1932 δόθηκε η πρώτη λύση, που προστάτευε τα μεγάλα ανοίγματα την μεσημεριανή ώρα με εισαγωγή στεγάστρου (Φιλίπιδης, 1984: 216).

Οι τράπεζες από την άλλη στο σύνολό τους άφησαν κτίρια τα οποία χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα και βρίσκονται σε άρτια κατάσταση. Η Ε.Τ.Ε. (Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος) την εποχή εκείνη αρχίζει τη μαζική οικοδόμηση υποκαταστημάτων σε όλη σχεδόν την Ελλάδα. Κατά τη περίοδο αυτή κτίστηκαν περίπου πενήντα νέα υποκαταστήματα τα οποία παρουσιάζουν μια κάποια τυπολογική ομοιογένεια, αντανακλώντας την αισθητική έκφραση της τότε εποχής. (Θεοδωρίδου 2011: σ.32) Η τυπολογική οργάνωση των υποκαταστημάτων της Τράπεζας κατά τον μεσοπόλεμο, βασίζεται στα πρότυπα του κτιρίου που σχεδίασε ο John Soane για την Τράπεζα της Αγγλίας (Pevsner, 1984: 199-20), δηλαδή διάταξη γύρω από μια κεντρική διώροφη αίθουσα συναλλαγών και την τοποθέτηση στο βάθος του ταμείου με το θησαυροφυλάκιο. Στο μικρό μεσοπάτωμα διαμορφώνονταν συνήθως βοηθητικά δωμάτια και στον όροφο η κατοικία του διευθυντή. (Θεοδωρίδου 2011: σ.32) Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό του υποκαταστήματος στη Δράμα (βλ.εικ.15)

Εικ.15 Υποκατάστημα Ε.Τ.Ε. Σχέδιο κάτοψης ισογείου (α) και ορόφου (β)

Το ισόγειο είναι συμμετρικό, δίνοντας την αίσθηση της αυστηρής οργάνωσης.

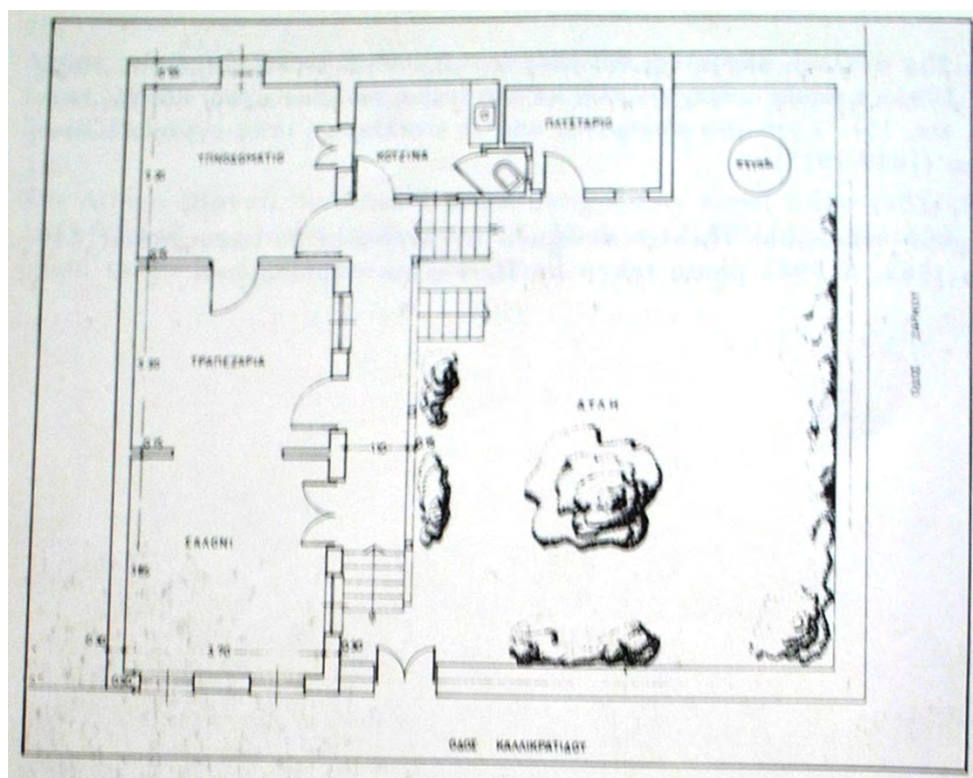
Το πρότυπο με το οποίο διατάσσονταν η κάτοψη αποσκοπούσε στο να δώσει την αίσθηση του μεγαλειώδους και επιβλητικού, τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά.

-2.1 Ιδιωτικά Κτίρια

(α) Μονοκατοικίες

Ρίχνοντας τώρα το βάρος στις ιδιωτικές μονοκατοικίες, θα αναλύσουμε ορισμένα παραδείγματα. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως στην περίπτωση των μονοκατοικιών, ο τρόπος διαμόρφωσης του εσωτερικού εξαρτάται κυρίως από το χρηματικό υπόβαθρο του ιδιοκτήτη. Στην παρούσα περίοδο, θα παρατηρήσουμε σπίτια όπου η φύση τους, δεν δίνει περιθώρια μεγάλης ανάπτυξης, αλλά και περιπτώσεις όπου η εσωτερική διαρρύθμιση έχει κάτι το αξιοσημείωτο. Γενικότερα, λόγω της φύσης των μονοκατοικιών, δηλαδή χάρη στο γεγονός ότι ο ιδιώτης έχει την δυνατότητα να έχει άποψη, η εσωτερική μορφολογία επηρεαζόταν και από αυτό το γεγονός.

Στο παρακάτω παράδειγμα (εικ.16), έχουμε μία απλή αυτοσχέδια κατοικία, κτισμένη από εμπειροτέχνη. Το κτίριο αναπτύσσεται περιμετρικά της αυλής, σε σχήμα 'Γ', δίνοντας χώρο μονάχα για τα πλήρως απαραίτητα.

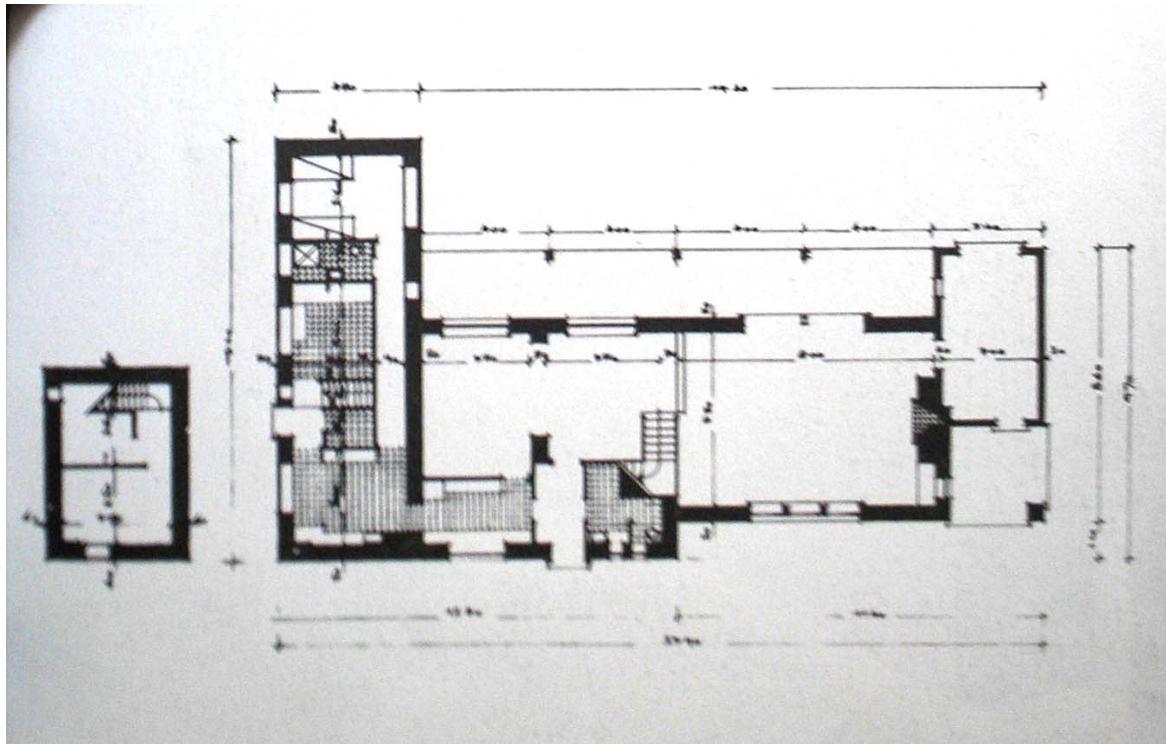
Εικ.16 Κατοικία στον Κολωνό, κτισμένη από εμπειροτέχνη (κάτοψη)

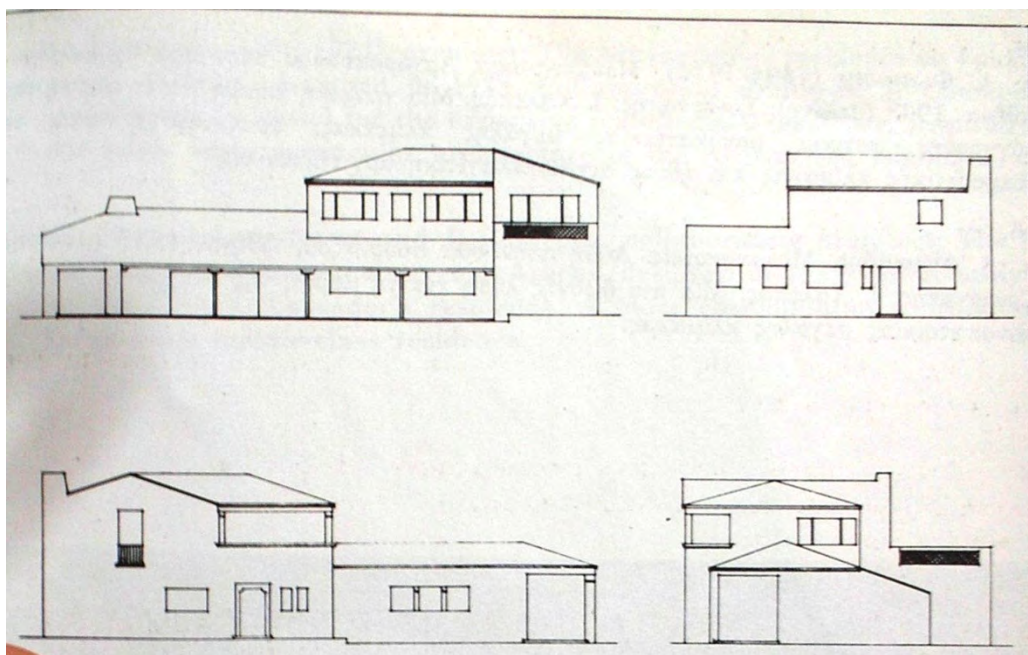
Εικ.17 Κατοικία στον Κολωνό, κτισμένη από εμπειροτέχνη

Αυτό είναι ένα παράδειγμα οριακή λύσης, όπου λόγω του περιορισμένου χώρου στο οικόπεδο, ο σχεδιαστής υποχρεώνεται να συμβιβαστεί με συγκεκριμένες λύσεις.

Παρακάτω, παρουσιάζουμε μία εξοχική κατοικία, που έρχεται σε αντίθεση με την προηγούμενη, από άποψη πλούτου διαρρύθμισης. Σε γενικές γραμμές οι εξοχικές κατοικίες, λόγω υψηλότερων χρηματικών παροχών, είχαν την δυνατότητα μεγαλύτερης ανάπτυξης.

Εικ.18 Εξοχική κατοικία στην Παλλήνη (1939-1940) (κάτοψη) – Π. Σακελλάριος

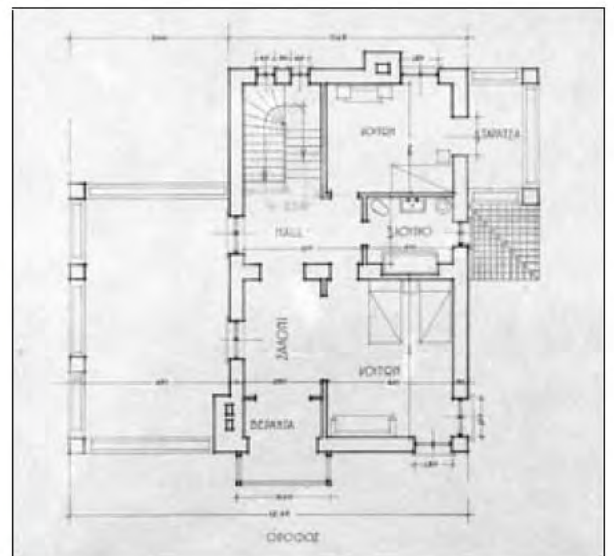
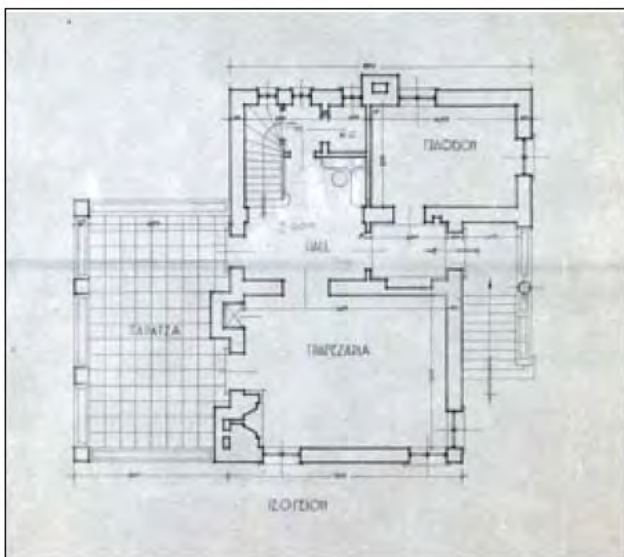

Εικ.19 Εξοχική κατοικία στην Παλλήνη (1939-1940) – Π. Σακελλάριος

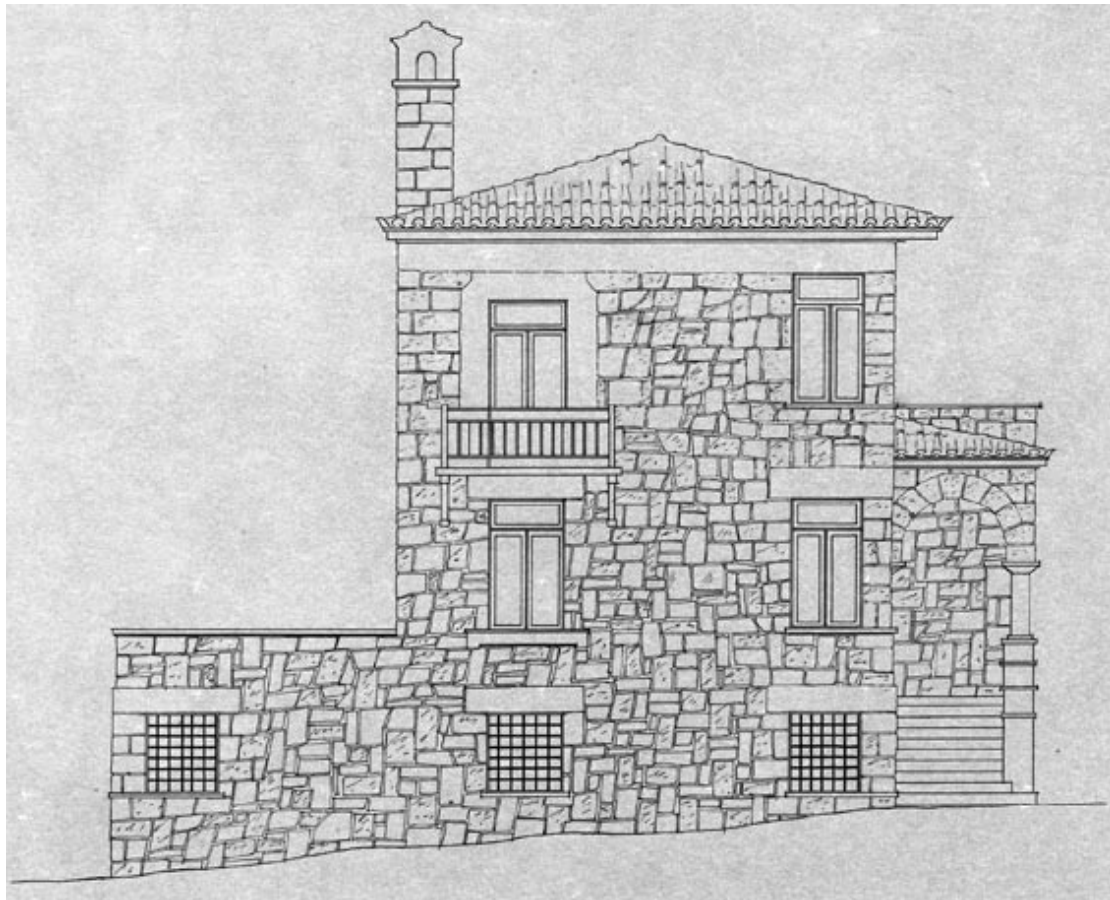
Εικ.20 Εξοχική κατοικία στην Παλλήνη (1939-1940) – Π. Σακελλάριος

Η λιθόκτιστη οικία του Ιωάννη Δροσόπουλου (εικ.21, 22), κτισμένη γύρω στο 1932, είναι το αποτέλεσμα της συνεργασίας του Ζουμπουλίδη με τον αρχιτέκτονα Περικλή Σακελλάριο (Κουμανούδης, 2001: 119, 120, 209). Η κατοικία αυτή αναπτύσσεται σε τρία επίπεδα με τους βοηθητικούς χώρους στο κατώτερο επίπεδο. (Θεοδωρίδου, Αθήνα 2001: 84) Είναι άλλο ένα παράδειγμα προαστιακού σπιτιού, όπου υπάρχει η πολυτέλεια όσον αφορά το υλικό δόμησης, το οποίο εναρμονίζεται με τις σύγχρονες μεθόδους εσωτερικού σχεδιασμού.

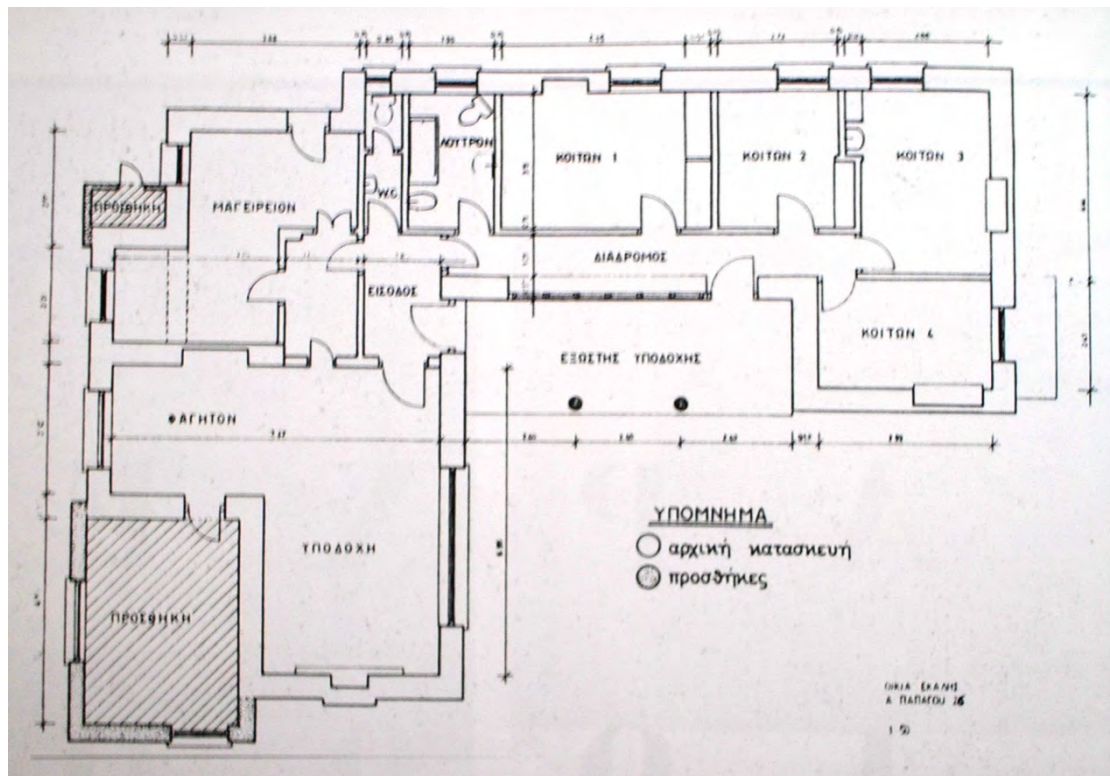

Εικ.21 Κάτοψη ισογείου (α) και κάτοψη ορόφου (β) της κατοικίας Ιω. Δροσόπουλου στην Εκάλη

Εικ.22 Σχέδιο κυρίας όψης της κατοικίας Ιω. Δροσόπουλου στην Εκάλη (Ι.Α./Ε.Τ.Ε.) σ.87

Δίνοντας ένα τελευταίο παράδειγμα, αυτό της οικίας Αλ. Παπάγου (εικ.23), ερχόμαστε αντιμέτωποι με ένα απλό αλλά λειτουργικό κτίριο, το οποίο είναι σχεδιασμένο ώστε να εκμεταλλεύεται τη θέα και τον ήλιο. Τα δωμάτια διαχωρίζονται σχεδόν βάσει κατηγορίας, δηλαδή τα δωμάτια τα οποία έχουν παρεμφερή χρήση, συνορεύουν. Με άλλα λόγια, η είσοδος συναντά κατευθείαν το Χώλ, το οποίο συνορεύει με τον χώρο σερβιρίσματος, ο οποίος με τη σειρά του επικοινωνεί με το μαγειρείο. Το λουτρό και το WC γειτονεύουν με τους κοιτώνες, ενώ οι λειτουργικές ενότητες διαχωρίζονται κατά κάποιον τρόπο, με τη βοήθεια ενός κεντρικού προθαλάμου.

Εικ.23 Οικία Αλεξάνδρου Παπάγου (οδός Αλεξάνδρου Παπάγου)

(β) Προσφυγικές Κατοικίες

Οι *προσφυγικές κατοικίες* κτίζονται βάσει κρατικής παρέμβασης αλλά και από φορείς που έχει υπό τον έλεγχό του το κράτος. Οι κατοικίες κτίζονται εξ αρχής είτε βελτιώνοντας παλιές κατοικίες, είτε ακόμα και τεμαχίζοντας μόνο τα επιλεγμένα οικοπέδα βάση σχεδίου σε οικοδομήσιμους κλήρους (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 30). Το έργο της οργανωμένης δόμησης το οποίο αναφέραμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο, είναι ιδιαίτερα μεγάλο αν αναλογιστεί κανείς ότι καθ' όλη τη διάρκεια ενέργειας της, κατασκευάζονταν περίπου 5000 κατοικίες το χρόνο ενώ τα μέσα παραγωγή που ήταν διαθέσιμα εκείνη την εποχή ήταν αρκετά περιορισμένα. Τα δύο μεγάλα 'κατορθώματα' και χαρακτηριστικά στοιχεία της οργανωμένης δόμησης, ήταν η ελαχιστοποίηση του κόστους της οικοδομής και η άμεση στέγαση των προσφύγων (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 138).

Ειδικότερα την δεκαετία του 1920' οι παρεχόμενες ανέσεις ήταν μειωμένες. Γενικότερα οι διαστάσεις της κατοικίας ήταν το πρώτο πράγμα που μειωνόταν λόγω χρηματικών περιορισμών και ανεξάρτητα του φορέα ο οποίος προγραμματίζε το έργο (Τ.Π.Π., Ε.Α.Π., ή Υ.Κ. Πρόνοιας). Άλλο ένα στοιχείο οικονομίας, ήταν και η τυποποίηση των κατοικιών και του συγκροτήματος. Η ανάγκη επέκτασης του στεγασμένου χώρου σταδιακά κατέληξε να δεσμεύει χώρο από τις αυλές

και του ελεύθερου χώρου, αλλά και τις πρασιές, αν όχι καλύπτοντάς τα πλήρως (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 136).

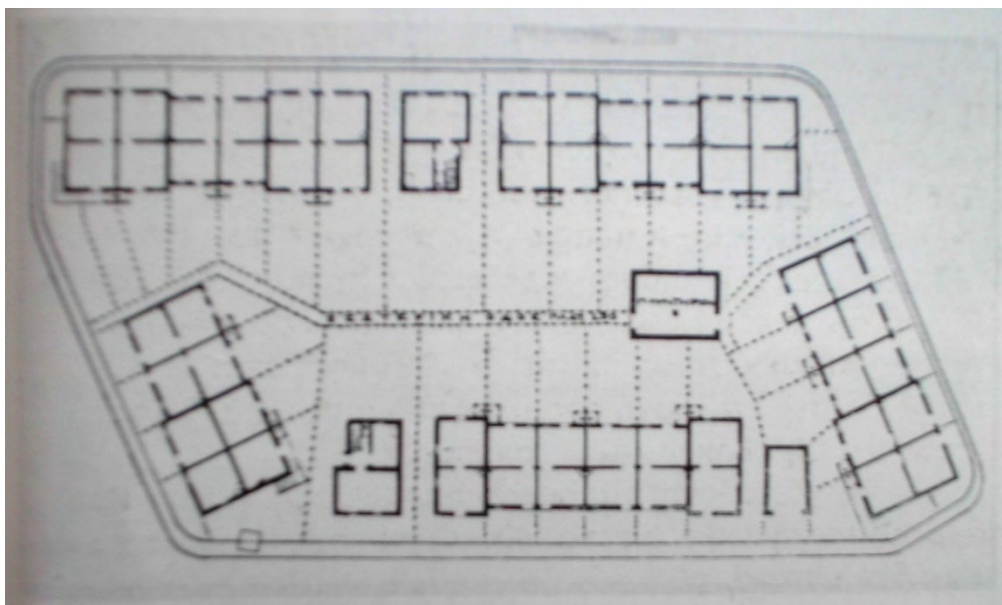
Όπως είναι προφανές, η μειωμένη ποιότητα του δομημένου χώρου και κατ' επέκταση της βιωσιμότητας, είναι σχεδόν αλληλένδετη με τις οικονομικές μεν, αλλά χαμηλής βιοτικής αξίας κατασκευές αυτές. Χαρακτηριστικά γνωρίσματα των κατοικιών αυτών ήταν:

- Το ισόγειο λειτουργούσε ως χώρος εργασίας
- οι εξώστες και οι στέγες ήταν ξύλινες
- προσπαθούσαν να πλησιάσουν τον χαρακτήρα του παλιού τύπου προσφυγικής κατοικίας αναδεικνύοντας στοιχεία λαϊκού χαρακτήρα (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 136).

Η προσπάθεια του αρχιτέκτονα ή μηχανικού στο να εκμεταλλευτεί στο μέγιστο τον διαθέσιμο δομήσιμο χώρο είναι πλήρως κατανοητή. Μια συνηθισμένη διάταξη ήταν τα υπνοδωμάτια να παρατίθενται στη σειρά, καλύπτοντας από μόνα τους ένα μεγάλο μέρος της όλης κατοικίας. Μοιράζονται έναν κοινό διάδρομο ο οποίος καταλήγει στη τραπεζαρία. Οι επικρατέστερες κατηγορίες οι οποίες κτίζονταν ήταν οι εξής:

-Δίδυμα σπίτια (Μονώροφα ή διώροφα):

Συνδυάζουν απλότητα και οικονομίας στη κατασκευή παρέχοντας απόλυτη ανεξαρτησία στους κατοίκους. Κάθε διαμέρισμα έχει 2 δωμάτια, αποχωρητήριο, πρασιά και αυλή. Αυτό τον τύπο κατοικίας τον συναντάμε στον οικισμό του Βύρωνα.

Σελ.137 - Οικοδομικό τετράγωνο οικισμού Βύρωνα

-Κατοικίες (Μονώροφες ή διώροφες) για 6-12 οικογένειες ανά όροφο.

-Ελεύθερες διώροφες τετραπολυκατοικίες:

Τέτοιες πολυκατοικίες συναντάμε στη Ν.Φιλαδέλφια και προοριζόταν μόνο για τους εύπορους πρόσφυγες.

-Μικρές μονώροφες ελεύθερες κατοικίες

-Μερικά προκατασκευασμένα σπίτια:

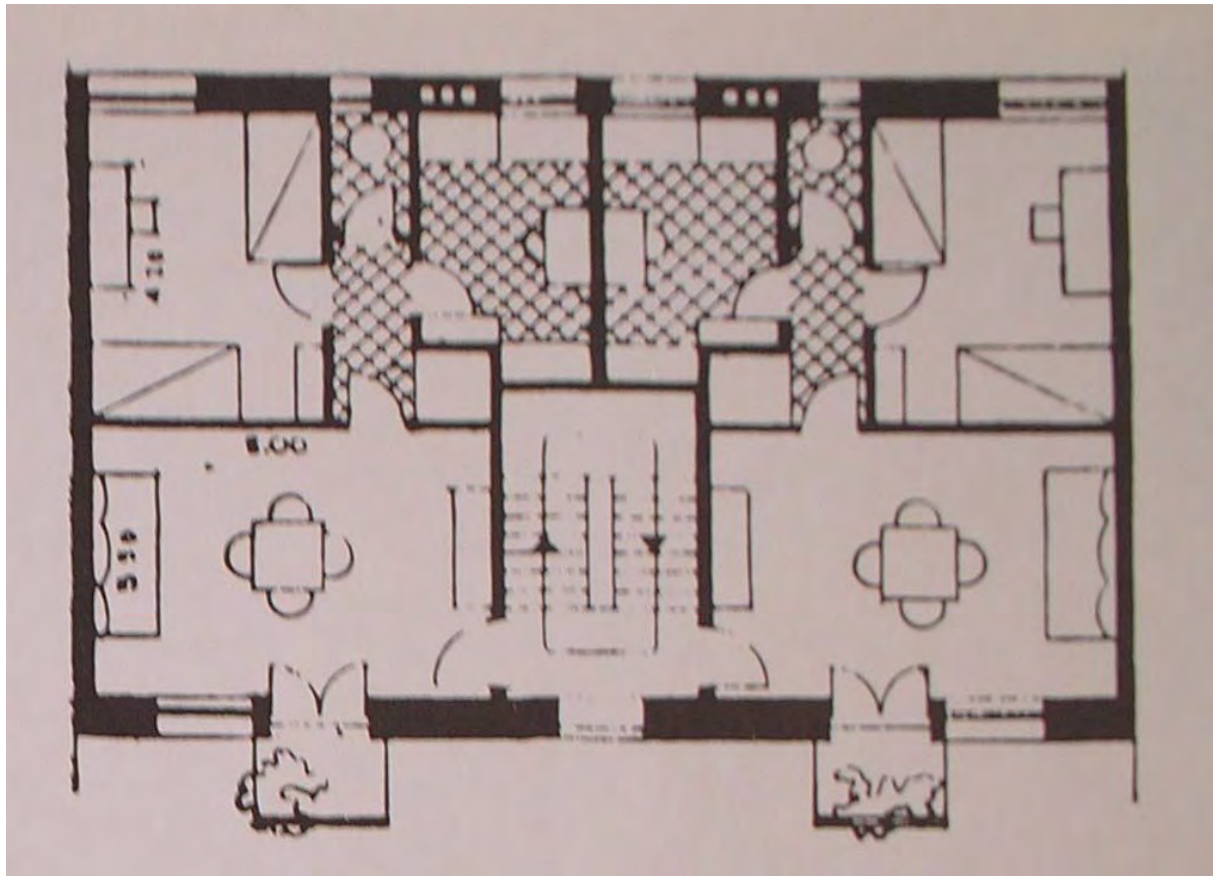
Ήταν φθηνές κατασκευές 1-2 ορόφων και είχαν ξύλινες στέγες, κουφώματα και κτιστούς τοίχους ενώ συνιάζονταν με παραδοσιακή πλινθοδομή.

Εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και έπειτα πτώχευσης από το 1929, οι ρυθμοί οικοδόμησης μειώνονται σημαντικά μέχρι το 1934 όπου και αρχίζει πάλι η συστηματική κατασκευή κατοικιών. Κατά τη δεκαετία αυτή, ο χαρακτήρας της δράσης του κρατικού φορέα είχε χαρακτήρα περισσότερο εξυγίανσης τρωγλών και προσωρινών οικισμών (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 137).

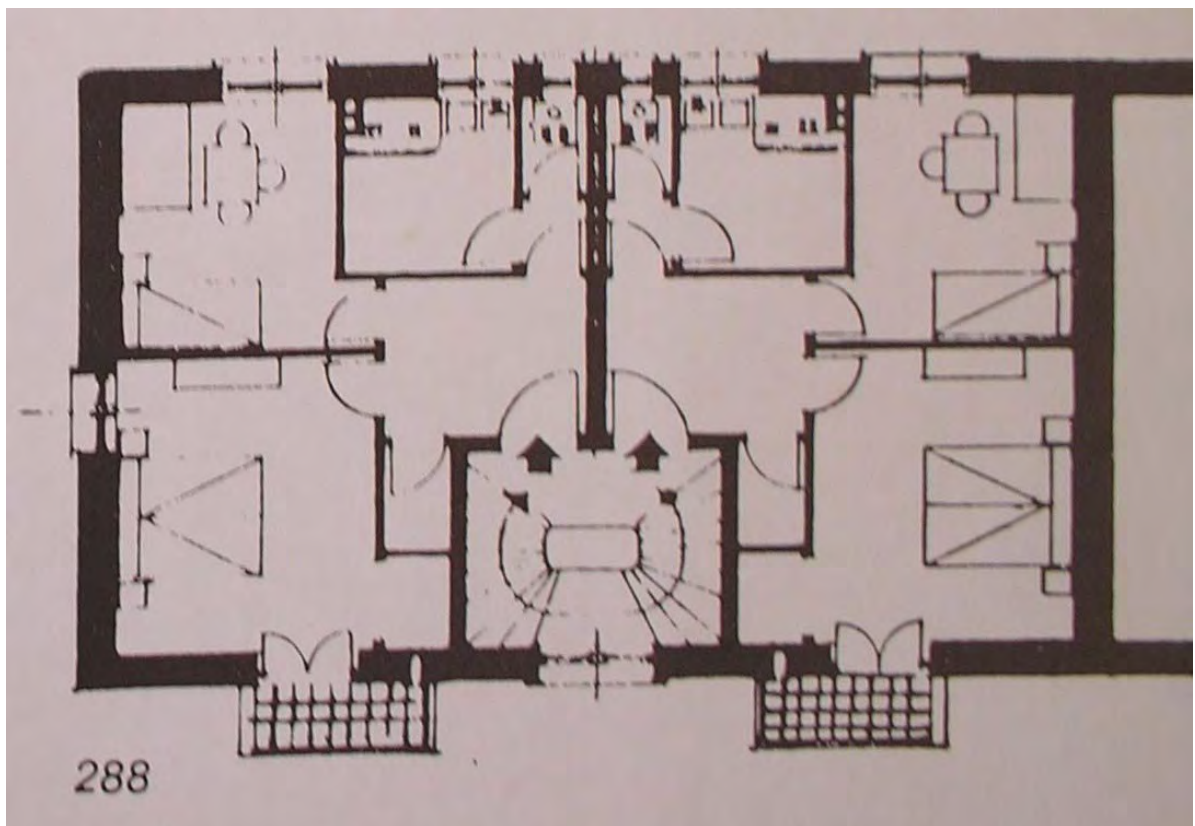
Συναντάμε στις πολυκατοικίες της περιόδου αυτής έναν νέο τρόπο ομαδικής συνοίκησης, ο οποίος άλλαξε τον τρόπο ζωής των προσφύγων, ώστε να συμβαδίζει με τα νέα πρότυπα αστικής ζωής.

Οι πολυκατοικίες που κτίζονται εδώ είναι συνήθως 3όροφες με πλυντήρια (σε ταρατσα ή ημιυπόγειο). Τα διαμερίσματα στεγάζουν πολλές φορές και πάνω από μία οικογένεια, έχοντας 1-2 δωμάτια με βοηθητικούς χώρους. Πολλά μάλιστα δέχονται ηλιασμό. Ορισμένα διαμερίσματα διαθέτουν και εξωτερικούς διαδρόμους ενώ η κατακόρυφη επικοινωνία επιτυγχάνεται διαμέσου σκάλας προσπέλασης ανά 6 διαμερίσματα. Οι ελεύθεροι χώροι μεταξύ των πολυκατοικιών δεν διαμορφώνονται.

Αποτέλεσμα όλων αυτών των χαρακτηριστικών στοιχείων, ήταν θα λέγαμε ένα σύνολο από απρόσωπα κτίρια απλοποιημένης μορφολογίας (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 138). Όπως έχει ειπωθεί και στο παρελθόν τα γεγονότα δεν ευνοούσαν περαιτέρω «πολυτέλειες», παρά μονάχα την εξυπηρέτηση των άστεγων προσφύγων. Επόμενο λοιπόν είναι να ερχόμαστε αντιμέτωποι με απλοποιημένες αρχιτεκτονικές λύσεις δίχως ιδιαίτερη φαντασία (βλ.εικ.24). Αναμενόμενο λοιπόν είναι να μην έχουμε να επισημάνουμε κάτι αξιομνημόνευτο, καθώς, όπως είπαμε, δεν δόθηκε η δυνατότητα ανάπλασης μέσα στους ήδη περιορισμένους χώρους.

Εικ.24 Τυπική διάταξη προσφυγικών πολυκατοικιών -Κ. Λάσκαρης

Εικ.25 Τυπική διάταξη προσφυγικών πολυκατοικιών -Δ. Κυριάκος

Όπως είναι χαρακτηριστικό από τις τυπικές εσωτερικές διατάξεις των γνωστών αρχιτεκτόνων, τα διαμερίσματα σχεδιάζονταν σχεδόν τετραγωνικά ώστε να αποφεύγονται οι διάδρομοι και οι άσκοπες κινήσεις. Χώρος διατίθεται μόνο για τα βασικά. Η είσοδος βρίσκεται κατευθείαν το σαλόνι (βλ.εικ.24) ή τον χώρο υποδοχής ο οποίος λειτουργεί και σαν συνδετικός κρίκος μεταξύ των υπόλοιπων λειτουργιών (βλ.εικ.25). Οι εξώστες είναι και αυτοί πολύ μικροί δείχνοντας στον εξωτερικό θεατή την ανάγκη για 'οριακές' λύσεις.

Εικ.26 Συγκρότημα προσφυγικών πολυκατοικιών οδός Γεροστάθη, Λυκαβηττός.

(γ) Πολυκατοικίες

Οι πολυκατοικίες από την άλλη γνώρισαν ιδιαίτερη ανάπτυξη σε όλα τα επίπεδα. Καθώς μάλιστα η πολυκατοικία πολλές φορές απευθυνόταν σε υψηλότερα οικονομικά στρώματα, η διαμόρφωση τόσο εξωτερικά όσο

και εσωτερικά μαρτυρούσε τις οικονομικές δυνατότητες των κατόχων τους.

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε εδώ πως η μεσοπολεμική πολυκατοικία επηρεάστηκε καταλυτικά από τον Μοντερνισμό. Σημαντικότερο στοιχείο που δείχνει κάτι τέτοιο, είναι η εμφανέστατη προσπάθεια για την εφαρμογή της «ελάχιστης κατοικίας». Ο συγκεκριμένος ορισμός αναφέρεται στην καλύτερη και οικονομικότερη αξιοποίηση των παραγόμενων δομημένων χώρων. Έτσι λοιπόν έχουμε μια ομαδοποίηση των χώρων με συγγενή ή συμπληρωματική χρήση και με μεγάλη προσοχή στον τρόπο με τον οποίο επικοινωνεί η κάθε ενότητα με τις γειτονικές. Πέρα από όλα αυτά, παρατηρούμε και μια τάση προς την ‘συλλογική’ χρήση κοινόχρηστων χώρων και λειτουργιών, καθώς ερχόμαστε αντιμέτωποι με μια εποχή, κατά την οποία η κατοίκηση της πολυκατοικίας αποκτά μια πιο στενή σχέση συμβίωσης (Μαρμαράς, 1991: 183).

Τα δωμάτια του κάθε διαμερίσματος κατηγοριοποιούνται ως εξής:
(Μαρμαράς, 1991: 183)

-*χώρος υποδοχής*: χολ εισόδου, καθιστικό, τραπεζαρία, WC ξένων και ορισμένες φορές γραφείο

-*χώρος ανάπαυσης*: κοιτώνες, λουτρό

-*χώρος προετοιμασίας φαγητού*: κουζίνα, χώρος σερβιρίσματος, αποθήκη ή δωμάτιο υπηρεσίας το οποίο πολλές φορές εμπεριείχε σιδερωτήριο.

Κατά την εξέλιξη της πολυκατοικίας ανά την περίοδο του χρόνου, παρατηρούμε κοινές ‘τάσεις’, ή καλύτερα κοινές συνταγές διαμόρφωσης και χρήσης των διαφορετικών λειτουργιών στη λειτουργική διάταξη (Μαρμαράς, 1991: 183). Έτσι κατά την περίοδο 1919-1927, παρατηρούμε μια προσπάθεια για πλήρη κάλυψη του οικοπέδου (Μαρμαράς, 1991: 186). Σε γενικές γραμμές, κάποιος ιδιαίτερος διαχωρισμός ή κάποια ομαδοποίηση σε λειτουργικές ενότητες στην περίοδο αυτή δεν υπήρχε. Η κουζίνα ενδεχομένως να ήταν ο χώρος ο οποίος ήταν σχετικά απομονωμένος από τις υπόλοιπες λειτουργίες (Μαρμαράς, 1991: 186, 187).

Προχωρώντας στην περίοδο 1928-1931 θα μπορούσαμε να τη χαρακτηρίσουμε μεταβατική περίοδο. Επιδιώκεται πλήρης εκμετάλλευση του οικοπέδου όπως και πριν, ο αερισμός επιτυγχάνεται μέσω φωταγωγών, και μάλιστα αρχίζει η χρήση ανελκυστήρα. Οι χώροι υποδοχής βρίσκονται και πάλι στις κύριες όψεις, ενώ οι κοιτώνες στις δευτερεύουσες. Ο χώρος προετοιμασίας φαγητού και το λουτρό από την άλλη τοποθετούνται προς τους φωταγωγούς και τους ακάλυπτους χώρους. Με άλλα λόγια η ουσιαστική αλλαγή βρίσκεται στη λειτουργική

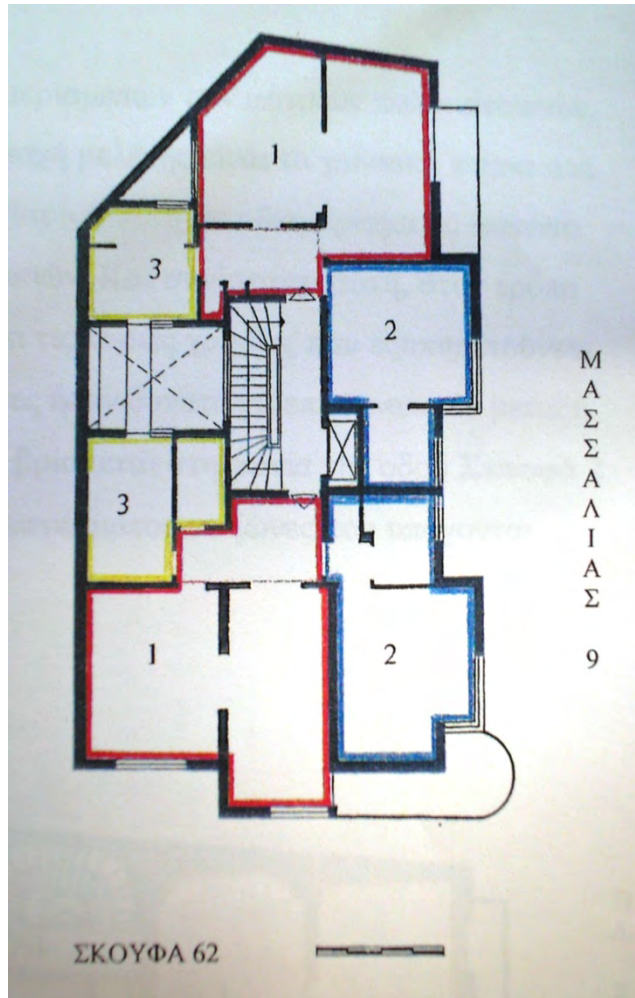
διάρθρωση και τον τρόπο επικοινωνίας των χώρων μεταξύ τους. Ο χώρος υποδοχής παύει να αναπαριστά τον χώρο επικοινωνίας και μετατρέπεται σε χώρο απομόνωσης της κάθε ενότητας. Οι ενότητες δηλαδή αρχίζουν να απομονώνονται η μία από την άλλη χωρίς να έχουν άμεση επαφή μεταξύ τους (Μαρμαράς, 1991: 187, 188).

Κατά τη δεύτερη δεκαετία του Μεσοπολέμου και συγκεκριμένα την περίοδο 1932-1941 παρατηρούνται σημαντικές μεταλλαγές. Δόθηκαν τολμηρές και πρωτότυπες λύσεις, δίνοντας μια άλλη εικόνα του αστικού τρόπου ζωής. Πιο συγκεκριμένα παρατηρούμε μια ομαδοποίηση των δωματίων που έχουν συγγενή ή συμπληρωματική χρήση. Επίσης ενδιαφέρουσα είναι και η προσπάθεια στο να αποφεύγονται οι άσκοπες κινήσεις και γενικότερα η απώλεια χώρου να μηδενιστεί (Ντούρμα, 2003: 21). Εδώ μάλιστα έχουμε τη μεγαλύτερη ποσοτική ανάπτυξη της αστικής πολυκατοικίας. Συνεχίζεται η χρήση φωταγωγών. Οι ακάλυπτοι χώροι συνεχίζουν να υπάρχουν έστω και στενοί, αλλά τουλάχιστον μεγαλύτεροι από πριν (αυτό έγινε λόγω της νομοθεσίας).

Ο ανελκυστήρας πλέον χρησιμοποιείται σχεδόν πάντοτε ενώ τα κλιμακοστάσια παραμένουν τα ίδια (Μαρμαράς, 1991: 188, 189).

Μάλιστα εδώ θα παρατηρήσουμε και ορισμένες «συνταγές» τις οποίες ακολουθούν οι δημιουργοί στο να διαμορφώσουν την εσωτερική διάταξη, βάσει των νέων μεθόδων συσχετισμού και επικοινωνίας χώρων μεταξύ τους (Ντούρμα, 2003: 21).

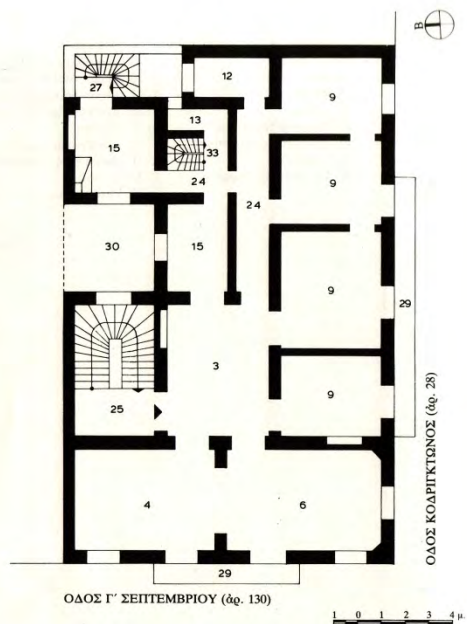

Εικ.27 Πολυκατοικία στην οδό σκουφά 62 και μασσαλίας (κάτοψη)

Η είσοδος στο διαμέρισμα (βλ.εικ.27) συναντά το hall του οποίου περιμετρικά διατάσσονται οι χώροι *υποδοχής, κουζίνα και ανάπαυσης των ενοίκων*. Ο χώρος της εισόδου επικοινωνεί με όλα τα υπόλοιπα δωμάτια καθώς βρίσκεται στην κεντρικότερη θέση του διαμερίσματος.

ΣΧΕΔΙΟ 1

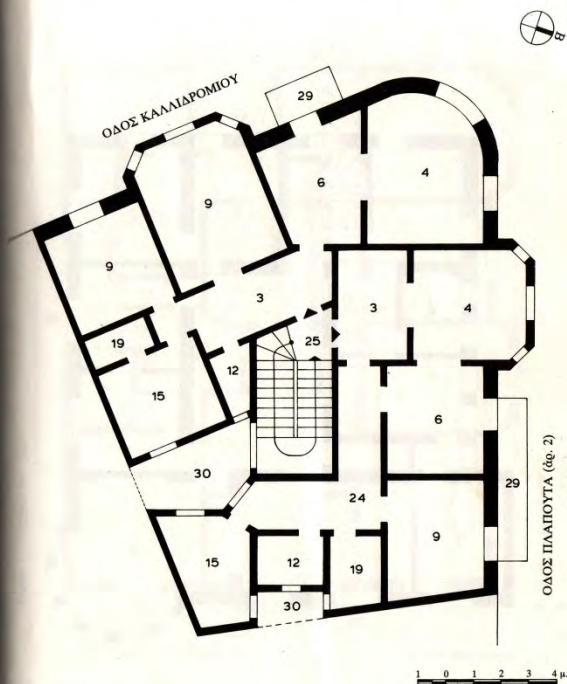
Πολυκατοικία του Γ. Γαλανάκη, Γ' Σεπτεμβρίου 130 και Κοδριγκτιάνος 28
Μελέτη 1925

Πηγή: 'Αποτύπωση του συγγραφέα.

ΣΧΕΔΙΟ 2

Πολυκατοικία του 'Αρχ. Σ. Μανωλάκη, Πλαπούτα 2 και Καλλιδρόμιου
Μελέτη του αρχιτέκτονα Ν. Νικολαΐδη, 1926

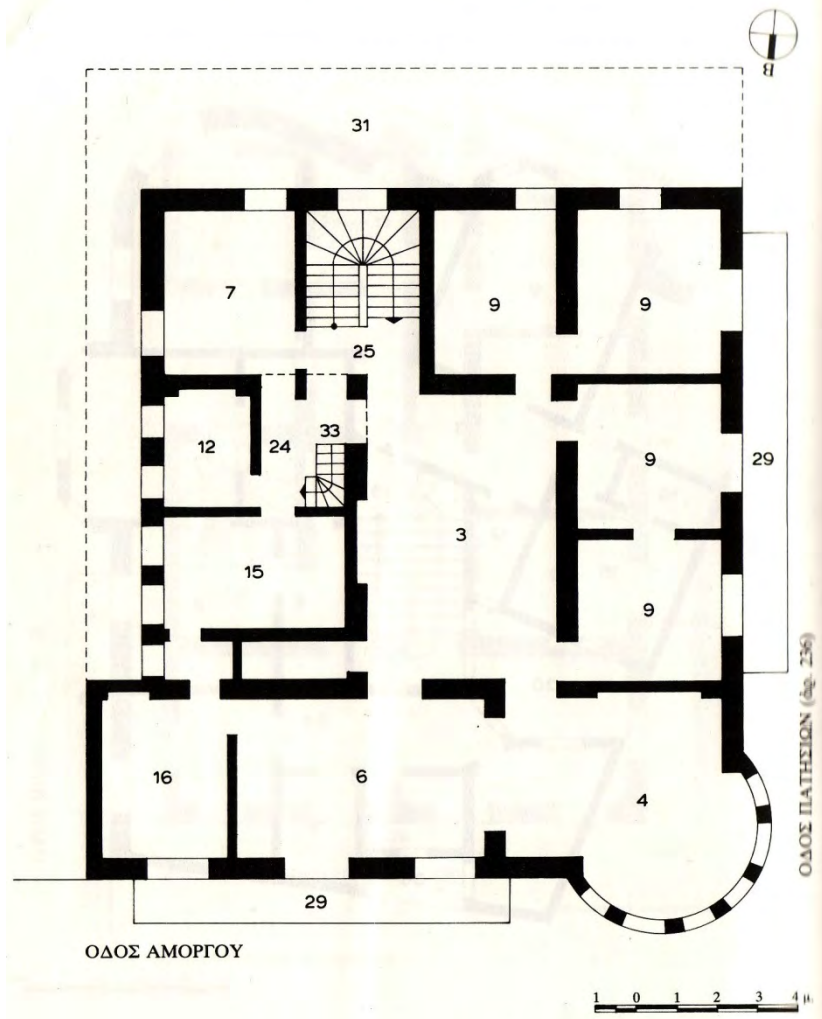

Πηγή: 'Αρχείο του ιδιοκτήτη.

Στα σχέδια 1,2,3 παρατηρούμε πολλούς φωταγωγούς. Στην προσπάθεια για πλήρη εκμετάλλευση του οικοπέδου, οι ακάλυπτοι χώροι είναι ελάχιστοι.

ΣΧΕΔΙΟ 3

Πολυκατοικία του Ήλ. Γεωργόπουλου, Πατησίων 236 και Άμοργου. Μελέτη του ίδιου του ιδιοκτήτη που ήταν πολιτικός μηχανικός, 1926

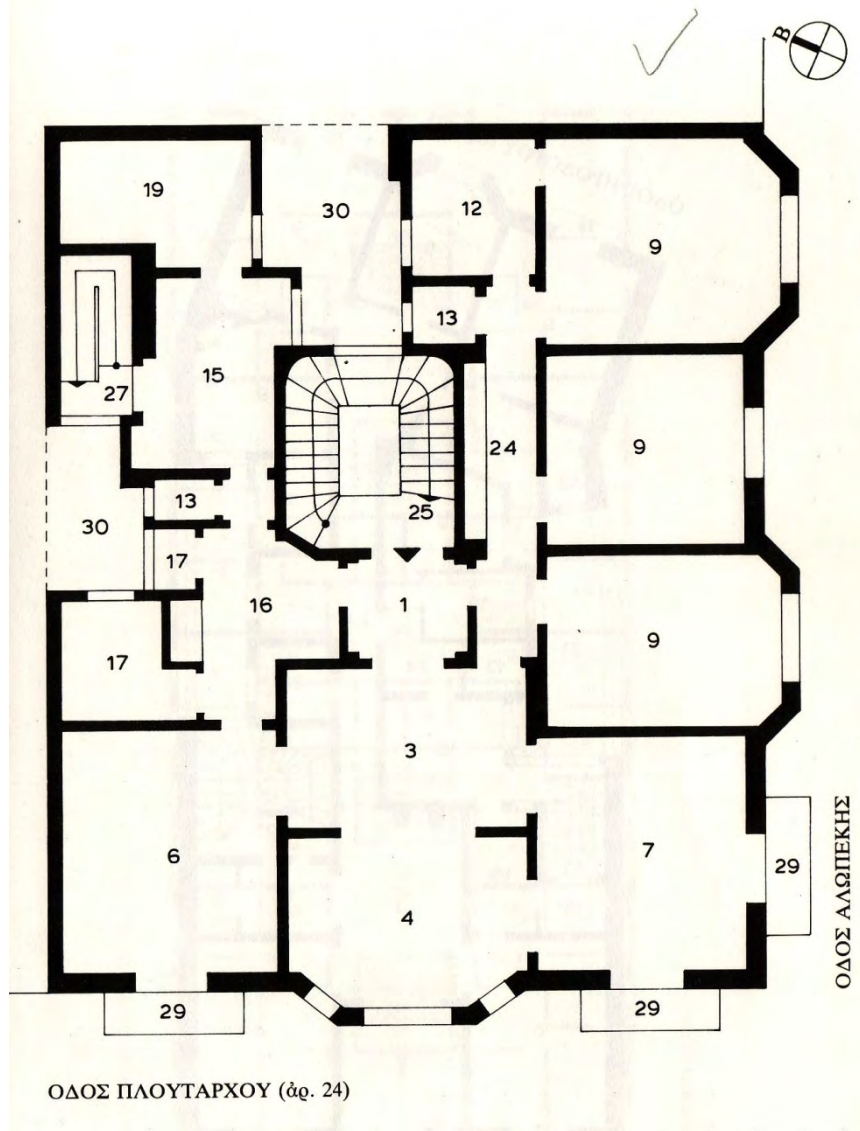

Στο σχέδιο 3 σε αντίθεση με τα δύο προηγούμενα παραδείγματα, υπάρχει μία (έστω και μικρή) περιοχή ακάλυπτου χώρου δίνοντας λίγη «αναπνοή» στα αντίστοιχα δωμάτια.

Παρατηρώντας κοινά σημεία μεταξύ των παραπάνω κατόψεων, το πρώτο πράγμα που μας κάνει εντύπωση είναι η έλλειψη ανελκυστήρα και το μικρό κλιμακοστάσιο. Το Χωλ είναι αρκετά μεγάλο και έχει κεντρική θέση. Οι μεγάλες διαστάσεις του χώρου υποδοχής δικαιολογούνται με το γεγονός ότι είχε έναν επιπλέον ρόλο ο οποίος δεν ήταν άλλος από το να χρησιμεύει ως μέσο άμεσης προσπέλασης των υπόλοιπων χώρων. Λειτουργούσε με άλλα λόγια 'κομβικά', ως συνδετικός κρίκος μεταξύ των άλλων χώρων.

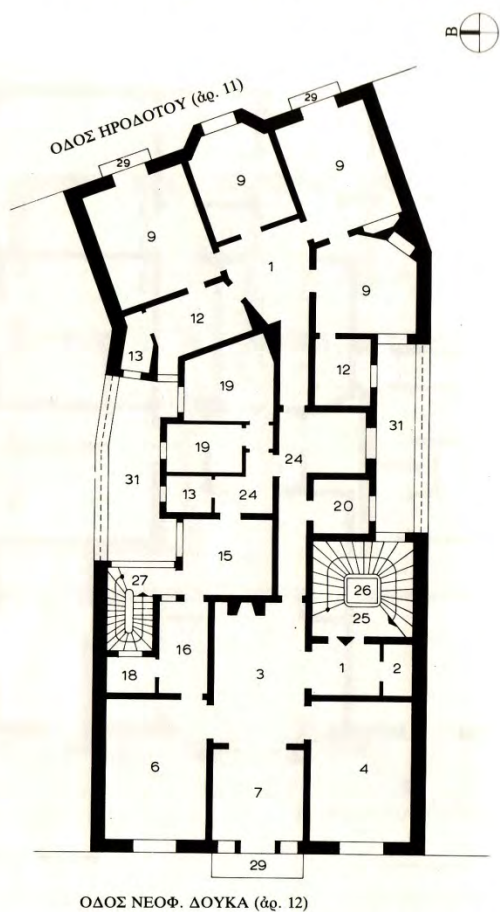
ΣΧΕΔΙΟ 4

Πολυκατοικία του Β. Κ. Δημητριάδη, Πλουτάρχου 24 και Άλωπεκῆς
Μελέτη του ἀρχιτέκτονα Δημ. Φωτιάδη, 1928

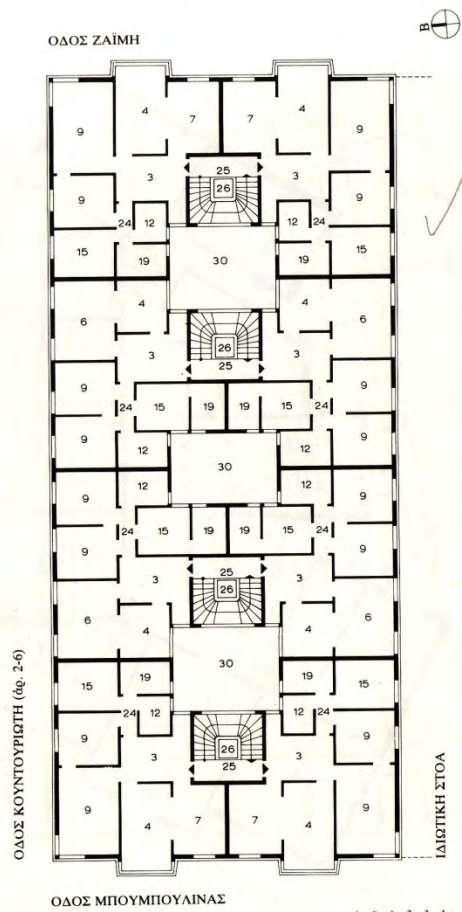
ΣΧΕΔΙΟ 5

Πολυκατοικία του Δημ. Μ. Καλδοκορέση, 'Ηροδότου 11 και Νεοφ. Δούκα 11
Μελέτη του αρχιτέκτονα Δημ. Φωτιάδη, 1929

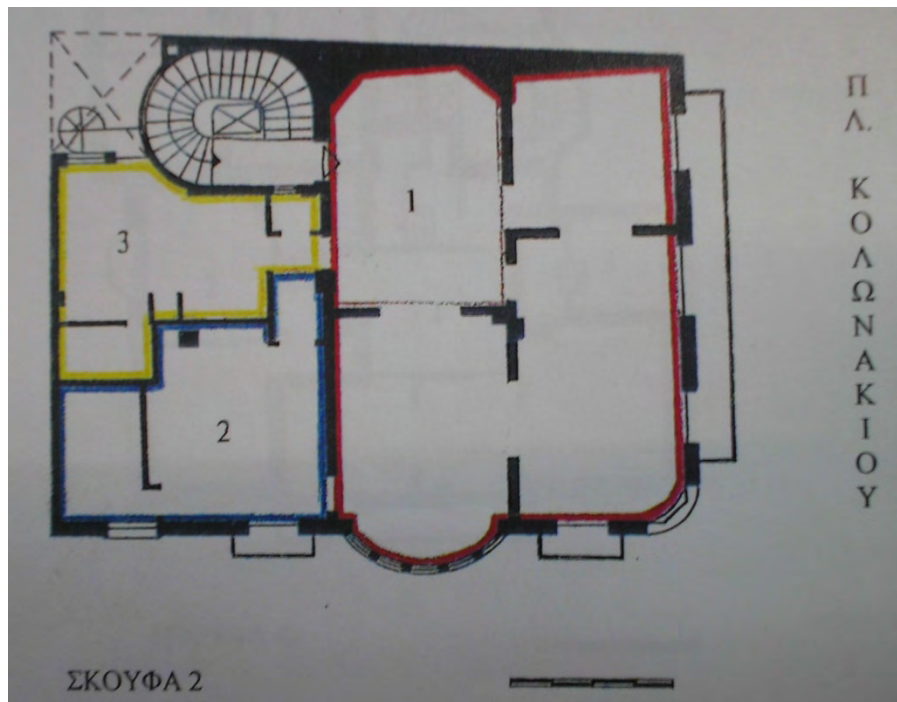
ΣΧΕΔΙΟ 6

Πολυκατοικία του Κ. Λογοθετόπουλου, Κουντουριώτη 2-6, Ζαΐμη και
Μπουμπουλίνας. Μελέτη του αρχιτέκτονα Κυπρ. Μπίρη, 1930

Σε όλα τα παραπάνω σχέδια (βλ. σχέδια 4,5,6) παρατηρούμε πως τα υπνοδωμάτια διαχωρίζονται απ' τη κουζίνα, παύουν δηλαδή να έχουν άμεση επαφή και αλληλεξάρτηση. Ο διαχωρισμός αυτός επιτυγχάνεται μέσω των χώρων υποδοχής είτε μέσω διαδρόμων. Άξιο ανάδειξης είναι το Σχέδιο 6 το οποίο μας παρουσιάζει την κάτοψη ενός συνόλου 8 διαμερισμάτων η οποία είναι πλήρως συμμετρική ως προς κάθετο και οριζόντιο άξονα.

Στην παρακάτω κάτοψη (εικ.28) παρατηρούμε ότι το hall τοποθετείται σε κεντροβαρική θέση στο διαμέρισμα. Ο χώρος εισόδου διαχωρίζει τις κύριες χρήσεις που εξυπηρετούνται απ' την κατοικία και ιδίως την υποδοχή από τα υπνοδωμάτια και την κουζίνα (Ντούρμα, 2003: 16).

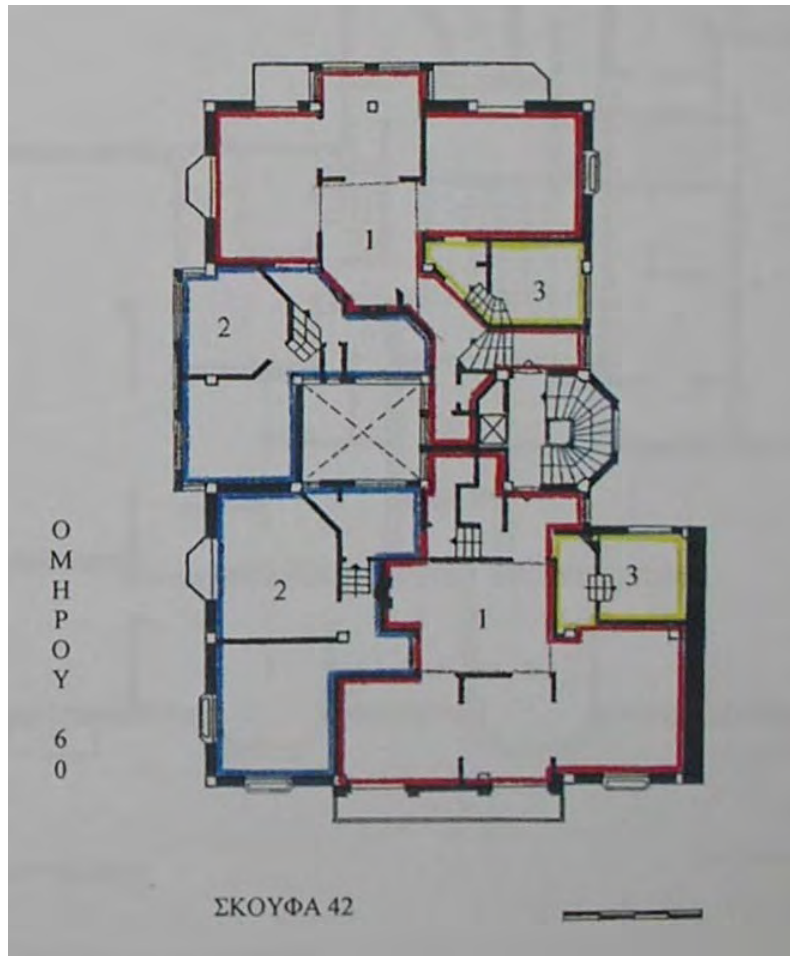
Εικ.28 κάτοψη οροφδιαμερίσματος στην οδό Σκουφά 2

Εικ.29 Πολυκατοικία στην οδό σκουφα 2, πλατεία Κολωνακίου

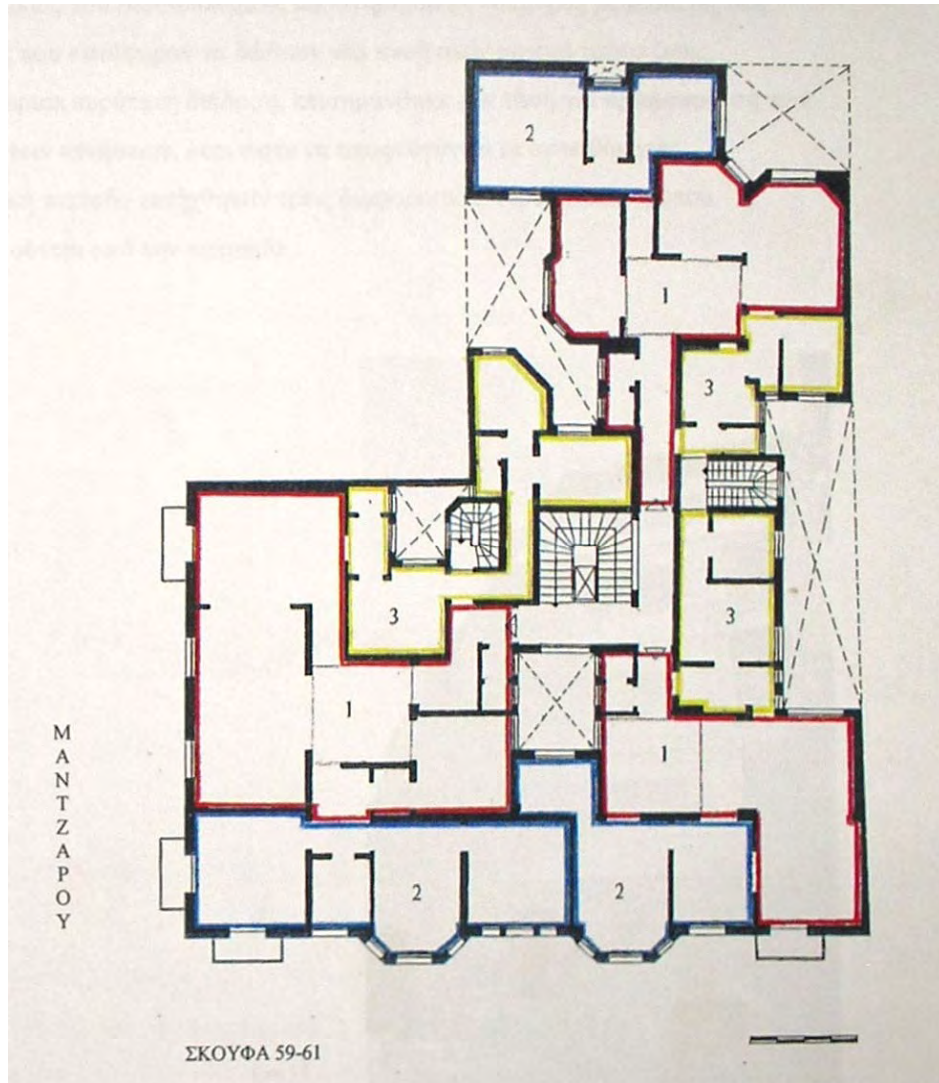
Παρατηρούμε (βλ.εικ.28,29) μια πρόθεση οργάνωσης των χώρων στην λογική ότι τις κύριες όψεις του κτιρίου, τις καταλαμβάνουν οι χώροι υποδοχής.

Το ίδιο περίπου ισχύει και εδώ (εικ.30):

Εικ.30 Κάτοψη Χαρακτηριστικού Ορόφου

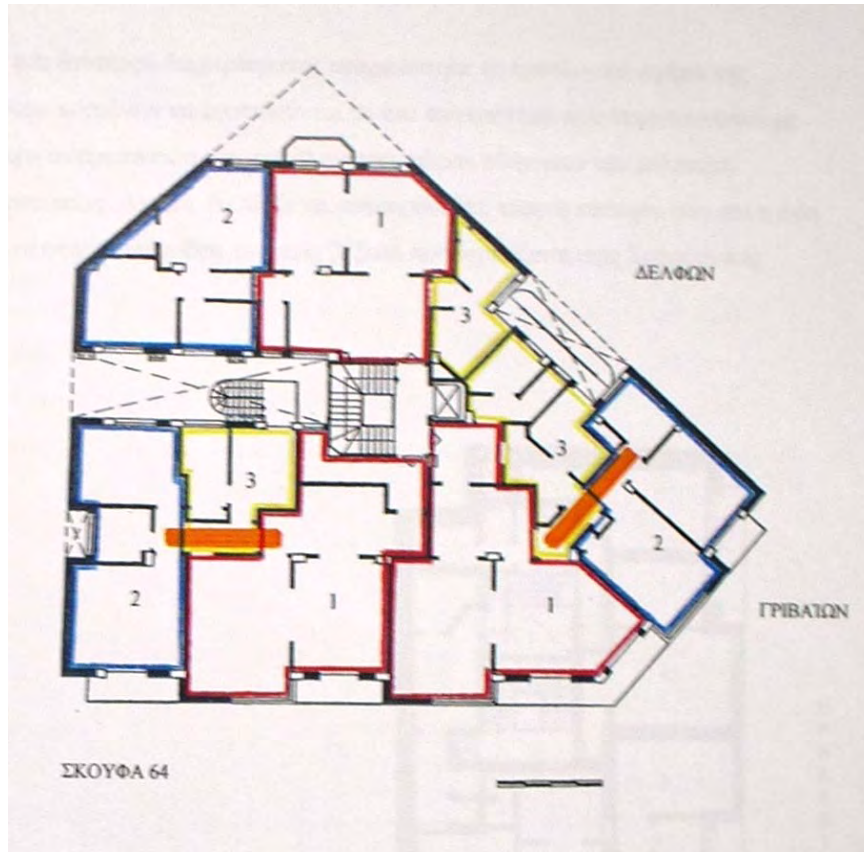
Εδώ μάλιστα παρατηρούμε πως κουζίνα και υπνοδωμάτια επικοινωνούν με έναν διάδρομο. Επίσης ο χώρος υποδοχής είναι τοποθετημένος στην κύρια όψη του κτιρίου.

Εικ.31 Κάτοψη Τυπικού ορόφου

Εδώ βλέπουμε μια πολύ πετυχημένη διάταξη σε μια προσπάθεια εκμετάλλευσης όλης της οικοδομήσιμης επιφάνειας. Ο αερισμός και ηλιασμός πραγματοποιείται μέσα από φωταγωγούς (Ντούρμα, 2003: 20).

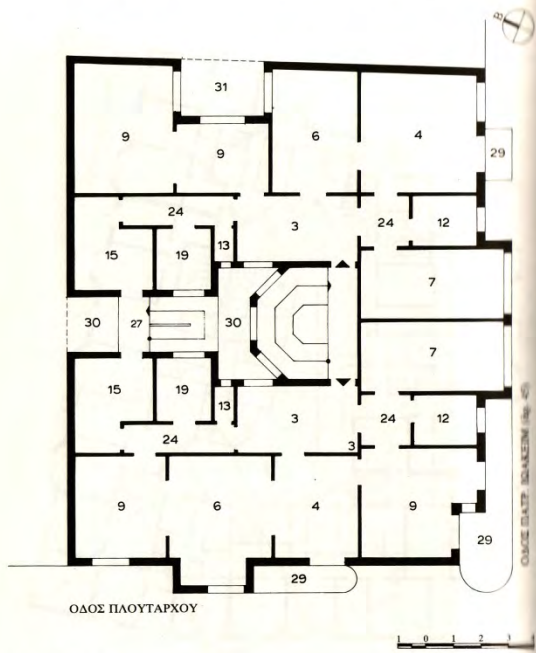

Εικ.32 Κάτοψη Τυπικού ορόφου

Παραπάνω (εικ.32), στα διαμερίσματα που ‘κοιτάζουν’ στις οδούς Σκουφά και Γριβαίων, παρατηρούμε την επικοινωνία κουζίνας και δωματίου ανάπαυσης αλλά και την επικοινωνία τους με τον χώρο υποδοχής διαμέσου ενός διαδρόμου.

ΣΧΕΔΙΟ 9 ✓

Πολυκατοικία του Κων. Π. Κουφόπουλου, Πατρ. Ιωακείμ 45 και Πλουτάρχου
Μελέτη του ίδιου του ιδιοκτήτη που ήταν αρχιτέκτονας, 1933

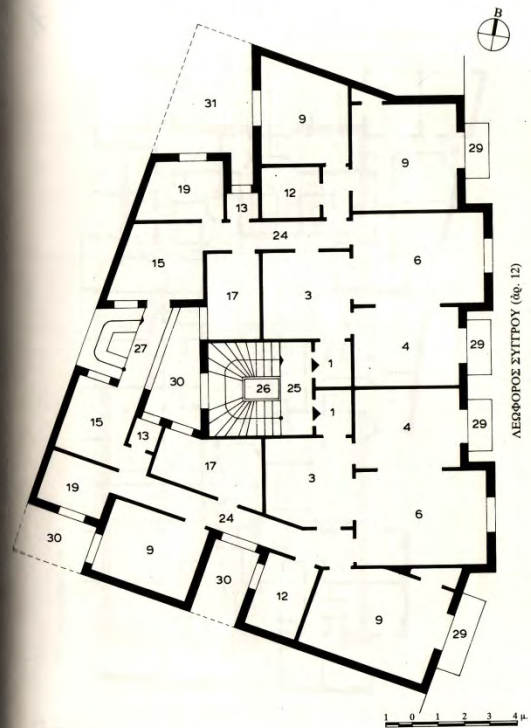

ΟΔΟΣ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

Πηγή: Πληρεξούσιος δικηγόρος του ιδιοκτήτη.

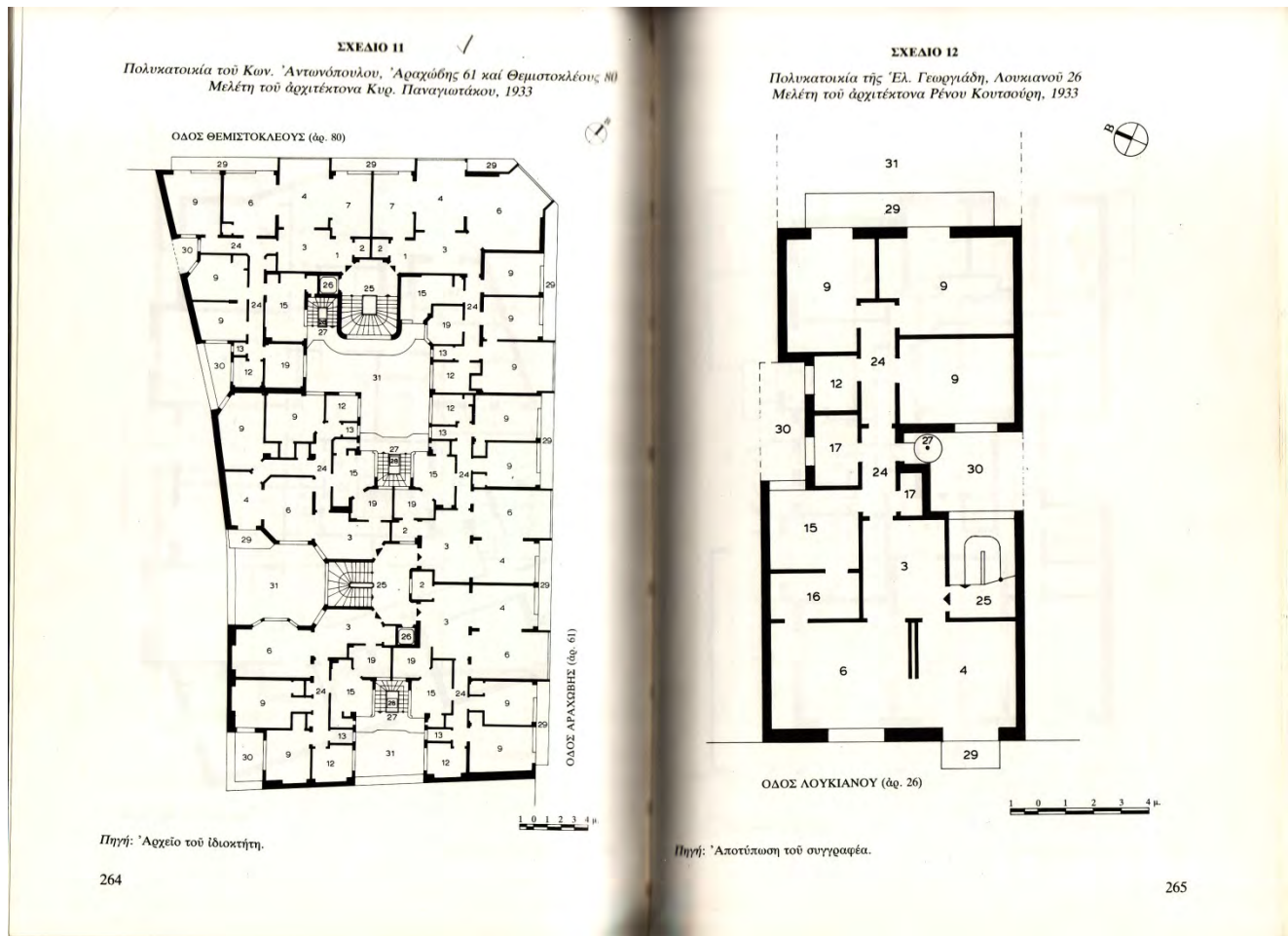
ΣΧΕΔΙΟ 10

Πολυκατοικία της Μαρ. Β. Καζόγλου, Συγγρού 12
Μελέτη του Χρ. Καζόγλου, 1933

ΛΕΩΦΟΡΟΣ ΣΥΓΓΡΟΥ (ώκ. 12)

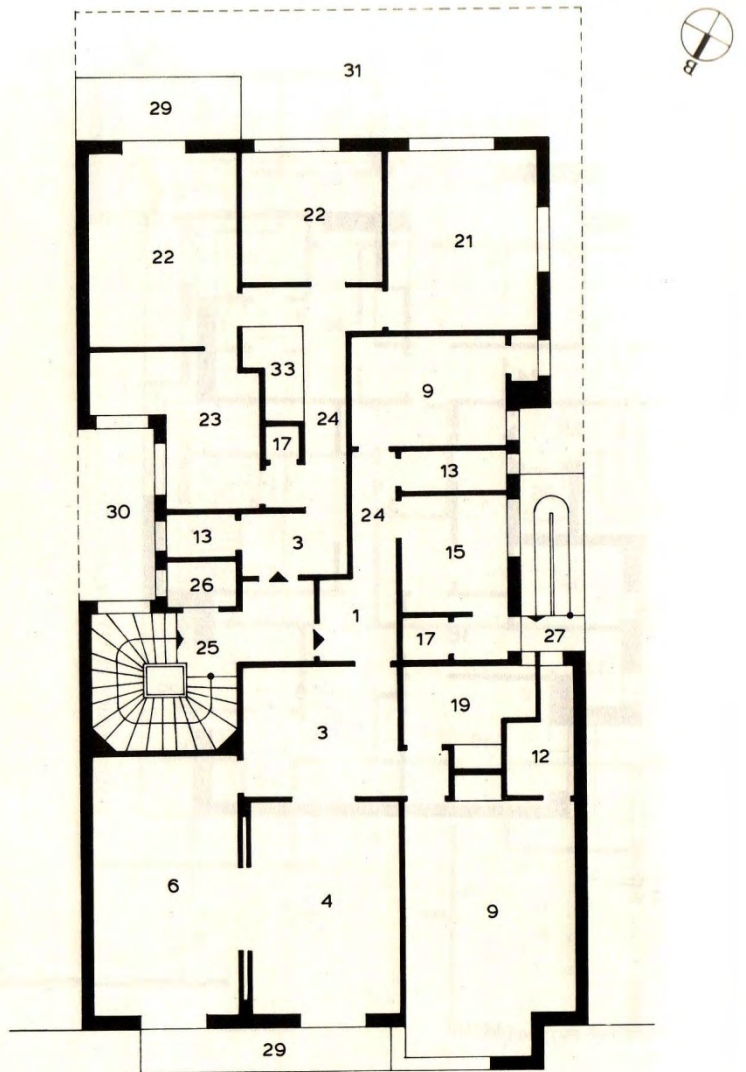
Πηγή: Άρχειο της ιδιοκτήτριας.

Εικ.33 Κτίριο στην Πλατεία Εξαρχείων (Αραχώβης και Θεμιστοκλέους) γνωστό και ως 'Μπλε Πολυκατοικία'

ΣΧΕΔΙΟ 17

Πολυκατοικία τής Ε. Μαργαρίτη, Πατρ. Ίωακείμ 20
Μελέτη του αρχιτέκτονα Παν. Μανουηλίδη, 1935

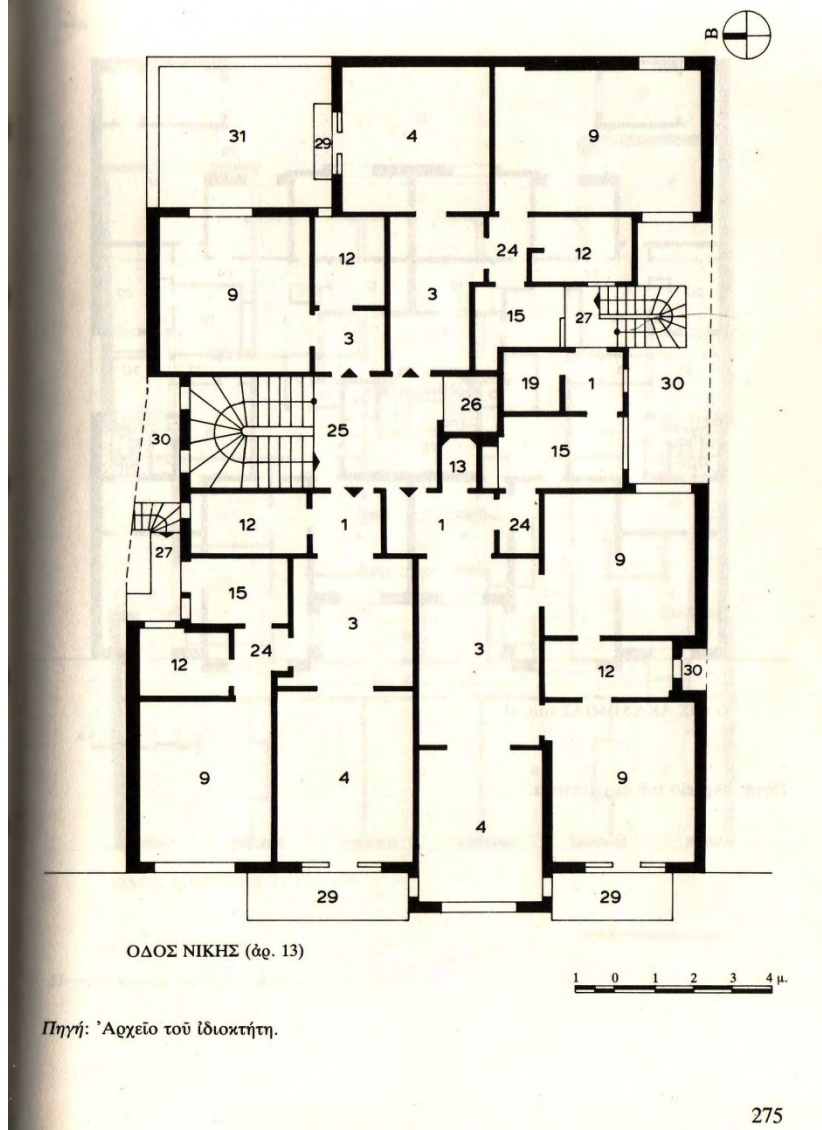
ΟΔΟΣ ΠΑΤΡ. ΙΩΑΚΕΙΜ (ἀφ. 20)

Πηγή: Ἀρχεῖο του ἀρχιτέκτονα.

ΣΧΕΔΙΟ 22

Πολυκατοικία του Θεοφ. Ἀλεξόπουλου, Νίκης 13
Μελέτη του Θ. Λάσκαρη, 1936

Την παρατήρηση που κάναμε παραπάνω την συναντάμε και στα περισσότερα από τα παραπάνω σχέδια (σχέδια 9,10,11,12,17,22,29). Παρατηρούμε πως ενώ το Χωλ (το οποίο συνεχίζει να βλέπει προς την κύρια όψη του διαμερίσματος) έχει σχεδόν πάντα άμεση επικοινωνία με την υποδοχή, η κουζίνα και τα υπνοδωμάτια επικοινωνούν μαζί του μέσω ενός διαδρόμου. Σαφώς, υπάρχουν και οι περιπτώσεις όπου αυτός ο διάδρομος δίνει την εντύπωση πως σχεδόν παραλείπεται, λόγω του μικρού του μεγέθους, ενδεχομένως για πρακτικούς λόγους (βλ. Σχέδια 9, 22). Σε γενικές γραμμές βέβαια, παρατηρούμε μεγάλους σε μήκος διαδρόμους που χωρίζουν σε ομάδες τις ενότητες. Σαν ομάδες θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε το Χωλ με την υποδοχή και την κουζίνα με τα υπνοδωμάτια.

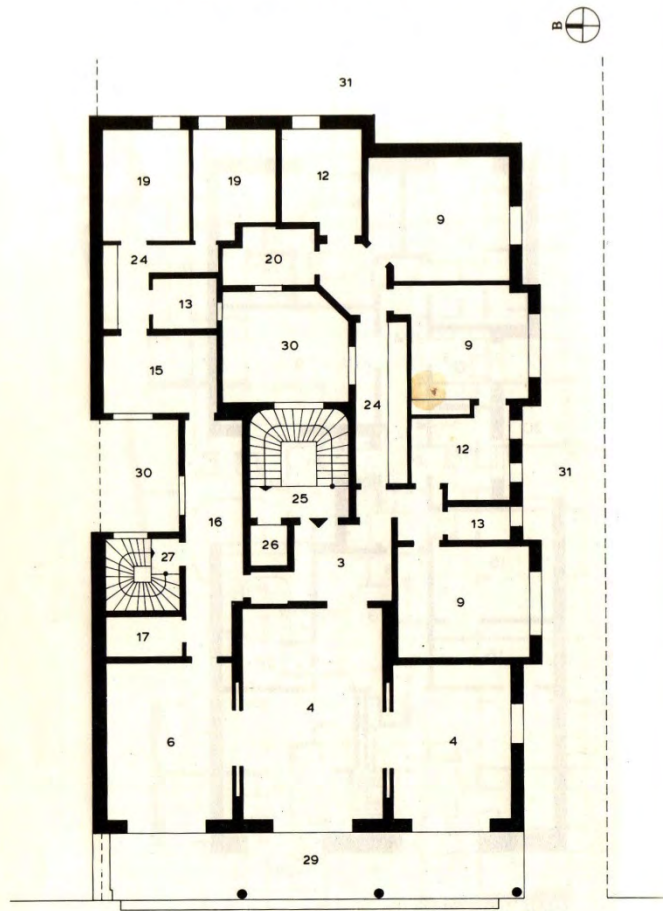
Εικ.34 Κάτοψη πολυκατοικίας στην οδό Σκουφά16 και Ηρακλείτου

Εικ.35 Κτίριο στην Οδό Σκουφά 16 και Ηρακλείτου

ΣΧΕΔΙΟ 13

Πολυκατοικία τής Μ. Μιχ. 'Αβέρωφ, Στησιχόρου 5
Μελέτη του αρχιτέκτονα Δημ. Φωτιάδη, 1934

ΟΔΟΣ ΣΤΗΣΙΧΟΡΟΥ (ἀρ. 5)

1 0 1 2 3 4 μ.

Πηγή: Ἀρχεῖο τοῦ ἀρχιτέκτονα.

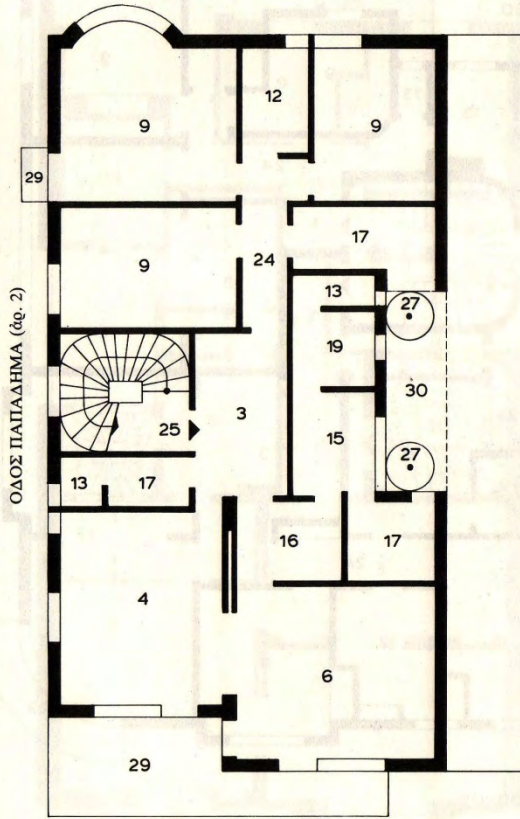

ΣΧΕΔΙΟ 28

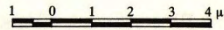
Πολυκατοικία του Μιχ. Πολέμη, Παπαδήμα 2, Δεινοκράτους καί Δημοχάρους
Μελέτη του αρχιτέκτονα Περ. Σακελλάριου, 1938

ΟΔΟΣ ΔΗΜΟΧΑΡΟΥΣ

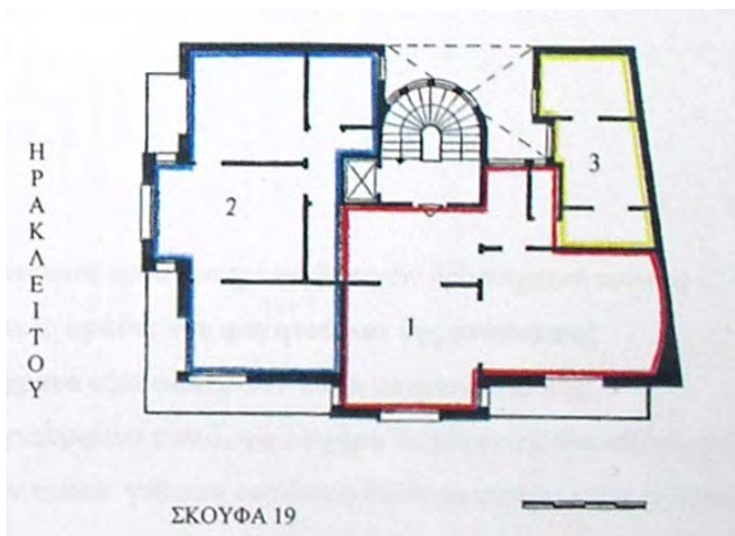

ΟΔΟΣ ΔΕΙΝΟΚΡΑΤΟΥΣ

Πηγή: Ἀρχεῖο τοῦ ἀρχιτέκτονα.

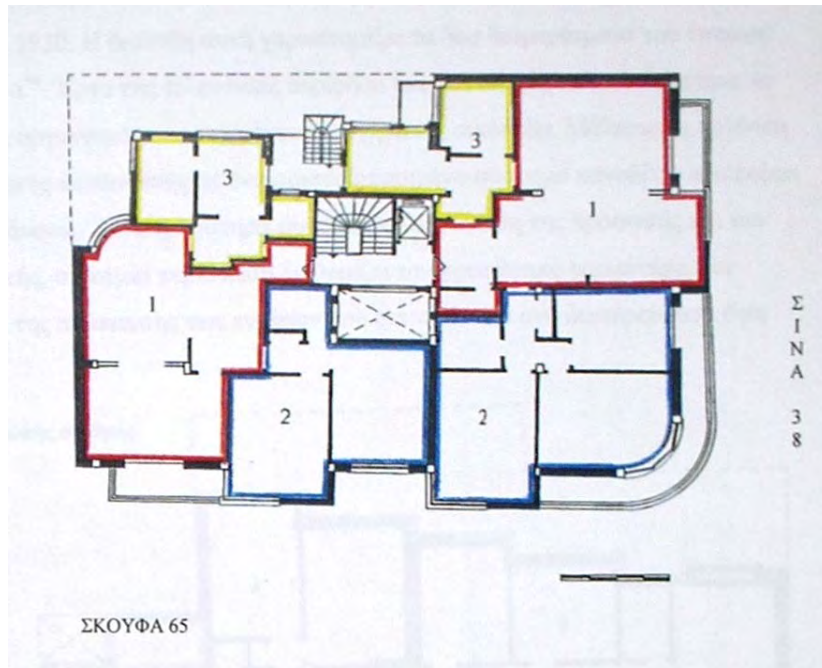
281

ΣΚΟΥΦΑ 19

Εικ.36 Διαμέρισμα στην οδό Σκουφά 19

Στα σχέδια 13, 28 όπως επίσης και στην κάτοψη της εικόνας 36, οι χώροι ανάπαυσης καταλαμβάνουν τη γωνία και τη δευτερεύουσα όψη του κτιρίου (Ντούρμα, 2003: 24).

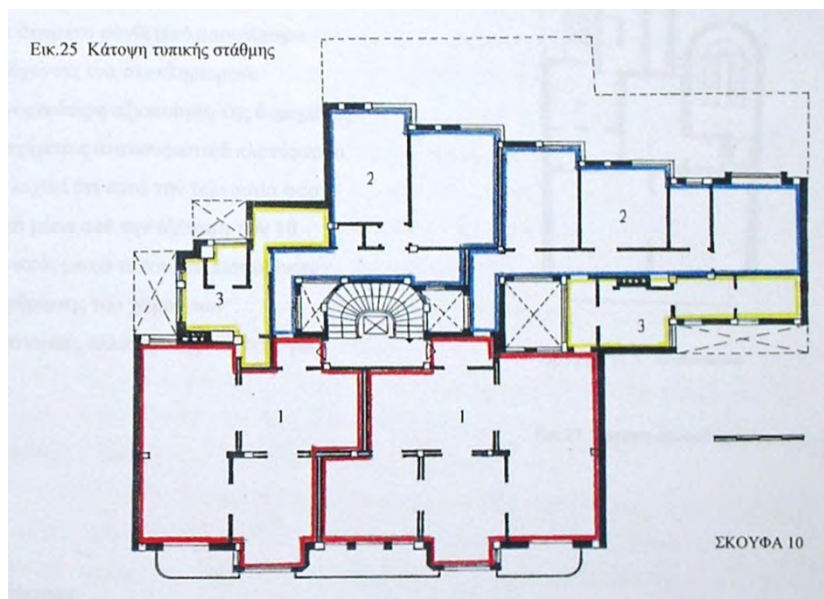
Εικ.37 Διαμέρισμα στην οδό Σκουφά 65

Εικ.38 Κτίριο στη οδό Σκουφά 65

Εδώ οι χώροι ανάπαυσης καταλαμβάνουν την κύρια όψη του κτιρίου, ενώ οι χώροι υποδοχής έχουν κινηθεί προς το εσωτερικό (βλ.εικ.37) (Ντούρμα, 2003: 24)

Η παρακάτω πολυκατοικία κτισμένη το 1936 από τον Β. Τσαγρή αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα των όσων αναφέραμε:

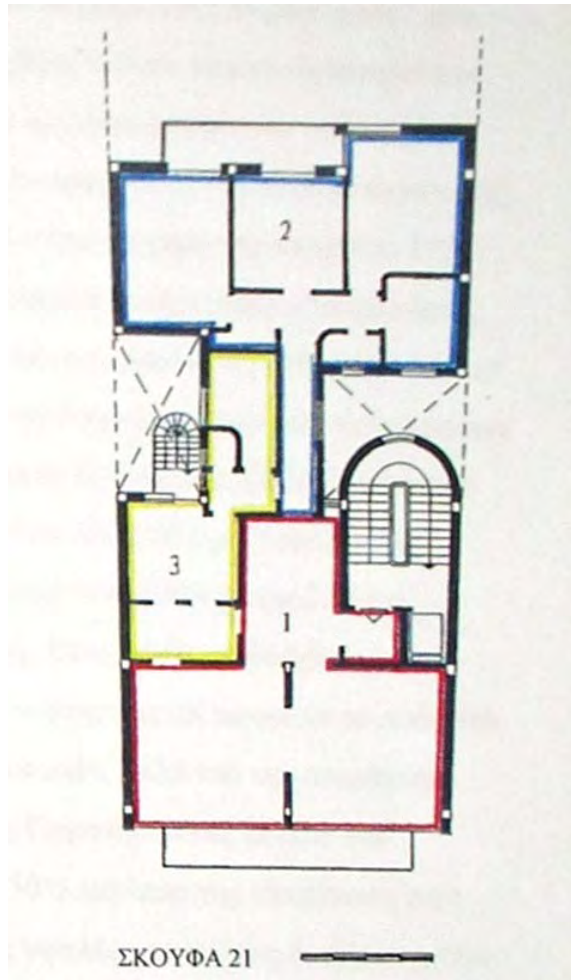

Εικ.39 Διαμέρισμα στην οδό Σκουφά 10

Εικ.40 Κτίριο στην Οδό Σκουφά 10

Τα δωμάτια ανάπαυσης είναι τοποθετημένα στην πίσω όψη της πολυκατοικίας και έχουν άμεση επαφή με την κουζίνα, η οποία με τη σειρά της επικοινωνεί με τον χώρο υποδοχής (βλ.εικ.39). Το Χωλ και στα δύο διαμερίσματα του ορόφου καταλαμβάνουν εξ ολοκλήρου την κύρια όψη του κτιρίου.

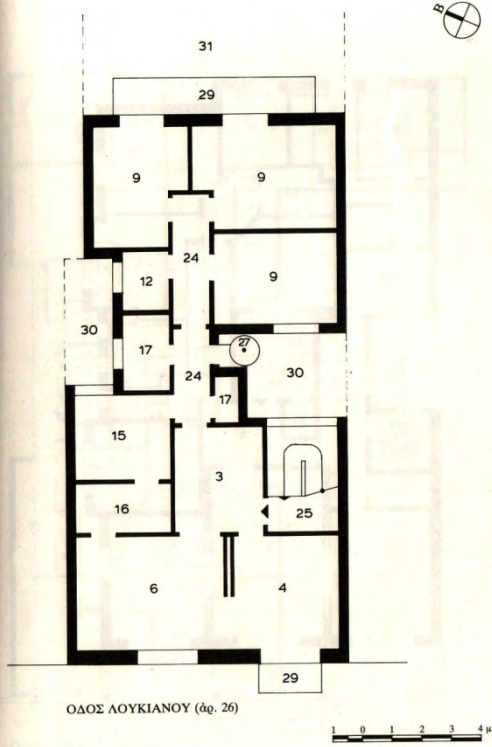

Εικ.41 Διαμέρισμα στην οδό Σκουφά 21

Οι χωρικές ενότητες διατάσσονται σε ζώνες που ορίζονται μέσω των υποστυλωμάτων του φέροντος οργανισμού (βλ.εικ.41) (Ντούρμα, 2003: 27).

ΣΧΕΔΙΟ 12

Πολυκατοικία της Έλ. Γεωργιάδη, Λουκιανού 26
Μελέτη του αρχιτέκτονα Ρένου Κουτσούρη, 1933

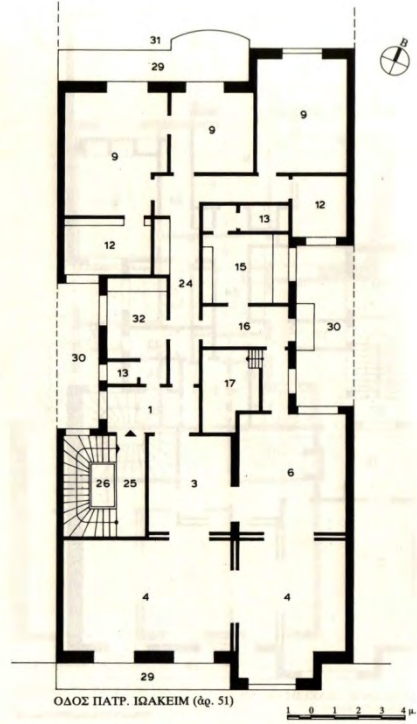

ΟΔΟΣ ΛΟΥΚΙΑΝΟΥ (ἀρ. 26)

Πηγή: Αποτύπωση του συγγραφέα.

ΣΧΕΔΙΟ 21

Πολυκατοικία της Ίφιγ. Θεολόγου, Πατρ. Ίωακείμ 51
Μελέτη του αρχιτέκτονα Κ. Γκίνη, 1936

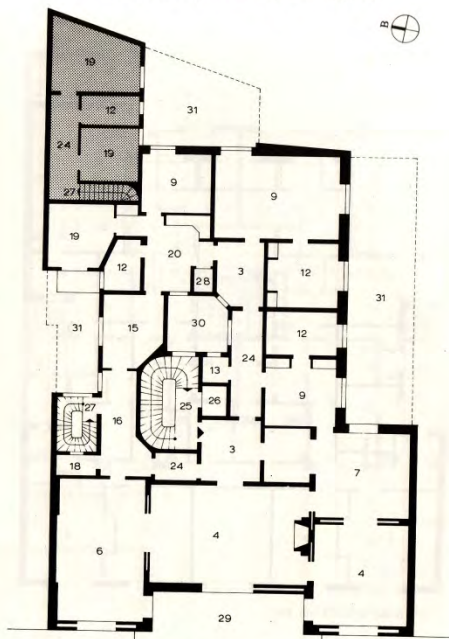

ΟΔΟΣ ΠΑΤΡ. ΙΩΑΚΕΙΜ (ἀρ. 51)

Πηγή: Αποτύπωση του συγγραφέα.

ΣΧΕΔΙΟ 25

Πολυκατοικία του Α. Παλαστράτου, Μελεάγρου 5
Μελέτη του αρχιτέκτονα Δημ. Φωτιάδη, 1937

ΟΔΟΣ ΜΕΛΕΑΓΡΟΥ (ἀρ. 5)

Υπόμνημα:

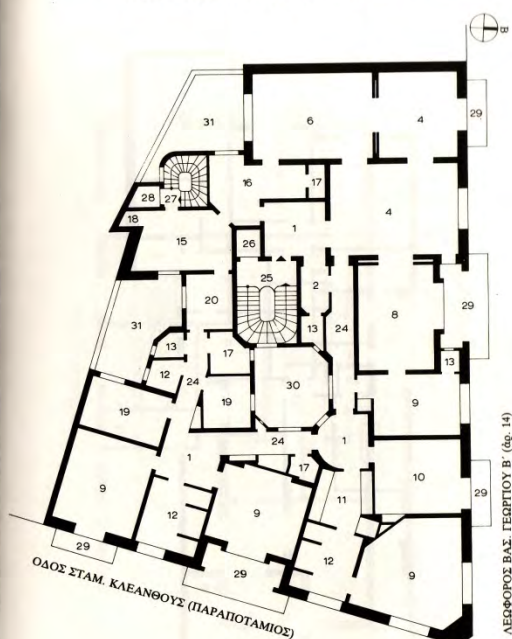
■ Άνθρακας στον Α' δρομο

1 0 1 2 3 4 μ.

Πηγή: Άρχειο του αρχιτέκτονα.

ΣΧΕΔΙΟ 26

Πολυκατοικία της Μ. Έμ. Τσουδερού, Βασ. Γεωργίου Β' 14 και Σταμ. Κλεάνθους
Μελέτη του αρχιτέκτονα Δημ. Φωτιάδη, 1937

ΟΔΟΣ ΣΤΑΜ. ΚΛΕΑΝΘΟΥΣ (ΠΑΡΑΠΟΤΑΜΙΟΣ)

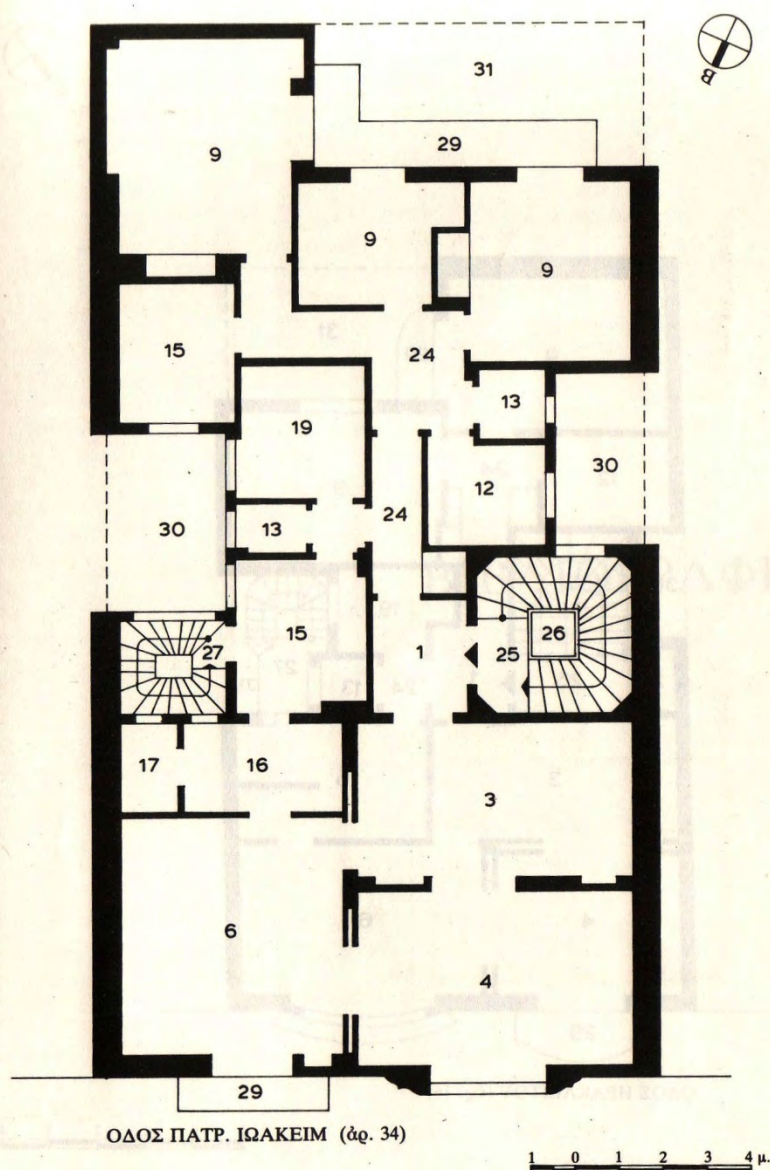
ΛΕΩΦΟΡΟΣ ΒΑΣ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Β' (ἀρ. 14)

1 0 1 2 3 4 μ.

Πηγή: Άρχειο του αρχιτέκτονα.

ΣΧΕΔΙΟ 30

Πολυκατοικία του 'Αλ. Δημητριάδη, Πατρ. 'Ιωακείμ 34. Μελέτη του αρχιτέκτονα Δημ. Φωτιάδη, 1938

Πηγή: 'Αρχείο του αρχιτέκτονα.

283

Μελετώντας τα παραπάνω σχέδια (βλ.σχέδια 12, 21, 25, 26, 30), παρατηρούμε την πλέον αποτελεσματική διάταξη, όπου οι τρεις χωρικές ενότητες λειτουργούν με τέτοιο τρόπο ώστε καμία από αυτές να μην 'εκτοπίζεται'. Με άλλα λόγια, η είσοδος βρίσκει κατευθείαν τον χώρο υποδοχής, ο οποίος έχει άμεση σχέση με το καθιστικό. Επίσης, εύκολη πρόσβαση θα συναντήσουμε από την υποδοχή προς τον χώρο προετοιμασίας φαγητού, ο οποίος στα περισσότερα παραδείγματα παρεμβάλλεται μεταξύ ενός μεγάλου διαδρόμου, ο οποίος καταλήγει στα

υπνοδωμάτια. Πολύ χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα στα Σχέδια 12, 30 και στην εικόνα 41 όπου το ορθογωνικό σχήμα του οικοπέδου, δεν αφήνει ιδιαίτερα πολλές επιλογές.

Αυτή η οργάνωση των χώρων σε ομάδες βάσει λειτουργικών χρήσεων, έχει άμεση σχέση με την κοινωνική κατάσταση των ενοίκων. Η ανάπτυξη της αστικής πολυκατοικίας της μεσοπολεμικής Αθήνας συνοδεύεται με την εισαγωγή νέων πρότυπων ζωής, προερχόμενων από τη φιλοσοφία της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (Μαρμαράς, 1991: 190).⁶

---

⁶ Παρόλο που η έκταση των διαμερισμάτων ήταν τόσο μεγάλη, παρατηρούμε πως αναλογικά τα υπνοδωμάτια κυμαίνονται από 2 μέχρι το πολύ 3 πράγμα που μαρτυρά πως τα διαμερίσματα της οδού Σκουφά απευθύνονται σε ολιγομελείς οικογένειες (Ντούρμα, 2003: 29). Τέλος, παρατηρούμε μια μείωση του κατοικήσιμου χώρου αναλογικά με την χρονική περίοδο. Έτσι κατά την περίοδο 1928-1931 η μέση έκταση διαμερίσματος της οδού Σκουφά ήταν 160τ.μ. ενώ κατά την περίοδο 1932-1941 παρατηρούμε περιορισμό στα 130τ.μ. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε πως η ελάττωση αυτή έλαβε μέρος από το 1936 και μετά σε μια προσπάθεια πλήρους εκμετάλλευσης του διαθέσιμου οικοδομήσιμου χώρου καθώς αναπτύχθηκε η τάση κατοίκησής τους από εκπρόσωπους της μεσαίας τάξης (Ντούρμα, 2003: 30).

3. Κατασκευαστικά ζητήματα

Το μεγαλύτερο γεγονός όσον αφορά τον κατασκευαστικό τομέα, δεν ήταν άλλο από την γενίκευση της χρήσης του σκυροδέματος. Η τεχνοτροπία αυτή η οποία είχε καταργήσει πλήρως την προηγούμενη, έφερε πολλά οφέλη στον σχεδιαστικό, κατασκευαστικό, οικονομικό αλλά και αισθητικό. Σημαντικότερο πρόβλημα σε αυτή της τεχνοτροπίας κατασκευή ήταν το αυξημένο κατασκευαστικό κόστος γιατί το κύριο δομικό συστατικό ήταν η σιδηροδοκός, προϊόν εισαγόμενο (Μαρμαράς, 1991: 201).

Όπως είναι λογικό, η γενικευμένη χρήση του σκυροδέματος στις οικοδομές, προσέδωσε σημαντικά κατασκευαστικά πλεονεκτήματα αλλά και οικονομία. Με αυτό τον τρόπο προκάλεσε την αλλαγή της εσωτερικής διάταξης και συνάμα έλυσε πολλά από τα προβλήματα των εξωτερικών όψεων των κτιρίων (Ντούρμα, 2003: 13,14).

Πιο συγκεκριμένα:

- Απελευθέρωσε τον φέροντα οργανισμό από τα φερόμενα διαχωριστικά στοιχεία, μειώνοντας τον όγκο τους στο 1/3 δίνοντας ευελιξία στην κάτοψη και ελευθερία στην όψη. Επόμενο ήταν, οι δημιουργοί της εποχής να αποκτήσουν νέες δυνατότητες εξελίσσοντας έτσι την μορφολογία. Χαρακτηριστικό δείγμα, αυτής της νέας δυνατότητας, ήταν τα μεγάλα παράθυρα χάρη στην ανεξαρτητοποίηση του φέροντος οργανισμού από τους τοίχους. Τα παράθυρα δημιουργούν μεγάλες ζώνες στις προσόψεις, οι οποίες φάνηκαν να ενοχλούν τους συντηρητικούς αρχιτέκτονες. Σε αυτά προστίθενται ξύλινα ρολά με τα οποία οι κάτοικοι ρύθμιζαν τον εσωτερικό φωτισμό (Φιλιππίδης, 1984: 233).
- Πρόσφερε τη δυνατότητα μεγαλύτερων ανοιγμάτων μέσω της χρήσης του στις *δοκούς* και τα *υποστυλώματα*. Οι γυάλινες ζώνες με τα ξύλινα ρολά που θα βλέπουμε σε ορισμένα κτίρια είναι αποτέλεσμα αυτή της καινοτομίας.
- Η κτιριακή πλάκα απέκτησε τη δυνατότητα να επεκτείνεται πέρα από τα όρια του σκελετού στήριξης επιτρέποντας έτσι στις όψεις να αναπτύσσονται ως πρόβολοι. (βλ.εικ.42)
- Το τσιμέντο χρησιμοποιήθηκε στη θέση του επιχρίσματος (artificiel), όπου ανακατεμένο με χρώμα δίνει αυτή την φαιοκίτρινη απόχρωση. Η τσιμεντοκονία επίσης, ήταν πιο ανθεκτική από το επίχρισμα αλλά είχε ως σημαντικό αρνητικό το

γεγονός ότι με τον καιρό σκουραίνει και ρυπαίνεται (Φιλιππίδης, 1984: 233).

- Αργότερα, με χρήση του σοβά και καταργώντας το τσιμέντο, η εμφάνιση των κτιρίων έγινε πολύ καλύτερη ακόμα και από τα μετέπειτα κτίσματα.

Εικ.42 'μπλε πολυκατοικία' στην πλατεία Εξαρχείων

Τα κύρια οικοδομικά υλικά που αφορούσαν την κατασκευή πολυώροφων κτιρίων ήταν το τσιμέντο, οι σιδερόβεργες, τα σκύρα, η άμμος, οι πλίνθοι, ο ασβέστης, το μάρμαρο, η οικοδομική ξυλεία, τα κεραμικά είδη (πλακίδια, είδη υγιεινής) και τα ειδικά σιδηρικά τεμάχια (Μαρμαράς, 1991: 201).

Συμπερασματικά, τα νέα δομικά υλικά που καθιερώθηκαν στη χρησιμοποιούμενη τεχνολογία βοήθησαν στο να γίνει μια σημαντική στροφή προς τους σύγχρονους τρόπους κατασκευής.

4. Διαμόρφωση των Όψεων

-4.1 Αρχιτεκτονικά ρεύματα

Το κεφάλαιο αυτό αφορά την αρχιτεκτονική, έτσι όπως εξελίχθηκε κατά τον Μεσοπόλεμο -μια εποχή που χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλία μορφών στα έργα-, δεχόμενη επιρροές, εσωτερικές και εξωτερικές, δημιουργώντας μια σειρά από αξιοπρόσεκτα αποτελέσματα. Θα αναλύσουμε λοιπόν τα ρεύματα, τις τάσεις, τις επιρροές αλλά και θα κάνουμε μια απόπειρα ένταξης των μεσοπολεμικών κτιρίων σε κατηγορίες.

Η μορφολογική ποικιλία της μεσοπολεμικής αρχιτεκτονικής ήταν περισσότερο αποτέλεσμα κοινωνικής ανεκτικότητας και ταυτόχρονα σύγχυσης κριτηρίων. Μάλιστα, μέχρι το 1920, ολοκληρωμένες προτάσεις μορφολογίας, ή καλύτερα επίσημη αρχιτεκτονική με αυτούσια δείγματα δεν υπήρχαν (Φιλιππίδης, 1985: 248, 164). Οι αρχιτέκτονες συνδύαζαν γνώριμες και αποδεκτές μορφές και στοιχεία με ελληνικά χαρακτηριστικά διαφόρων περιόδων. Σημαντική επιρροή θα προσφέρουν οι έλληνες φοιτητές αρχιτεκτονικών σχολών της Δυτικής Ευρώπης, επιρροή που θα δώσει σημαντικά αποτελέσματα στο μέλλον (Τσαγγάρη, χρονολογία: 67).

Από το 1921 και μετά αρχίζουν να τίθενται ορισμένοι προβληματισμοί, δίνοντας το ερέθισμα στους αρχιτέκτονες να πρωτοπορήσουν. Η εποχή που θα ακολουθήσει, θα χαρακτηριστεί από διχασμό νοοτροπιών, καθώς οι νέες τάσεις -πολλές φορές προερχόμενες από το εξωτερικό- δεν βρίσκουν απόλυτα προετοιμασμένο το έδαφος στην Ελλάδα (Τσαγγάρη, χρονολογία: 67). Έτσι, τα αποτελέσματα θα είναι κυρίως προσμίξεις νεότερων στυλ, με στοιχεία νεοκλασικού ελληνικού ύφους και όχι αυτούσιοι ρυθμοί του εξωτερικού (Φιλιππίδης, 1985: 196).

Ο Π. Μιχελής (1903-1969) εμφανιζόμενος το 1938, υποστήριξε πως η νέα αρχιτεκτονική πάει “ενάντια στο μέτρο της ευστάθειας του ανθρώπου” και φρόντιζε μόνο για τις πρόσκαιρες ανάγκες του ανθρώπου.

Τελικά, παρ όλες τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι δημιουργοί της εποχής που εξετάζουμε, η εποχή αυτή ανάδειξε έργα ιδιαίτερα μεγάλης αξίας, προσφέροντας αρχιτεκτονικές λύσεις οι οποίες είχαν αντίκτυπο για πολλά χρόνια.

Ο Κλασικισμός ήταν ένα από τα κυριότερα ρεύματα της εποχής.

Υπήρξε το αποτέλεσμα της προσπάθειας των αρχιτεκτόνων του Μεσοπολέμου στο να αναδείξουν μια ‘ελληνικότερη’ αρχιτεκτονική. Αυτή βέβαια η κίνηση κρύβει μια μικρή δόση ειρωνείας, καθώς καταλήγοντας σε μια μορφολογική ελευθερίας, η πηγή έμπνευσης έχει τις ρίζες της στο εξωτερικό. (Φιλίππιδης 1984, σ.165) Ο Κλασικισμός βέβαια ανήκει σε προηγούμενη εποχή. Παρόλα αυτά, καθώς οι «κάθετες» τομές στις τάσεις της αισθητικής δεν είναι κάτι συνηθισμένο, ορισμένα ρεύματα είτε αναπτύσσονταν παράλληλα με άλλα πιο μοντέρνα, είτε συνέχιζαν να υπάρχουν ενεργά όπως στην προκείμενη περίπτωση. Έχοντας αρκετά διακοσμητικά στοιχεία, σε πολλές περιπτώσεις δυσκολευόμαστε να διακρίνουμε την δεκαετία στην οποία ανήκουν κάποια κτίρια. Γενικά, εξαιτίας των διακοσμητικών στοιχείων και συγκεκριμένα, από τον τρόπο με τον οποίο παρεμβάλλονται, τα κτίρια της δεκαετίας 1920 φαίνονται να μοιάζουν με αυτά της περιόδου 1900-1920. Χαρακτηριστικά γνώρισμα του Κλασικισμού ήταν: ‘βυζαντινές’ ορθομαρμαρώσεις, μωσαϊκές παραστάσεις ή ζώνες με βυζαντινά μοτίβα (άμπελοι, άκανθοι κλπ), μυκηναϊκές σπείρες ή ανθέμια, ρόδακες με ζωικά και φυτικά στοιχεία (πουλιά, μέλισσες κ), μετάλλια κ. Αλλά και ορισμένες φορές είναι εμφανής η χρήση χρώματος. Σε γενικές γραμμές, τα κτίρια που κτίστηκαν κατά τη ‘φιλοσοφία’ του Κλασικισμού αποπνέουν μια αίσθηση μεγαλύτερης οικειότητας. Δεν είναι λίγες βέβαια οι περιπτώσεις κατά τις οποίες το κτίσμα καταλήγει να καταστρέφεται, λόγω υπερφορτωμένης διακόσμησης. (Φιλίππιδης 1984, σ.165)

Ο *Εκλεκτικισμός* εμφανίστηκε στο β’ μισό του 19ου αι. σαν μια προσπάθεια ανανέωσης του μορφολογικού λεξιλογίου, με ανάμειξη διακοσμητικών στοιχείων από διάφορα στυλ. Τα στοιχεία, οι τεχνοτροπίες και το ύφος του είναι επηρεασμένα από διάφορες ιστορικές περιόδους, συνδυασμένα κατάλληλα. Το επιθυμητό αποτέλεσμα κατά τον εκλεκτικισμό, έχει διακοσμητικό χαρακτήρα, με τα ποικίλα στοιχεία του να συνδυάζονται κατάλληλα, ώστε να συνυπάρχουν αρμονικά. Μάλιστα αποδεσμεύεται από τις αυστηρές αρχές οργάνωσης, δίνοντας πολλά περιθώρια στο σχεδιαστικό πλάσιμο (βλ.εικ.43,44).

Εικ.43 Κτίριο εκλεκτικιστικής αρχιτεκτονικής

Εικ.44 Κτίριο εκλεκτικιστικής αρχιτεκτονικής

Και στα δύο παραπάνω παραδείγματα παρατηρούμε πως έχουν σχεδιαστεί βάσει των αρχών της συμμετρίας και της αξονικότητας. Χαρακτηριστικό στοιχείο μάλιστα είναι η επαναληπτικότητα των ρυθμών.

ΑΘΗΝΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1920

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1920

Εικ.45

Παρόλη βέβαια την ‘υπακοή’ στις αρχές οργάνωσης, αυτή η διαφυγή από την αυστηρή τους εκδοχή, τους δίνει ένα μεγάλο βήμα για τολμηρές ιδέες. Έχοντας μια γενική εικόνα, μπορούμε να πούμε πως η αισθητική του, έχει διεθνιστικό χαρακτήρα χωρίς να επικεντρώνεται σε μία συγκεκριμένη κουλτούρα όπως ο κλασικισμός.

Άξια αναφοράς είναι και η *λαϊκή αρχιτεκτονική*, της οποίας στοιχεία θα συναντήσουμε ακόμα και στα αστικά τοπία των πόλεων. Ήδη μέχρι το 1920 η *λαϊκή αρχιτεκτονική* αγνοούνταν. Εκείνη την εποχή όμως θα δούμε ένα ξαφνικό ενδιαφέρον για μια «ελληνικότερη» αρχιτεκτονική. Μιλάμε για την λαϊκή παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Πρωτοπόροι της στροφής αυτής ήταν ο **Αριστοτέλης Ζάχος** (1879-1939), ερευνητής και συνθέτης και ο **Δημήτριος Πικιώνης** (1887-1968). (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 120) Η λαϊκή αρχιτεκτονική βέβαια, δεν είναι κάποιο είδος ρεύματος. Οι υπεύθυνοι της λαϊκής αρχιτεκτονικής δεν είναι ειδήμονες. Την αισθητική της σημασία όμως αποδέχτηκαν ορισμένοι καταρτισμένοι αρχιτέκτονες, με σκοπό μια πιο εθνοκεντρική αισθητική. Ο Ζάχος έχοντας εμπειρία από το εξωτερικό, επιστρέφει στην Ελλάδα και μελετάει τη λαϊκή κατοικία, ψάχνοντας για λύσεις στο τυπολογικό και μορφολογικό ζήτημα. (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 120) Ο ίδιος κατέφυγε στη Βυζαντινή μορφολογία και την μεταβυζαντινή λαϊκή τέχνη, την οποία και αναβίωσε. Η Βυζαντινή τέχνη είχε την αμεσότερη σχέση με την Ελλάδα από πλευρά πολιτισμικής κληρονομιάς. (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 70) Ο Πικιώνης αποτέλεσε έναν από τους μεγαλύτερους εκφραστές των προβληματισμών του 20^{ου} αιώνα. Στράφηκε στην ελληνική λαϊκή αρχιτεκτονική, σε μια προσπάθεια να

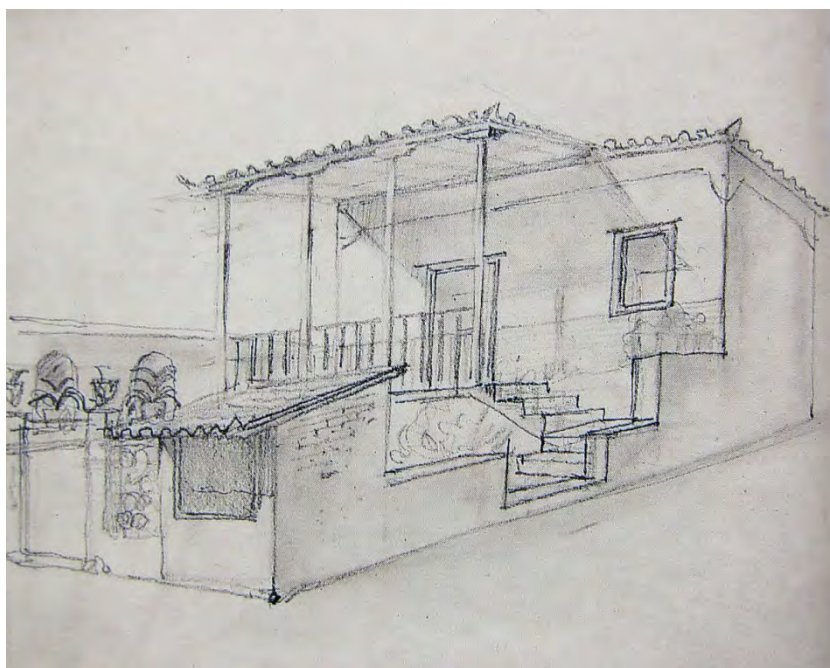
δώσει λύσεις στα αδιέξοδα της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής. Απέρριψε τα νέα ρεύματα της Δύσης στην προσπάθεια να σώσει ένα μέρος της εθνικής μας κληρονομιάς και σταδιοδρόμησε, εμπνέοντας μία σειρά από αρχιτέκτονες της εποχής, οι οποίοι με τη σειρά τους θα δημιουργήσουν βασιζόμενοι στην ιδεολογία του. (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 122)
Μάλιστα στη μελέτη του «Η λαϊκή Τέχνη και εμείς» γράφει αυτολεξεί: (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 122)

“ Μερικοί πιο δύσκολοι θεωρούμε χρέος μας να κάνουμε εκλογή από την εθνική μας κληρονομιά, από το άμεσο παρελθόν, τη λαϊκή μας τέχνη. Κανείς έτσι δεν θα μας πει πως παίρνουμε από το ξένο. Γιατί τάχα η απλότης εκείνου του λαού να μην έγινε και δική μας. Ωστόσο κανένας από εμάς δεν προσπαθεί να κερδίσει την απλότητα, την αγνότητα αυτή μέσα του. Στο βάθος μένουμε ίδιοι, άδαιοι, δηλαδή χωρίς κόσμο δικό μας. Δεν στοχαζόμαστε καν πως τούτη η αγνότης και η αλήθεια που αναγνωρίζουμε στην Τέχνη του λαού προϋποθέτει ένα σύνολο ανθρώπου, ένα σύνολο ζωής αγνής και φυσικής ”.

Εικ.46 Οικία Καραμάνου, (κατεδαφισμένο) (1925) Δ. Πικιώνης,

Εικ.47 Τμήμα της μελέτης του για την Λαϊκή Αρχιτεκτονική της Χίου – Δ. Πικιώνης

Επιπλέον η *νέο-λαϊκή* αρχιτεκτονική του '30 έχει κάποια σημαντικά χαρακτηριστικά, εμπνευσμένα από τη νησιώτικη αρχιτεκτονική όπως την παράθεση του λευκού, στους όγκους που διαλύονται σε μικρότεροι, την ασυμμετρία ενώ η διακόσμηση είναι διακριτική. (Φιλιππίδης, 1984: 236)

Από την άλλη το *Μοντέρνο Κίνημα*, έτσι όπως ονομάστηκε, ήταν ένα ρεύμα το οποίο ήρθε χρονικά μετά τη στροφή προς τη λαϊκή αρχιτεκτονική (1920 και μετά). Οι αρχιτέκτονες που σχεδιάζουν την εποχή αυτή γνωρίζουν δύο βασικά πράγματα: το οικονομικό πρόβλημα και την ανάγκη για μια ελληνικότερη αρχιτεκτονική. Το οικονομικό πρόβλημα είχε να κάνει με τις συνέπειες της Μικρασιατικής καταστροφής και την τεράστια έλευση προσφυγικού πληθυσμού στην πρωτεύουσα της Ελλάδας. Η αυθαίρετη δόμηση εντείνεται και αργότερα η οργανωμένη δόμηση με τους προσφυγικούς καταυλισμούς, αποτελούν ένα πολύ ισχυρό κίνητρο για την ανανέωση της κατοικίας και την έξοδο από τη δυσμενή αυτή κατάσταση. Ο δεύτερος παράγοντας που βοήθησε στην αλλαγή σκέψης ήταν η αντίληψη του ότι οι απλές, λιτές κυβικές φόρμες που μας είναι τόσο γνωστές από τους ξενόφερτους μοντέρνους ρυθμούς, είναι χαρακτηριστικά στοιχεία του ελληνικού λαϊκού σπιτιού της ηπειρωτικής Ελλάδας και των νησιών. Αυτοί οι δύο παράγοντες έπεισαν τους αρχιτέκτονες της εποχής, στο να δημιουργήσουν ένα σύνολο κατοικιών με κοινά χαρακτηριστικά. Οι μορφές λοιπόν των σπιτιών είναι απλές, λιτές και αρκετά οικονομικές αποφεύγοντας τα στολίδια, τις διακοσμήσεις ή το μνημειακό ύφος. (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 123)

Εικ. 48 Κτίριο στην Πλάκα

Φυσικό επακόλουθο της νέας τάσης ήταν συγκρούσεις μεταξύ αρχιτεκτόνων.

Ο Κ.Μπίρης εμφανίζεται ως ορθολογιστής, ενοχλημένος από τους παραλογισμούς της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, σε αντίθεση με τον Β.Κασσάνδρα, ο οποίος συμμαρτυρεί τον μοντέρνο κλασικισμό. (Φιλιππίδης, 1984: 191) Η μοντέρνα αρχιτεκτονική υποδέχτηκε ιδιαίτερα επιφυλακτικά στην Ελλάδα αν όχι εχθρικά. Επίσης η νέα αρχιτεκτονική ήταν περισσότερο μόδα, παρά επανάσταση ή μεταρρύθμιση. Εδώ οφείλεται και η εκτίμηση που δημιουργήθηκε από πολλούς αρχιτέκτονες προς την ελληνικότητα. (Φιλιππίδης, 1984: 192) Τα μοντέρνα κτίρια

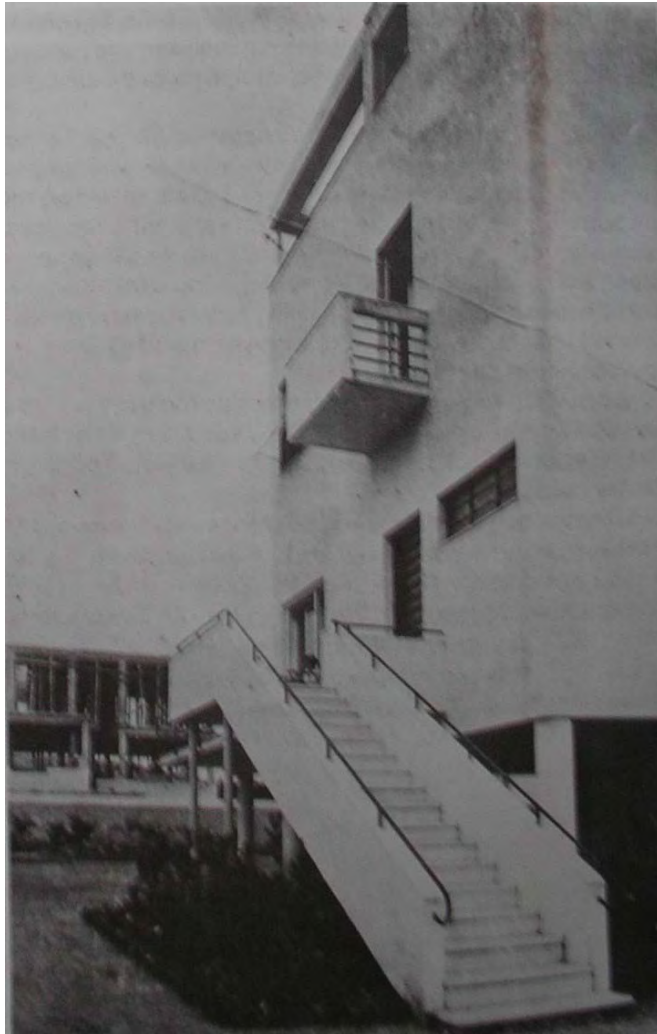
(μοντέρνα για την εποχή τους) δεν τα συναντάμε μόνο στο Κολωνάκι, αλλά και σε μικροαστικές περιοχές, όπως Εξάρχεια, Γκύζη και στην Πειραιώς. Όλες οι κατοικίες, έχουν το χαρακτηριστικό έρκερ, σημάδι πως ο Μοντερνισμός άργησε να κάνει την εμφάνιση του. Αυτό πιθανότατα γιατί σε μία μονοκατοικία ή διπλοκατοικία (μιλώντας πάντα για ιδιοκατοίκηση), η οικοδομή χτίζονταν στα μέτρα του ιδιοκτήτη. (Φιλιππίδης, 1984: 245) Έπειτα, η μικροαστική νοοτροπία ήταν μάλλον συντηρητική, οπότε δεν επιδεχόταν ιδιαίτερους πειραματισμούς. Σε αυτές τις περιοχές (Εξάρχεια, Γκύζη, Κυψέλη, Νεάπολη) οι μικρής κλίμακας οικοδομές αυτές, διατήρησαν μία μορφολογία που στα αμέσως επόμενα χρόνια εξαφανίστηκε. (Φιλιππίδης, 1984: 246) Αναφέροντας κάποια παραδείγματα στην συνέχεια, πρέπει να πούμε πως χαρακτηριστικό δείγμα του κινήματος που εξετάζουμε, είναι η μελέτη οικισμού της Νέας Αλεξάνδρειας (1931), η οποία όμως δεν εφαρμόστηκε και δεν έχουμε περαιτέρω στοιχεία να παρουσιάσουμε. (Φιλιππίδης, 1984: 236)
Λίγα χαρακτηριστικά σπίτια παρουσιάζονται παρακάτω:

Εικ.49 Εξοχική κατοικία Λεβίδα στην Παλλήνη Αττικής (1939-40) - Π.Σακελλάριος

Εικ.50 Οικία Αργυρόπουλου στο Κολωνάκι, όψη στη Φωκυλίδου (1934) - Δ. Φωτιάδης

Εικ.51 Μονοκατοικία Κουμάνταρη στην Κηφισιά (1929) - Ρένος Κουτσούρης

Βλέπουμε λοιπόν πως το λευκό κυριαρχεί (βλ.εικ. 49,50,51). Η απλότητα των όγκων είναι εξίσου σημαντικό δείγμα των κατοικιών που σχεδιάστηκαν υπό την επιρροή του μοντέρνου κινήματος. Απλά σχήματα συνθέτουν ένα ισορροπημένο σύνολο, το μάτι μας θα παρατηρήσει μέσα σε όλα και καμπύλες γραμμές, στοιχείο αναπόσπαστο από τα σπίτια που θα δούμε σε όλα σχεδόν τα νησιά της Ελλάδας.

Παρακάτω αναφέρουμε ορισμένους αρχιτέκτονες οι οποίοι με το έργο τους συνέφεραν στο μοντέρνο κίνημα: (Φιλιππίδης, 1984: 123)

Πάνος Νικολής Τζελέπης, Δημήτρης Φωτιάδης, Γεωργία Κοντολέων, Ρένος Κουτσούρης, Θ. Βαλεντής, Περικλής Σακελλάριος, Μανώλης Βουρέκας, Κων/νου Καψαμπέλη, Άγγελος Σιάγας, Στάμος Παπαδάκης.

-4.2 Εξωτερική Διαμόρφωση

-4.2.1 Δημόσια Κτίρια και Τράπεζες

Εισαγωγικά:

Το δημόσιο κτίριο αποτελούσε πάντοτε ένα σημείο αναφοράς για τον πολεοδομικό ιστό που ξετυλίγονταν γύρω του. Σε αντίθεση με όλα τα υπόλοιπα κτίρια, το δημόσιο είναι εκείνο το οποίο λειτουργεί πάντοτε ως μέσο έκφρασης γοήτρου, συμβολισμού και δύναμης της κυρίαρχης εξουσίας, θέτοντας τις λειτουργικές του δυνατότητες πολλές φορές σε δευτερεύοντα ρόλο (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 105). Καθώς η εποχή την οποία εξετάζουμε είναι μία εποχή ισχυρών ανακατατάξεων στους τομείς της πολιτικής, της οικονομίας, της κοινωνίας αλλά και της αισθητικής, το ενδιαφέρον όπως είναι αναμενόμενο είναι ιδιαίτερα μεγάλο.

“ Η χρήση του στυλ του παρελθόντος με την πρόφαση της αισθητικής στις νέες κατασκευές τις τοποθετημένες στα ιστορικά κέντρα, έχει μοιραίες συνέπειες... Τέτοιες μέθοδοι είναι αντίθετες στο μεγάλο μάθημα της Ιστορίας.”

-Le Corbusier (δημοσίευση του 1941)

Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλύσουμε την εξέλιξη των διαφόρων δημοσίων κτιρίων, έτσι όπως αναπτύχθηκαν και διαμορφώθηκαν κατά τη μεσοπολεμική περίοδο. Τα κτίρια υγείας διακρίνονται για την απλότητα και το βάρος το οποίο δόθηκε στη σωστή και καλή λειτουργία τους. Τα θέατρα και οι κινηματογράφοι από την άλλη, βρίσκονται σε πρώιμο στάδιο, όπου ο σχεδιασμός τους βασίζεται κυρίως σε πρότυπα του εξωτερικού. Γι' αυτό το λόγο δεν θα αναλύσουμε ιδιαίτερα τα εν λόγω κτίρια. Η ακριβώς αντίθετη περίπτωση όμως είναι τα σχολικά κτίρια, τα οποία και αποτελούν από τα πιο αξιόλογα παραδείγματα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής.

Τα κτίρια Υγείας διακρίνονται για την μορφολογική τους απλότητα και την σωστή εσωτερική διάταξη, με την οποία επιτείνεται η καλή λειτουργία τους. Οι όψεις τους χαρακτηρίζονται απ' την λιτότητά τους και την έλλειψη διακοσμητικών στοιχείων (προσπάθεια για μείωση δαπανών) ενώ για το εσωτερικό πρέπει να σημειώσουμε ότι σε αυτό δόθηκε το μεγαλύτερο βάρος (βλ.εικ.52).

Εικ.52 Νοσοκομείο Σωτηρία (1936) – Ι. Δεσποτόπουλος

Τα *Θέατρα* για την εποχή που διανύουμε βρίσκονται σε πολύ πρώιμη φάση. Ως πρότυπο χρησιμοποιείται αυτό της Ιταλικής σκηνής. Παρόλα αυτά είναι εμφανής μία προσπάθεια εξόδου από το Ιταλικό πρότυπο ακολουθώντας άλλες ευρωπαϊκές προτάσεις σκηνικών λύσεων από αρχιτέκτονες και σκηνοθέτες της εποχής (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 107,108).

Εικ.53 Άρμα Θέσπιδος του Βασιλικού Θεάτρου (1940) - Κ.Α.Δοξιάδης

Εικ.54 Θέατρο “Αθηνών”

Εικ.55 Θέατρο “Αθηνών”

Το θέατρο "Αθηνών" (εικ.54,55), στην οδό Πανεπιστημίου και Βουκουρεστίου 8, οικοδομήθηκε μεταξύ των ετών 1930-1933, βάσει σχεδίων του αρχιτέκτονα Βασίλειου Τσαγρή (1882-1941), εκφραστή ενός νεοακαδημαϊκού εκλεκτικισμού, με επιδράσεις από την Art Nouveau και τη βιεννέζικη σχολή του Otto Wagner. (εξωτερικός σύνδεσμος¹)

Ο κινηματογράφος από την άλλη, θα αργήσει να καθιερωθεί ως είδος ψυχαγωγίας. Μάλιστα μόλις το 1907 θα κάνει την εμφάνισή του (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 107,108).

Ένας από του πρώτους κινηματογράφους της Αθήνας ήταν το Σικιαρίδειο μέγαρο θεαμάτων, γνωστό και ως “Rex”. Παραπέμπει σε ουρανοξύστη της εποχής. Είναι γωνιώδες με ανησυχητικό ύφος και επιδράσεις Art Deco.

Εικ.56 Κινηματογραφικό REX, Πανεπιστημίου 18 (1937) - Β.Κασσάνδρας, Λ Μπόνης

Εικ.57 Κινηματογραφικό Rex

Υπάρχουν κάποια κοινά σημεία με τα εμπορικά καταστήματα του E. Mendelsohn, που σχεδίασε στη Γερμανία την περίοδο 1927-1933.

Επιδράσεις έχουμε και από το Art Deco (Φιλιππίδης, 1984: 57).⁷

Ερχόμενοι τώρα στα *σχολεία*, πρέπει να αναφέρουμε πως κατά τη περίοδο του μεσοπολέμου, θα χτιστούν βάσει των επιταγών της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, ορισμένα παγκοσμίως αναγνωρισμένα σχολικά κτίρια, έργα τα οποία αποτέλεσαν, θα λέγαμε, σήμα κατατεθέν της περιόδου που εξετάζουμε. Μέχρι το 1929 τα σχολεία κτίζονται βάσει του «προτύπου Καλλία», στα πλαίσια της προσπάθειας εξευρωπαϊσμού της Ελλάδας. (Μπαμπάλου, Νουκάκη: 1985: 109, 111) Τα κτίρια αυτά αποτελούνταν από μία έως έξι τάξεις. Παρόλο που η εσωτερική διαρρύθμιση δεν είναι πάντοτε συμμετρική, η όψη δίνει την αίσθηση μιας αυστηρής οργάνωσης.

Μετά την κατάργηση του τύπου Καλλία, γίνεται μια σημαντική στροφή προς της ρίζες του Ελληνισμού, η οποία και θα αποτελέσει σταθερή πορεία ενώ όπως είναι λογικό, γίνεται μια αναδρομική μελέτη στον λαϊκό πολιτισμό και την λαϊκή αρχιτεκτονική. Κυρίαρχες φυσιγνωμίες του νέου αυτού ρεύματος δεν είναι άλλοι από τους Α. Ζάχο και Δ. Πικιώνη. Το 1929 θα αρχίσει και πάλι ένα πρόγραμμα κατασκευής σχολικών κτιρίων (όπου και θα δούμε την εμφάνιση των επιρροών της μοντέρνας αρχιτεκτονικής) (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 111). Αξιοπρεπές δείγμα σχολείου κτισμένο στα τέλη της δεκαετίας του 1920' είναι το Μαράσλειο δημοτικό δασκαλείο. Χαρακτηριστική διαφορά μεταξύ των σχολείων κτισμένων επί εποχή Καλλία, με τον μετέπειτα είναι η βάση που έδιναν οι τότε αρχιτέκτονες, στη διακόσμηση αλλά και στη γενικότερη φιλοσοφία περί αισθητικής. Στοιχεία που συναντάμε στο Μαράσλειο δημοτικό σχολείο την αμέσως επόμενη δεκαετία, θα αρχίσουν να εξαλείφονται, ή τουλάχιστον να παύουν να εμφανίζονται αυτούσια. Τέτοια στοιχεία είναι τα ιωνικά κιονόκρανα, πήλινα γωνιακά και κεντρικά ακρωτήρια, όπως επίσης και το μαρμάρινο δωρικό πρόπυλο της εισόδου του ισογείου, τα οποία χαρακτηρίζουν έναν γνήσιο ελληνικό στιβαρό ρυθμό.

---

⁷ Το Σικιαρίδειο μέγαρο θεαμάτων, περισσότερο γνωστό ως "Rex", οικοδομήθηκε μεταξύ των ετών 1935 και 1937, βάσει σχεδίων των αρχιτεκτόνων Βασίλειου Κασσάνδρα (1904-1973) και Λεωνίδα Μπόνη (1896-1963), που είχαν σχεδιάσει επίσης το μέγαρο του Μετοχικού Ταμείου Στρατού, κ.ά. Περιλάμβανε έναν κινηματογράφο στο ισόγειο ("Rex"), ένα θέατρο ακριβώς πάνω από τον κινηματογράφο ("Κοτοπούλη"), κατά το μεγαλύτερο της εποχής του (αλλά και μέχρι σήμερα) και μια αίθουσα χορού στο υπόγειο (που τελικώς λειτούργησε ως κινηματογράφος επικαίρων και παιδικών έργων, "Σινεάκ"). Κατασκευασμένο με σκυρόδεμα και ειδικά μονωτικά υλικά, που αντιμετώπιζαν μεταξύ των άλλων τα ζητήματα ορίων της ακουστικής μεταξύ των διαφόρων χώρων, διαθέτει πολλά στοιχεία Art Deco, σε συνδυασμό με την αμερικανική τεχνοτροπία των χώρων θεάματος της περιόδου εκείνης, που αποτυπώνεται κυρίως στην πρόσοψή του. Το 1982 υπέστη εκτεταμένες ζημιές από πυρκαγιά, το ίδιο έτος κηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο και το 1987 περιήλθε στην ιδιοκτησία του Υπουργείου Πολιτισμού. Σήμερα, ανακαινισμένο, στεγάζει δύο σκηνές του Εθνικού Θεάτρου (στο υπόγειο και τον όροφο) και ένα κέντρο διασκεδάσεως (στο ισόγειο).

Εικ.58 Μαράσλειος Παιδαγωγική Ακαδημία, Μαρασλή 4 - Δ. Καλλίας

Εικ.59 Μαράσλειος Παιδαγωγική Ακαδημία, Μαρασλή 4 - Δ. Καλλίας

Τα κτίρια λοιπόν μετά την εγκατάλειψη του προτύπου Καλλία παραμένουν κλασσικίζοντα. Επίσης η κάτοψη μένει σε γενικές γραμμές η ίδια, με έναν διάδρομο και τάξεις οι οποίες αναπτύσσονται στη σειρά κατά το μήκος του. Οι αλλαγές που σημειώθηκαν σχετίζονταν με την

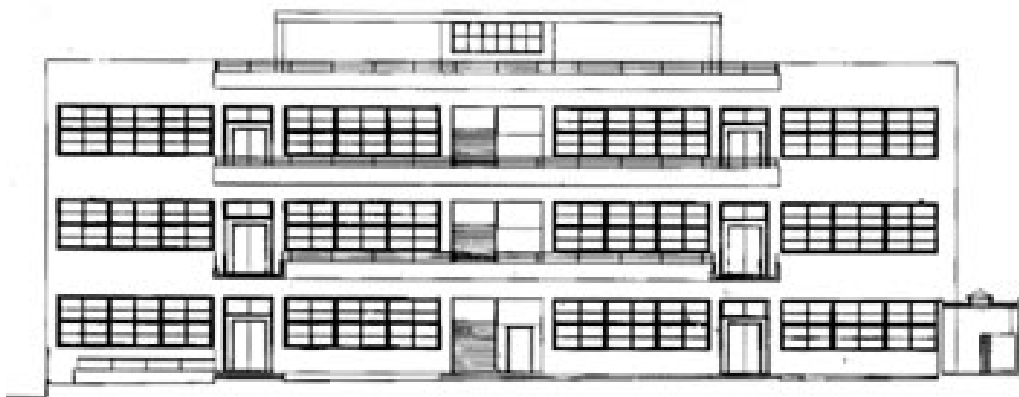
ένταξη του σχολικού κτιρίου στο περιβάλλον και πιο συγκεκριμένα με τις κλιματολογικές συνθήκες και τον τοπικό χαρακτήρα της κάθε περιοχής. Επίσης οι παραλλαγές τις οποίες παρατηρούμε σχετίζονται και με την προσπέλαση του κτιρίου βάση προσανατολισμού. Το 1922 τέτοια κτίρια αρχίζουν να κτίζονται στους νέους προσφυγικούς οικισμούς (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 111). Κυρίαρχες μορφές του εν λόγω προγράμματος είναι οι Ν. Μητσάκος, Π. Καραντινός, Κ. Παναγιωτάκος, Δ. Πικιώνης, Θ. Βαλέντης, Ι. Δεσποτόπουλος, Α. Σιάγας, Γ. Ζογγολόπουλος, Κ. Δήμου, Στ. Λέγγερης, Κ. Λάσκαρης, Π. Γεωργακόπουλος και Α. Κακούρης (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 115). Στην παρούσα φάση η ελληνική αρχιτεκτονική αρχίζει να αφομοιώνει το μοντέρνο. Με πηγή την ελληνική λαϊκή αρχιτεκτονική και την παράδοση της Μεσογείου βρίσκουμε κτίρια που χαρακτηρίζονται από την καθαρότητα και την «ειλικρίνεια» των όγκων, αλλά και την αποφυγή διακοσμητικών στοιχείων, ενώ το λευκό είναι το χρώμα το οποίο κυριαρχεί (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 113).

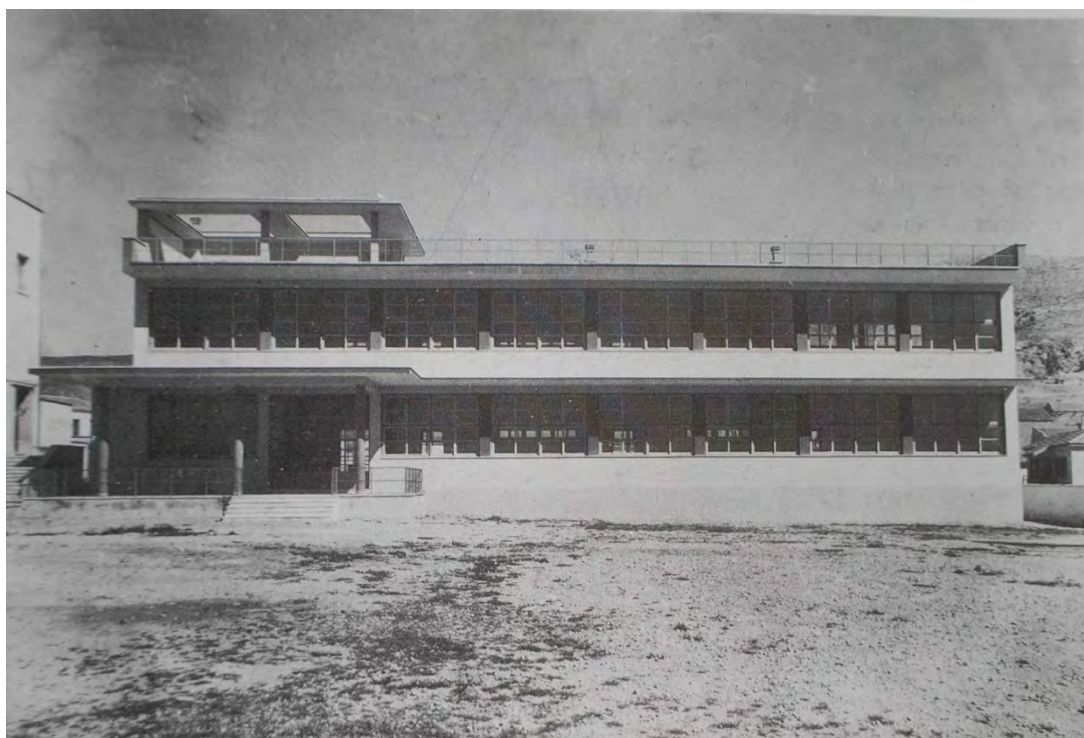
Εικ.60 Δημοτικό σχολείο Οδού Κωλέττη (1932) – Ν. Μητσάκης

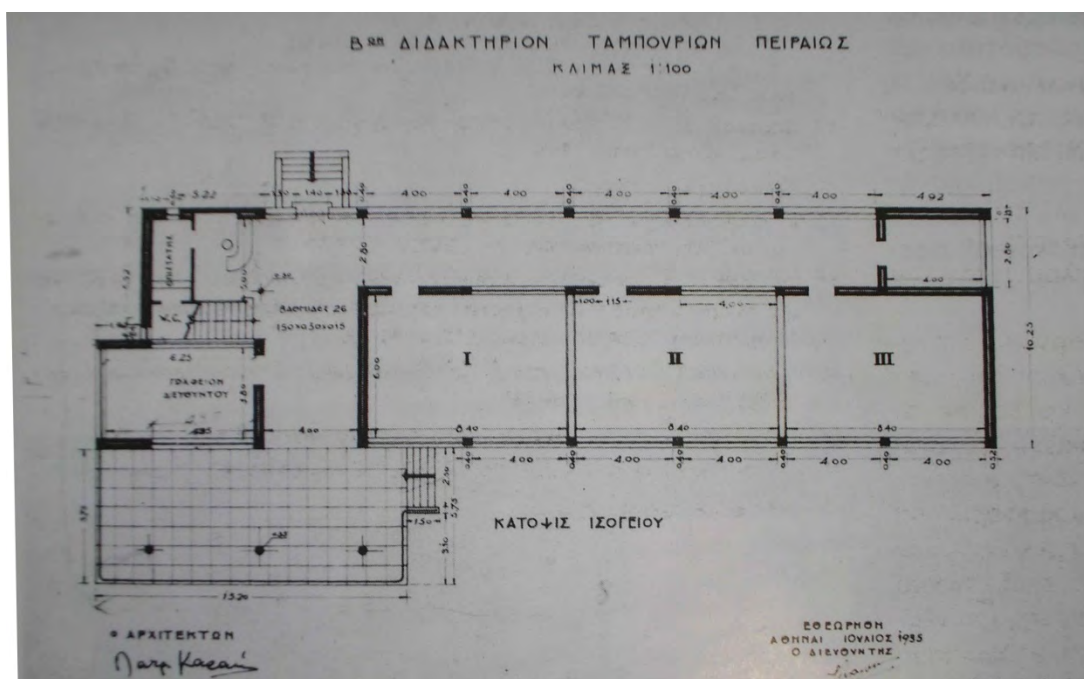
Εικ.61 Δημοτικό σχολείο Οδού Κωλέττη (1932) – Ν. Μητσάκης

Εικ.62 Δημοτικό σχολείο Οδού Κωλέττη (1932) – Ν. Μητσάκης

Εικ.63 Β' Διδακτήριο Ταμπουρίων Πειραιώς (1935) – Π. Καραντινός

Εικ.64 Β' Διδακτήριο Ταμπουρίων Πειραιώς (1935) (Κάτοψη) – Π. Καραντινός

Εικ.65 Δημοτικό Σχολείο Λιοσίων και Μιχ. Βόδα

Εικ.66 Δημοτικό Σχολείο Λιοσίων και Μιχ. Βόδα (1931) – Κ. Παναγιωτάκος

Αναφερόμενοι στην γενικότερη φύση (μορφολογία και διαμόρφωση) των σχολικών αυτών κτιρίων, θα μιλήσουμε παρακάτω για την ένταξη του οικοπέδου στο ευρύτερο περιβάλλον, τις τάξεις και την σχέση τους με την ύπαιθρο.

Στρέφοντας το ενδιαφέρον μας προς τους μεσοπολεμικούς αρχιτέκτονες παρουσιάζοντας συνάμα ορισμένα παραδείγματα, θα μπορούσαμε να κατηγοριοποιήσουμε τη δουλειά τους στις εξής κατηγορίες, όσον αφορά τις βλέψεις και τη νοοτροπία τους (Φιλιππίδης, 1984: 205):

- μοντέρνα αρχιτεκτονική,
  - λαϊκότερο φυγή,
  - κλασικιστικός συντηρητισμός.
- Βέβαια τα όρια αυτών των ομάδων είναι ασαφή.

Στη συνέχεια, παρατίθενται στοιχεία από τα έργα γνωστών δημιουργών του Μεσοπολέμου, στα οποία η διαμόρφωση των όψεων, τεκμηριώνει την ποικιλία των αρχιτεκτονικών ρευμάτων του Μεσοπολέμου.

Αριστοτέλης Ζάχος:

Νέο-βυζαντινιστής και πρόδρομος της λαϊκότερης αρχιτεκτονικής του 1930. Θα μπορούσαμε να τον κατηγοριοποιήσουμε στους μοντερνιστές. Η δουλειά του Ζάχου αποτελεί τομή στη νεοελληνική αρχιτεκτονική. Δεν απαρνήθηκε ποτέ τη λαϊκή τέχνη, αποδεικνύοντας μέσα από το έργο του ότι η λαϊκή τέχνη αξίζει και πρέπει να έχει θέση στα σύγχρονα σπίτια. Μετέφερε αυτούσιες τις παραδοσιακές μορφές, πρωτοστατώντας στην αναβίωση της παραδοσιακής βιοτεχνίας. Έστηνε ανάστημα εναντίον στις αντιγραφές ξένων προτύπων, “πρόχειρων” και “χωρίς πνεύμα” και την αντιγραφή ρυθμών σαν να είναι τύπος ή φόρμουλα (Φιλιππίδης, 1984: 207,208) :

Η παρακάτω εκκλησία στη παραλία Βόλου (βλ.εικ.67) είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα της ποιοτικής του δουλειάς. Φροντίζει τις λεπτομέρειες, αλλά “συντάσσει” τη μορφή του με λιτά μέσα που δεν αφαιρούν όμως την υποβλητικότητα που πρέπει να χαρακτηρίζει ένα τέτοιο κτίριο.

Εικ.67 Αγ. Κων/νος (1933-1935), παραλία Βόλου)

Στο παρακάτω σχολείο (εικ.68) θα δούμε μια πιο παραδοσιακή μορφολογία, σίγουρα λιγότερο μοντέρνα. Ενσωμάτωνα αυτούσια στοιχεία όπως οι βυζαντινές μορφές, (τοξοστοιχίες σε εξώστες ή πρόπυλα, το «κωδωνοστάσιο») σε ένα πνεύμα απλοποιημένου κλασικισμού.

Εικ.68 Παιδαγωγική Ακαδημία (πρόσοψη), Γιάννενα

Νικόλαος Μητσάκης:

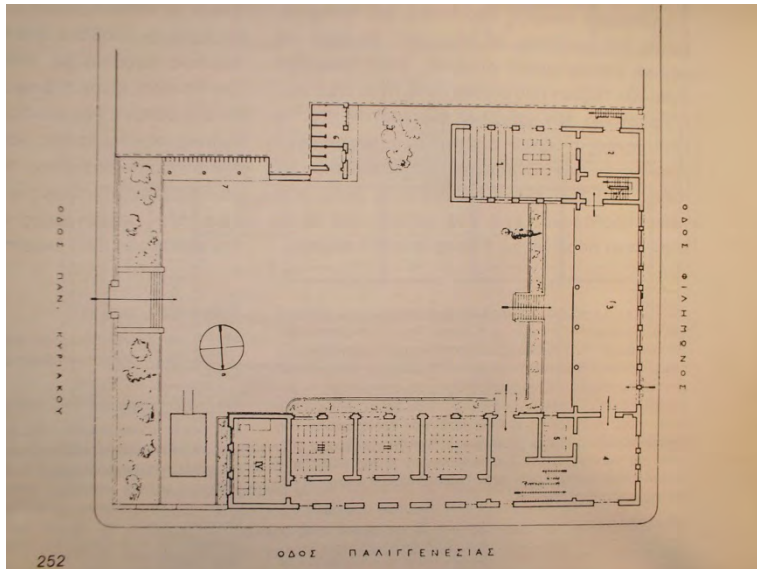
Ο Ν. Μητσάκης όντας μαθητής των Πικιώνη και Ζάχου, δεν αναπαύθηκε στη σιγουριά των διδαχών τους, αλλά έβαλε με τη σειρά του και αυτός το κομμάτι του στην Ιστορία της Αρχιτεκτονικής. Αυτό που τον ξεχώρισε (θα αναφερθούμε στην περίοδο από το 1935 και μετά) ήταν ότι οι αλλεπάλληλες πρωτότυπες συνθέσεις του. Μεταξύ άλλων θα μπορούσαμε να τον κατατάξουμε, μαζί με τον Δ.Πικιώνη σε έναν από τους μεγαλύτερους εκφραστές της εθνικής αρχιτεκτονικής (Φιλίπιδης, 1984: 214).

Παρόλο το κλασσικό πνεύμα, γίνεται αισθητή η προσπάθεια διαφυγής από τα συμβατικά πρότυπα του Καλλία όσον αφορά τα Δημόσια Σχολεία (Φιλίπιδης, 1984: 210).

Εικ.69 Γυμνάσιο Θεσλών “Αριστοτέλης”

Το ίδιο συμβαίνει και στο Πρακτικό Λύκειο Αμπελόκηπων (εικ.70) όπου κλασσικίζοντα στοιχεία δένουν με καθαρούς όγκους και την τυπική διάταξη ανοιγμάτων της μοντέρνας αρχιτεκτονικής (Φιλίπιδης, 1984: 210). Ο Ν. Μητσάκης εδώ, προσπαθεί να πετύχει ένα ιδιαίτερο ύφος με παραστάδες, με σχηματοποιημένο άβακα, αλλά και με το χρώμα κάνοντας σαν κάποιου είδους αναφορά στην ελληνική αρχιτεκτονική.

Εικ.70 Πρακτικό Λύκειο Αμπελόκηπων – (Κάτοψη)

Εικ.71 Δημοτικό οδού Κωλέττη, όψη τάξεων - Ν. Μητσάκης,

Το δημοτικό σχολείο της οδού Κωλέττη, το οποίο είναι ένα από τα πιο γνωστά του έργα. Αυτό που κάνει την εν λόγω οικοδομή ένα αξιοπρεπέστατο έργο είναι ότι ο Μητσάκης κατάφερε να αξιοποιήσει τους χώρους με τρόπο ώστε να υπάρχουν άνετοι χώροι τη στιγμή που το περιορισμένο οικόπεδο φαινόταν να μην αφήνει πολλά περιθώρια. Το κτίριο αποτελείται από τρεις ορόφους, οι τάξεις προσπελάζονται από κοινό προθάλαμο, ενώ ο εξώστης χρησιμεύει και ως διάδρομος επικοινωνίας (Φιλιππίδης, 1984: 214). Οι εξώστες σταματάνε ακριβώς στο επίπεδο των προθαλάμων. Την ίδια ακριβώς αντιμετώπιση έχουμε και στους προβόλους, οι οποίοι κόβονται επίσης στο κάθετο επίπεδο των προθαλάμων.

Αυτό το παιχνίδι μεταξύ συμπαγών και διάτρητων στοιχείων, υπαίθριου και κλειστού χώρου, συσχέτιση διαφορετικών επιπέδων μεταξύ τους το συναντάμε και σε άλλα κτίρια σχεδιασμένα από τον Ν. Μητσάκη (Φιλιππίδης, 1984: 214).

Πάτροκλος Καραντινός:

Ο πιο δραστήριος και ορμητικός οπαδός του μοντέρνου κινήματος. Ήρθε σε σύγκρουση με τους συντηρητικούς του είδους. Σχεδίασε πολλά σχολεία τα οποία σώζονται μέχρι σήμερα και διατρέχουν το μοντέρνο κίνημα. Ποτέ δεν έφυγε από τη μοντέρνα ιδεολογία σε όλη την έκταση του σχεδιασμού σχολείων και πάντα περιοριζόταν στις αρχικές αναζητήσεις παρά στη σχολαστική και λεπτομερειακή επεξεργασία των επιφανειών (Φιλιππίδης, 1984: 214).

Εικ.72 Δημοτικό Καλλιθέας (1930)

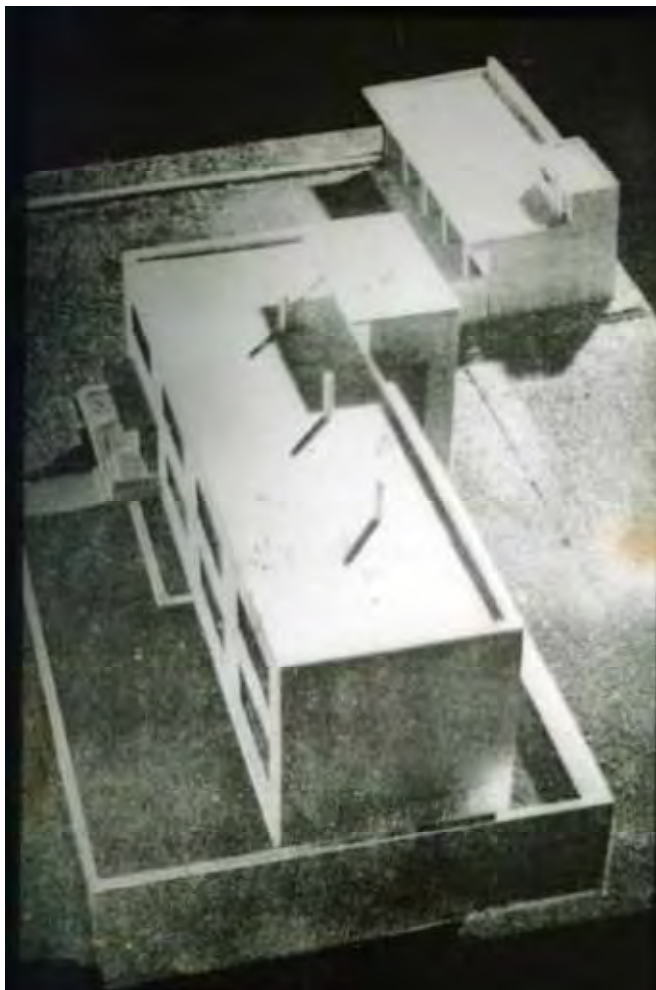
Εδώ (βλ.εικ.72) παρατηρούμε ήρεμες και αρμονικές συνθέσεις των όγκων.

Εικ.73 Δημοτικό σχολείο οδού Καλλισπέρι (1931) – Μακρυγιάννης

Εικ.74 Δημοτικό σχολείο οδού Καλλισπέρι (1931) – Μακρυγιάννης

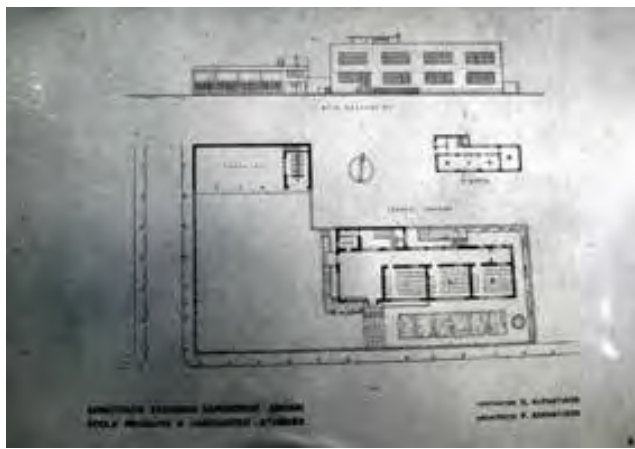

Εικ.75 Δημοτικό σχολείο οδού Καλλισπέρι (1931) – Μακρυγιάννης

Στο σχολείο της οδού Καλλισπέρι (βλ.εικ. 73,74,75) παρατηρούμε την αξιοποίηση των ελεύθερων επίπεδων δωματίων στα κτίσματα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το καθιστικό γύρω από τις κυλινδρικές καμινάδες.

Εικ.76 Δημοτικό Χαροκόπου

Εικ.77 Δημοτικό Χαροκόπου (κάτοψη)

Απογυμνωμένο ορθογώνιο παραλληλεπίπεδο (βλ.εικ.76,77), με τα πανομοιότυπα παράθυρα σε όλη την έκταση του. Οι εικόνες οι οποίες βρίσκονται στη διάθεσή μας, παρουσιάζουν μία πολύ αυστηρή αρχιτεκτονική φιλοσοφία. Παρόλα αυτά υπάρχουν κάποια στοιχεία τα οποία αναιρούν εν μέρει κάτι τέτοιο. Αυτά είναι ένα εντοιχισμένο αντίγραφο της ζωοφόρου του Παρθενώνα στο υπόστεγο, αλλά και οι υποδιαιρέσεις των παραθύρων σε μικρότερο τετράγωνο, πράγμα που θυμίζει κατευθείαν τα εργαστήρια του Gropius στο Bauhaus.

Κυριάκος Κ. Παναγιωτάκος:

Συνδιάζει τα χαρακτηριστικά του Π. Καραντινού και του Ν. Μητσάκη (Φιλιππίδης, 1984: 216).

Εικ.78 Δημοτικό σχολείο Λιοσίων 42

Ο πρόβολος στον όροφο οφείλεται στην ανάγκη για κλιμακοστάσιο σε ένα αρκετά περιορισμένο οικόπεδο. Αυτό μαζί με τα πλήρη στηθαία στις εξωτερικές σκάλες όπως επίσης και η ανάδειξη των όγκων είναι στοιχεία εμπνευσμένα από τον Μητσάκη (Φιλίπιδης, 1984: 216).

Πέραν των δημοσίων κτιρίων που παρουσιάσαμε, ιδιαίτερη σημασία έχουν και τα *τραπεζικά καταστήματα* της Ε.Τ.Ε. (Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος). Κατά τη περίοδο του μεσοπολέμου κτίστηκαν περίπου πενήντα νέα υποκαταστήματα, τα οποία παρουσιάζουν μια κάποια τυπολογική ομοιογένεια, αντανακλώντας την αισθητική έκφραση της τότε εποχής. (Θεοδορίδου, 2011: 32) Η κυρίαρχη μορφολογία των υποκαταστημάτων κινούνταν σε βυζαντινούς και ελληνο-αρχαϊκούς ρυθμούς. Βέβαια δεν έλλειπαν και τα κλασικιστικά όπως του Πειραιά, Σερρών, Δράμας, Ξάνθης, Μυτιλήνης, Μεσσήνης, Σάμου, Λαμίας, Κορίνθου, Θήβας και Ζακύνθου (Θεοδορίδου, 2011: 32) Τα υποκαταστήματα που κτιστήκαν υπάκουαν στις αρχές οργάνωσης των όψεων, δηλαδή:

- Τρίμερη οριζόντιο διαχωρισμό σε βάση, κορμό και στέψη,
- Συμμετρία,
- Αξονικότητα,
- Ρυθμική επαναληπτικότητα (άξονες ανοιγμάτων)

Εικ.79 Η Εθνική τράπεζα της Ελλάδος

Η αίσθηση που προκαλούν τέτοια κτίρια, δεν είναι άλλη από αυτή του μεγαλειώδους και επιβλητικού, τόσο ως ένδειξη δύναμης, αλλά και ως αναζήτησης απ' τη μεριά της τοπικής κοινωνίας (Θεοδωρίδου, 2011: 60). Ορισμένοι από τους σημαντικότερους αρχιτέκτονες τραπεζών ήταν οι: Ιωάννης Δεσποτόπουλος, Εμμανουήλ Λαζαρίδης, Κίμων Λάσκαρης, Βασίλης Κασσάνδρας, Λεωνίδας Μπόνης, Νικόλαος Μητσάκης, και Αλέξανδρος Νικολούδης.

Παρακάτω θα παρουσιάσουμε δύο έργα του Νικόλαου Ζουμπουλίδη (1888-1969), ο οποίος με επιρροή τον δάσκαλό του Ludwig Hoffmann, σχεδιάζει τράπεζες που χαρακτηρίζονται (με ορισμένες εξαιρέσεις) από την γερμανική αυστηρότητα και κατακορυφότητα τους. (Θεοδωρίδου, 2011: 60) Δύο έργα του που θα σχολιάσουμε είναι αυτά των τραπεζικών υποκαταστημάτων στις Σέρρες (βλ.εικ.80,81) και στη Δράμα (βλ.εικ.82) αντίστοιχα. Το πρώτο (1925-27), αποτελεί κλασικιστικό έργο, που προσβλέπει στο να δίνει έναν αέρα ελληνικότητας. Παρόλα τα χαρακτηριστικά στοιχεία που το θέτουν ως ένα κλασικιστικό κτίριο, όπως οι ραβδώσεις στον κορμό και οι κορνίζες στα ανοίγματα και τους φεγγίτες υπάρχουν, εμφανή αρχαϊκά στοιχεία. Το προπύλαιο αποτελείται από τέσσερεις ογκώδεις πεσσούς με ιωνικά κιονόκρανα να κοσμούν το ανώτατο επίπεδό τους. Επιπλέον στοιχείο που μαρτυρά την προσπάθεια αυτή, είναι το τριγωνικό αέτωμα που κοσμεί την πρόσοψη του κτιρίου και επαναπαύεται πάνω στο επιστύλιο. Κίονες παρόμοιας τεχνοτροπίας συναντάμε και στα γωνιακά ανοίγματα του τελευταίου ορόφου.

Εικ.80 Υποκατάστημα Σερρών

Εικ.81 Υποκατάστημα Σερρών στην σημερινή του κατάσταση

Κάτι αντίστοιχο παρατηρούμε και στο υποκατάστημα της Δράμας (1930). Εδώ όπως και στην τράπεζα των Σερρών παρατηρούμε την ίδια «συνταγή»: ευμεγέθεις κίονες με ιωνικά κιονόκρανα που καταλήγουν σε τριγωνικό αέτωμα, όπου καλωσορίζουν τον επισκέπτη σχηματίζοντας το πρόπυλο. Συνάμα η διάταξη σε βάση-κορμό-στέψη, όπως επίσης και η πλήρη συμμετρικότητα, μαρτυρούν πως μένει πιστός στις διδαχές του κλασικισμού.

Εικ.82 Σημερινή άποψη υποκαταστήματος Δράμας

-4.2.2 Ιδιωτικά Κτίρια

(α) Μονοκατοικίες

Οι ιδιωτικές μονοκατοικίες για την εποχή του μεσοπολέμου θα μπορούσαμε να πούμε πως δεν χαρακτηρίζονταν από μια κοινή ομοιομορφία. Είναι λογικό οι ιδιώτες να έστεκαν δύσπιστοι απέναντι στα νέα ρεύματα και τις νέες τάσεις, που μόλις είχαν κάνει την εμφάνισή τους. Βεβαίως η εποχή αυτή έχει να αναδείξει αξιόλογα έργα καλαίσθητης αρχιτεκτονικής αλλά και ορισμένες φορές καινοτόμων ιδεών.

Εικ.83 Πρώην Θέατρο "Τόπος Αλλού" - Κεφαλληνίας 17 & Κυκλάδων (1924)

Εδώ (εικ.83) έχουμε ένα απλό παράδειγμα κατοικίας της δεκαετίας το 1920'. Σε γενικές γραμμές η δεκαετία του 1920' έχει να αναδείξει κυρίως πολυκατοικίες. Οι απλές κατοικίες συνήθως ακολουθούσαν τα συνηθισμένα πρότυπα αρχιτεκτονικής, χωρίς να εμφανίζουν ιδιαίτερα πρωτότυπες ιδέες.

Εικ.84 Διώροφο στην Κοντογιώργη 4 (Γκύζη)

Στο διώροφο κτίριο της οδού Κοντογιώργη (εικ.84) το πρώτο πράγμα που θα παρατηρήσει ο θεατής, είναι η γενικότερη έλλειψη εξωτερικών στοιχείων. Αυτό το παράδειγμα ανήκει στα κλασικιστικά κτίρια, όπου όμως δεν υπάρχει η παραμικρή επιδίωξη για προβολή. Απογυμνωμένο από διακόσμηση, στέγη με κεραμίδια, εξώστες πάνω σε φουρούσια, συμμετρικά επιμήκη ανοίγματα. Χαρακτηριστικά όπως αρτιφισιέλ (ανάγλυφη εξωτερική επιφάνεια), διακοσμημένες σφυρήλατες εξώθυρες και πλήρη στηθαία, ήταν στοιχεία τα οποία προστέθηκαν αργότερα σε αυτή τη κατηγορία μικροαστικών κτισμάτων. Μία πολύ σημαντική διαφορά μεταξύ των ιδιωτικών πολυκατοικιών με τα δημόσια κτίρια που εξετάσαμε είναι ότι δίνονταν περισσότερη προσοχή στην αισθητική διαμόρφωση των όψεων του κτιρίου. Υπό αυτό το πρίσμα η πρώτη παρατήρηση που θα κάνουμε για τις κατοικίες είναι ότι αυτή η προσοχή η οποία δίνονταν στην όψη είναι ακόμα μεγαλύτερη. Αυτό έρχονται να μας αποδείξουν οι διώροφες κατοικίες που ακολουθούν (βλ.εικ.85,86).

Εικ.85 Διώροφη κατοικία του Μεσοπολέμου, οδός Ηρακλείου 58 & Αγίας Λαύρας 73

Εικ.86 Διώροφη κατοικία του Μεσοπολέμου, οδός Αγίας Λαύρας 64

Αυτές είναι δύο χαρακτηριστικές κατοικίες κτισμένες περίπου την ίδια χρονιά (αρχές 1930'). Παρόλο το κύμα του μοντερνισμού, φαίνονται ελάχιστα επηρεασμένες από τις νέες αρχιτεκτονικές τάσεις. Υπάρχει μια επένδυση από πέτρα, ενώ η γενικότερη φύση τους παραπέμπει μάλλον σε πιο παραδοσιακά πρότυπα. Σε αντίθεση με τις ιδιαίτερα απλοποιημένες μοντέρνες πολυκατοικίες, δεν παραλείπονται τα πλαίσια των κουφωμάτων, όπως επίσης τα όρια μεταξύ κορμού και στέψης είναι ορατά.

Η παρακάτω κατοικία ανήκει στα δημιουργήματα της μαζικής αρχιτεκτονικής:

Εικ.87 Κατοικία στην οδό Δροσοπούλου 18 και Πιπίνου

Είναι ένα παράδειγμα που έρχεται να αντισταθμίσει όσα είπαμε με τα παραπάνω παραδείγματα. Τα έργα της μαζικής αρχιτεκτονικής φημίζονταν για τη λιτότητά τους και για την πλήρη έλλειψη διακόσμησης. Στο παρόν κτίριο δεν υπάρχουν φουρούσια, κορνίζες παραθύρων ή ταινίες και οι όψεις φαίνονται απογυμνωμένες. Αυτή μαζί με πολλές άλλες κατοικίες της εποχής έδιναν μια πιο απλοϊκή εικόνα που οφειλόταν, όχι στο ρεύμα του μοντερνισμού, αλλά στη μειωμένη παροχή. Η κοινόχρηστη είσοδος από την άλλη (βλ.εικ.88), δίνει μια άλλη αίσθηση στο θεατή, πράγμα το οποίο συνηθίζονταν. Είναι ίσως το μοναδικό στοιχείο του κτιρίου αυτού στο οποίο έχει επιμεληθεί καλλιτεχνικά.

Εικ.88 είσοδος κατοικίας στην οδό Δροσοπούλου 18 και Πιπίνου

Οι περισσότερες μονοκατοικίες και διπλοκατοικίες φαίνονται να είχαν αναπτυχθεί σε ένα πιο συντηρητικής νοοτροπίας πλαίσιο που δεν αφομοίωνε εύκολα τις νέες μόδες. Φυσικά αυτό δεν ήταν γενικό. Η ύπαρξη ιδιοκτητών που ενστερνίστηκαν το μοντέρνο δεν έλλειψε, ακόμα και στις αρχές της δεκαετίας (βλ.εικ.89,90).

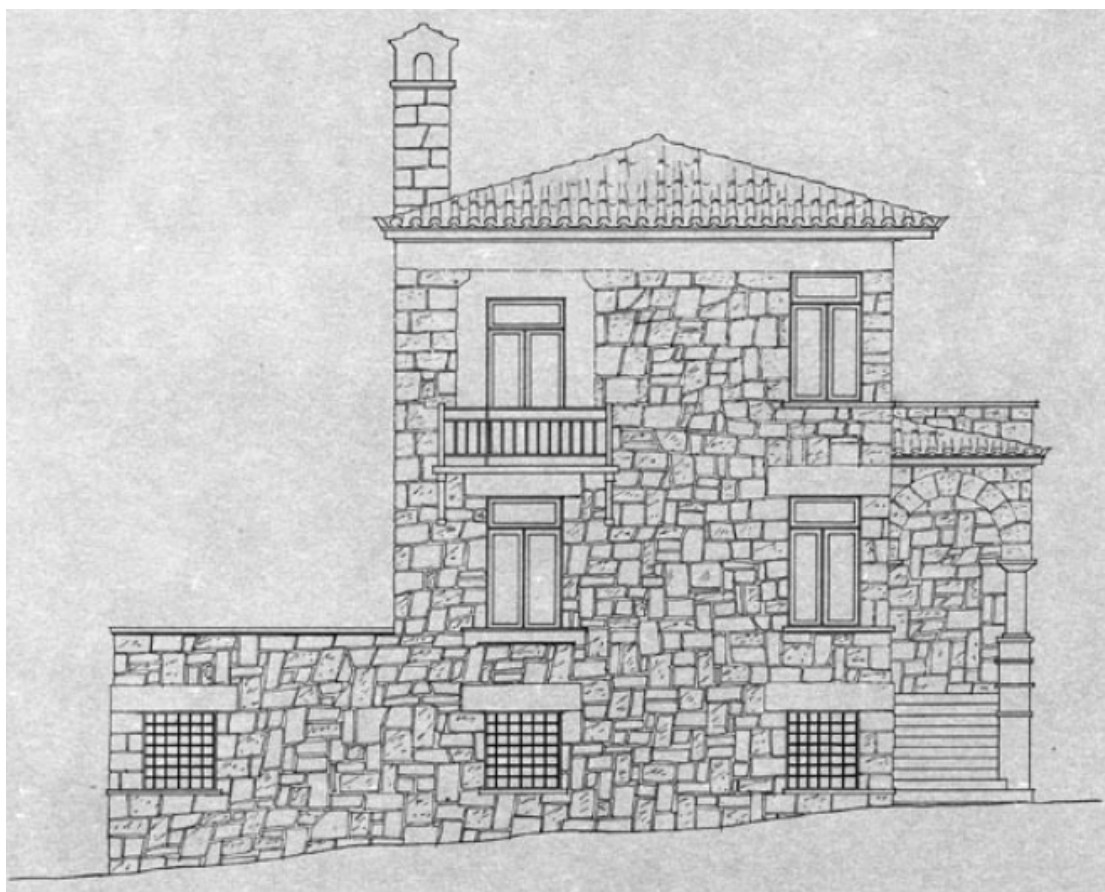
Εικ.89 Κατοικία σχεδιασμένα από τον Π. Ν. Τζελέπη

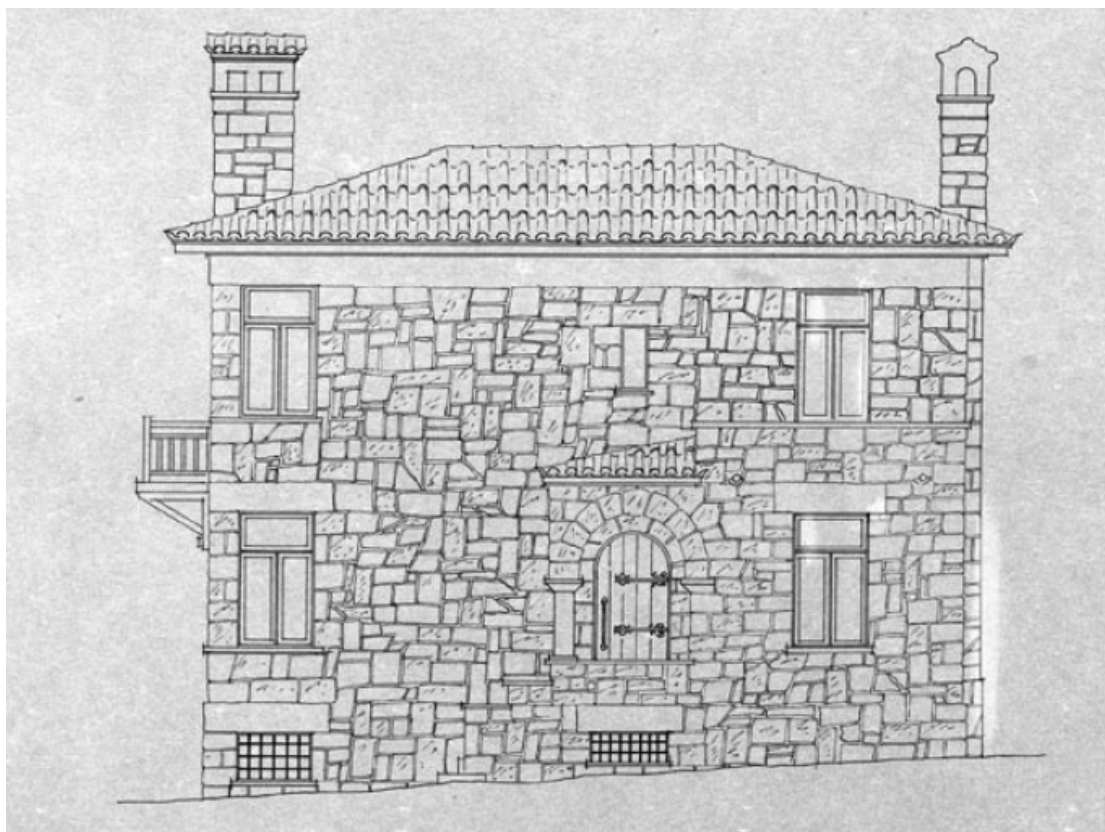
Εικ.90 Διπλοκατοικία στα Ιλίσια, οδός Ορμινίου

Ξεφεύγοντας τώρα από το αστικό τοπίο, θα δώσουμε λίγη προσοχή στα προαστιακά σπίτια. Η Εκάλη χάρη στην εταιρία «Εκάλη Α.Ε.», έγινε ένας πρότυπος εξοχικός οικισμός ακολουθώντας ένα ορισμένο σχέδιο. Η εταιρία έδινε τη δυνατότητα στους υψηλών εισοδημάτων αγοραστές, να αγοράσουν σπίτια μέσα από ένα τυπολόγιο συγκεκριμένων αρχιτεκτονικών ρυθμών. Βέβαια, όποιος ήθελε κάτι πολυτελές είχε τη δυνατότητα να χτίσει μέσω κάποιου επώνυμου αρχιτέκτονα. (Θεοδωρίδου, 2011 : 84).

Ένα καλό παράδειγμα είναι αυτό της οικίας Δροσοπούλου κτισμένο γύρω στο 1932 (βλ.εικ.91,92):

Εικ.91 Σχέδιο κυρίας όψης της κατοικίας Ιω. Δροσόπουλου στην Εκάλη

Εικ.92 Σχέδιο πλαγίας όψης της κατοικίας Ιω. Δροσόπουλου στην Εκάλη

Εδώ έχουμε ένα λιθόκτιστο οίκημα, τριών επιπέδων με στέγη από κεραμίδια. Ο γωνιακός κίονας στην είσοδο είναι χαρακτηριστικό της δουλειάς του Ζουμπουλίδη, στοιχείο το οποίο συναντάμε και σε άλλες οικίες ιδιωτών.

Ένα επιπλέον παράδειγμα πολυτελούς κατοικίας, είναι και αυτό της ιδιοκτήτης κατοικίας του Ζουμπουλίδη στη Φιλοθέη. Στο παρόν έχουμε ένα πολύ ξεχωριστό δείγμα της δουλειάς του, που δεν θυμίζει τίποτα από τις επαύλεις της Φιλοθέης. (Θεοδωρίδου, 2011: 93) Το πρώτο πράγμα που θα παρατηρήσει κανείς είναι η έντεχνη σύνδεση μοντέρνου και παραδοσιακού. Το κτίριο αποτελείται από οριζόντιες αδιάσπαστες πλάκες πορφυρού χρώματος, η οποίες έρχονται σε αντίθεση με τα γήινα χρώματα της επενδυμένης πέτρας. Χαρακτηριστικό και πάλι είναι το γεγονός της ύπαρξης μυκηναϊκών κίωνων πορφυρού χρώματος, αλλά και της ύπαρξης απλοϊκών υποστυλωμάτων λευκού χρώματος στη μία από τις γωνίες. Η επιλογή του μυκηναϊκού ανακτόρου ως πρότυπο σε συνδυασμό με την εικόνα της μοντέρνας κατοικίας, αλλά και τον σεβασμό προς την παραδοσιακή τεχνοτροπία δίνουν ένα έργο τόσο διαφορετικό ακόμα και από τις ιδιωτικές επαύλεις κτισμένες από επώνυμους αρχιτέκτονες. Επομένως ένα δημιούργημα σαν αυτό αποδεικνύει πόσο «άναρχη» ήταν η αισθητική ως σύνολο στις ιδιωτικές μονοκατοικίες.

Εικ.93 Η νότια όψη της ιδιωτικής κατοικίας Ζουμπουλίδη

Εικ.94 Άποψη της κατοικίας Ζουμπουλίδη κατά τον μεσοπόλεμο (1934)

(β) Πολυκατοικίες

Η εποχή του μεσοπολέμου υπήρξε κομβική περίοδος για την αρχιτεκτονική της Ελλάδας, αφήνοντας στο πέρασμά της όχι μόνο σημαντικά δημιουργήματα, αλλά και νοοτροπίες οι οποίες θα στιγματίζαν για πολλά επιπλέον χρόνια. Απ' τα σημαντικότερα οικοδομήματα που άφησε πίσω η αρχιτεκτονική του μεσοπολέμου, δεν είναι άλλα απ' τις πολυκατοικίες κυρίως όσες χτίστηκαν βάση ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Η δεκαετία του 1920' βρίσκει την Αθήνα να οικοδομεί ακλουθώντας τις επιταγές κυρίως του κλασικισμού, όπως επίσης και άλλων αρχιτεκτονικών ρευμάτων που είχαν καθιερωθεί κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Καθώς η μοντέρνα αρχιτεκτονική έκανε σιγά σιγά την εμφάνισή της και στην Ελλάδα, άρχισε μία σχεδόν 'μαζική' χρήση της, αλλάζοντας σημαντικά το πρόσωπο της πρωτεύουσας.

Οι κρατικές πολυκατοικίες του μεσοπολέμου χτίστηκαν σε συγκροτήματα ελεύθερης δόμησης. Τα πιο ενδιαφέροντα κτίσματα έχουν σχεδιαστεί από τους Κ. Λάσκαρη, Δ. Κυριακό, υπαλλήλους του Τ.Υ.Υ.Π. σε ύφος αυστηρού γερμανικού φονξιοναλισμού (βλ.εικ.95)

Η σχηματοποίηση των κτιρίων αυτών είναι ιδιαίτερα απλοϊκή, αποτελούμενη από απλά παραλληλεπίπεδα καθώς επίσης σημαντικό χαρακτηριστικό είναι η έλλειψη των οποιονδήποτε διακοσμητικών στοιχείων. Η προσφορά του Bauhaus εδώ είναι εμφανέστατη (Φιλιππίδης, 1984: 225).

Εικ.95 πολυκατοικία στη Λυκαβηττού-Σόλωνος (1934) - Κ. Σγούρας

Εικ.96 Προσφυγικές κατοικίες (Ταύρος)

Σε αντίθεση με τις κρατικές πολυκατοικίες (βλ.εικ.96), οι ιδιωτικές χαρακτηρίζονται από την έντονη μορφολόγηση των όγκων βασιζόμενοι στις επιταγές της μοντέρνας αρχιτεκτονικής του Bauhaus μέχρι το Art Deco. Χαρακτηριστικότερο στοιχείο είναι οι προεξοχές (έρκερ), οι οποίες όμως καταργούνται το 1937.

Εικ.97 Πολυκατοικία στην οδό Ζαΐμη-Στουρνάρη - Θ.Βαλεντής, Π Μιχαηλίδης

Το 1931 ο *Le Corbusier* παίρνει την πρωτοβουλία και διακηρύττει στο 4ο συνέδριο του C.I.A.M. τις αρχές της οργανωμένης σύνθεσης στην Αθήνα. Η πρώτη εφαρμογή ήταν η πολυκατοικία του Βαλεντή και Μιχαηλίδη (εικ.97). Παρόμοιες εφαρμογές με αυτή της 1^{ης} πολυκατοικίας από μορφολογικής απόψεως τουλάχιστον θα συναντήσουμε αρκετά στις αρχές της δεκαετίας του 1930' (Φιλίππιδης, 1984: 228).

Εικ.98 Πολυκατοικία στην οδό Ναυαρίνου και Μαυρομιχάλη – Β. Δούρας

Εικ.99 'Μπλε πολυκατοικία', Πλατεία Εξαρχείων

Η φημισμένη Μπλε πολυκατοικία των Εξαρχείων (εικ.99), είναι μια από τις παλαιότερες πολυκατοικίες της Αθήνας και αποτελεί σταθμό στην ιστορία της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Κατασκευάστηκε την περίοδο

1932-1933 για λογαριασμό της οικογένειας Αντωνόπουλου, από τον αρχιτέκτονα *Κυριάκο Παναγιωτάκο* (1902 - 1982). Το όνομά της οφείλεται στο αρχικό της μπλε χρώμα που επιμελήθηκε ο γνωστός ζωγράφος Σπύρος Παπαλουκάς. Πρόκειται ουσιαστικά για δύο κτίρια, με διαφορετικές εισόδους, που ενώνονται μεταξύ τους μέσω του δώματος και του φωταγωγού. Το έργο αυτό για την εποχή του ήταν πρωτοποριακό και αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα του μοντερνισμού της δεκαετίας του 1930'.

Ο μοντερνισμός ήταν η τάση που χαρακτήρισε την εποχή του 1930'. Φυσικά, πολλοί ιδιώτες όντας «δύσπιστοι», δεν αποδεχόντουσαν πλήρως τις πρωτόγνωρες τάσεις, οπότε ακόλουθο και πολύ φυσικό ήταν η δεκαετία αυτή να βρίσκει αρχιτέκτονες να σχεδιάζουν άλλοτε δημιουργώντας ένα κράμα μεταξύ σύγχρονης αισθητικής και κλασικότερων προτύπων, είτε πολλές φορές σχεδιάζοντας βάση χρόνιων καθιερωμένων προτύπων. Εδώ φέρνοντας το ως παράδειγμα έχουμε εμφανής παραπομπές στον εκλεκτικισμό της προηγούμενης περιόδου (βλ.εικ.100).

Εικ.100 Κτίριο στην οδό Αμερικής 21 (1931) - Κ. Κιτσίκης,

Η νομοθεσία δεν επηρέασε μονάχα τις κατασκευαστικές συνθήκες. Όσον αφορά λοιπόν την *εξωτερική διαμόρφωση* των κτιρίων έχουμε να αναφέρουμε την εισαγωγή των εξής στοιχείων (Μαρμαράς, 1991: 194):

- μεγαλύτερα ύψη
- ρετιρέ
- πέργκολες
- έρκερ

Καθώς λοιπόν αυξήθηκε το όριο των επιτρεπόμενων υψών και άρχιζαν πλέον να καλύπτονται πλήρως τα οικοπέδα, σχηματίζονταν τεράστιος οικοδομικός όγκος. Το αρνητικό αυτό σημείο ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο με την καθιέρωση του συνεχούς οικοδομικού συστήματος (έτσι ώστε το ένα κτίριο να είναι ενωμένο με τα διπλανά του) ως τον κύριο τρόπο οικοδόμησης. Αυτό με τη σειρά του φέρνει σαν αποτέλεσμα τη “δυσκαμψία” στη πλαστική διαμόρφωση, οπότε και η αρχιτεκτονική διαμόρφωση να λαμβάνει χώρο μόνο στην όψη του κτιρίου. Μέσα σε όλα αναπτύχθηκε και κάποια μορφολογία τοιχοπετάσματος (Μαρμαράς, 1991: 194).

Στην παρούσα φάση, οι οικοδομές που χτίζονται δεσμεύουν μεγάλο όγκο κάνοντας τους δρόμους της πόλης να φαίνονται ακόμα πιο μικροί και στενοί μπροστά τους. Ο ηλιασμός και ο αερισμός, αποτελούν ένα θέμα που απαιτεί βελτίωση. Εδώ έρχεται το *ρετιρέ*, ένας πρόσθετος όροφος, ο κορυφαίος της πολυκατοικίας σε εσοχή από την πρόσοψη του κτιρίου. Ένα επιπλέον θετικό των ορόφων αυτών ήταν και η οπτική ελάφρυνση. Πολλές φορές τον τελευταίο αυτόν όροφο αναλάμβανε η χρήση λεβητοστασίου κεντρικής θέρμανσης ή χώρο για πλυντήρια. Δυστυχώς όμως η αισθητική σημασία που δίνονταν στις εν λόγω λειτουργίες, ήταν ελάχιστη, έχοντας ως αποτέλεσμα ο τελευταίος όροφος να ήταν απλά ένα ορθογώνιο κτίσμα, ελάχιστα προσεγγμένο. Μαζί με αυτό το στοιχείο, έρχεται και ένα δεύτερο, που δεν είναι άλλο από τις *πέργκολες* στηριζόμενες σε περιστύλια (βλ.εικ.101). Αυτό το δεύτερο χαρακτηριστικό των εσοχών που αναφέραμε, βρίσκεται μάλιστα σε ποσοστό 66,04% στα πολυώροφα κτίρια που χτίστηκαν μετά το 1925 (Μαρμαράς, 1991: 194).

Εικ.101 Χαρακτηριστική πέργκολα – Κτίριο στην οδό Σκουφά 59-61 και Μαντζάρου

Η αισθητική βέβαια τέτοιων στοιχείων είναι μάλλον αμφίβολη, αλλά δεν φαίνεται να αποτελεί πρόβλημα εφόσον δεν είναι εύκολα ορατή από τη θέση του διαβάτη. Καταλήγοντας, το τελευταίο μορφολογικό στοιχείο που υπήρξε αποτέλεσμα της νομοθεσίας αυτής, είναι το *έρκερ*, η κλειστή δηλαδή προεξοχή ενσωματωμένη στην κύρια όψη του κτιρίου, που έφτανε σε μήκος μέχρι και 1,40m. Σκοπός της δημιουργίας του ήταν η φωτοσκίαση των μπροστινών όψεων.

Εικ.102 'έρκερ'

Το 69,86% των πολυκατοικιών μέχρις ότου καταργηθεί, διέθετε αυτού του είδους προεξοχή. Το έρκερ αναμφισβήτητα, υπήρξε μία από τις θετικότερες επιπτώσεις της νέας νομοθεσίας. Χάρισε ένα θετικό στοιχείο στην αισθητική των πολυκατοικιών, αλλά και στο κοντινό περιβάλλον όπως είναι λογικό.

Χρονολογικά τώρα θα κάνουμε τις εξής παρατηρήσεις:

Πρώτη περίοδος εφαρμογών (1919-1927):

Η εξωτερική διαμόρφωση δεν επηρεάστηκε ιδιαίτερα κατά αυτή την περίοδο. Για παράδειγμα, ενώ τα μεγάλα ύψη είχαν νομιμοποιηθεί, επικράτησαν να κτίζονται μέχρι 4 ή 5 όροφοι. Το συνεχές σύστημα οικοδόμησης χρησιμοποιήθηκε αρκετά και σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρούμε και εφαρμογή μικτού. Γενικότερα, οι κατασκευαστές προτιμούσαν γωνιακά κτίρια για ανοικοδόμηση, λόγω καλύτερης εκμετάλλευσης που προσέφεραν οι δύο ελεύθερες όψεις του κτιρίου. Από την άλλη, το ρετιρέ και το έρκερ, βρήκαν μικρή εφαρμογή (Μαρμαράς, 1991: 199).

Δεύτερη περίοδος εφαρμογών (1928-1931):

Τα ύψη κατέληξαν να μειωθούν σε σχέση με αυτά της προηγούμενης περιόδου. Το συνεχές σύστημα βρίσκει εδώ μεγαλύτερη εφαρμογή όπως επίσης και τα ρετιρέ στα οποία υπερδιπλασιάστηκαν οι περιπτώσεις

εφαρμογών τους. Αντίθετα, τα έρκερ δεν σημείωσαν κάποια αύξηση στη κατασκευή τους. Γενικότερα κατά αυτή την περίοδο παρατηρούμε πως ο κτιριακός όγκος μειώνεται, λόγω των περιοριστικών μέτρων που έθεσε ο ΓΟΚ 1929. Παράλληλα με την μείωση των ορόφων ανά κτίριο, παρατηρούμε και την μαζικότερη χρήση ρετιρέ στην κορυφή των πολυκατοικιών (Μαρμαράς, 1991: 200).

Τρίτη περίοδος (1932-1941):

Οι επιπτώσεις των κτιριοδομικών κανονισμών εδώ, έχουν την μεγαλύτερη σημασία από τις υπόλοιπες δύο περιόδους που εξετάσαμε. Συγκεκριμένα:

Η νομοθεσία (διάταγμα στις 41/5/1934) επανέρχεται στη νομιμοποίηση των μεγάλων υψών, έχοντας ως αποτέλεσμα να κτίζονται πλέον πολυκατοικίες με 7 και 8 ορόφους. Το συνεχές σύστημα παραμένει σταθερός τρόπος 'αλληλεπίδρασης' πολυκατοικίας με τις γειτονικές, ενώ το ρετιρέ και το έρκερ, γενικεύονται όσον αφορά την εφαρμογή τους (Μαρμαράς, 1991: 200).

Στο σημείο αυτό θέλοντας να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι, θα παρουσιάσουμε ορισμένα παραδείγματα που αφορούν την εξέλιξη των πολυκατοικιών. Θα δώσουμε βάρος στα στοιχεία που διαφοροποιήθηκαν και προστέθηκαν, όπως επίσης και στη γενική φύση των πολυκατοικιών, χωρίζοντάς 'τες χρονολογικά στις γνώριμές μας τρεις περιόδους.

Πρώτη Περίοδος 1919-1927

Γενικά παρατηρούμε μια εφαρμογή των αρχών του εκλεκτικισμού, με αρχιτεκτονικές αξίες προερχόμενες από τους κλασικούς χρόνους. Βασιζόμενοι σε αυτή τη συνιστώσα, θα λέγαμε πως το κτίριο αποτελούσε μια ολότητα, προερχόμενη από τα επιμέρους, τα οποία δεν είναι άλλα από τη *βάση*, τον *κορμό* και τη *στέψη* (Μαρμαράς, 1991: 202).

Εικ.103 Κτίριο στην Οδό Ιουλιανού

Βάση: Προσδίδεται ένα στιβαρός χαρακτήρας και διαφοροποιείται από την υπόλοιπη όψη, μέσω οριζοντίων ραβδώσεων από επίχρυσμα δίνοντας με ακρίβεια και απολυτότητα τον ορίζοντα ο οποίος διαχωρίζει την βάση από τον κορμό (βλ.εικ. 103,104).

Εικ.104 Κτίριο στην Οδό Ρεθύμνου 3 – Κυβέλης

Κορμός:

Είχε έναν σχολαστικό χαρακτήρα, αρκετά λεπτομερειακό θα μπορούσαμε να πούμε (βλ.εικ.104,105). Αυτό επιδιωκόταν με τα εξής χαρακτηριστικά:

-Οι ανοικτοί εξώστες διαφοροποιούνταν από όροφο σε όροφο. Παρόλο που τα χαρακτηριστικά τους από αρχιτεκτονικής και διακοσμητικής άποψης ήταν σχεδόν πάντα ίδια σε όλο το ύψος των ορόφων, η διαφοροποίηση χαρακτηρίζεται κυρίως χάρη στα διαφορετικά μήκη τους.

Εικ.105 Κτίριο στην Οδό Κιμώλου – Σπετσών

-Με κατακόρυφα ενοποιητικά στοιχεία τα οποία δεν είναι άλλα από τα έρκερ. Αυτά ήταν προεξοχές, οι οποίες μεταξύ άλλων επέκτειναν τον εσωτερικό χώρο (βλ.εικ. 106,107).

Εικ.106 Κτίριο στην Βασ.Σοφίας 55

Εικ.107 Κτίριο στην οδό Σκουφά 2 και Πλατεία Κολωνακίου

Εικ.108 Πολυκατοικία στην οδό Πλουτάρχου 10

-Παραστάδες σε προεξοχή από την υπόλοιπη όψη. Οι παραστάδες είναι κατακόρυφα στοιχεία, τα οποία αρχίζουν και τελειώνουν στο ύψος των σημείων που ορίζει ο κάθε όροφος. Πολλές φορές συναντάμε βέβαια και παραστάδες οι οποίες αρχίζουν από την αρχή της στέψης, κατεβαίνοντας μέχρι την αρχή του 1^{ου} ορόφου.

Εικ.109 Κτίριο στην οδό Διονυσίου Αρεοπαγίτου 37

Εικ.110 Πολυκατοικία στην οδό Πατησίων 64 και χένυδεν

Στέψη:

Η στέψη χαρακτηριζόταν χάρη σε στοιχεία, τα οποία την απέκοπταν από το υπόλοιπο κτίριο. Τέτοια στοιχεία ήταν κυρίως πλάκες, οι οποίες είχαν προεκταθεί, έτσι ώστε να δίνουν σαφή όρια μεταξύ στέψης και κορμού. Οι πλάκες αυτές, βρίσκονταν πολλές φορές και ως οι προτελευταίες κατά την κατακόρυφη έννοια και είχαν κάποια διακοσμητικά στοιχεία, ώστε να ξεχωρίζουν και να τραβάνε το μάτι του θεατή. Σε κάποιες άλλες πολυκατοικίες το έρκερ σταματάει απότομα, δίνοντας την αίσθηση του πού τελειώνει ο κορμός.

Εικ.111 Λεπτομέρεια στέψης της πολυκατοικίας στην οδό πατησίων 64 και χευδεν

Εικ.112 λεπτομέρεια στέψης κτιρίου στην οδό Ρεθύμνου 3 - Κυβέλης

Εικ.113 λεπτομέρεια στέψης κτιρίου στο Κέντρο της Αθήνας

Εικ.114 λεπτομέρεια στέγης κτιρίου στην οδό Διονυσίου Αρεοπαγίτου 37

Εικ.115 Κτίριο στο Κέντρο της Αθήνας

Εδώ έχουμε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα όπου το έρκερ διαχωρίζει τον κορμό από τη στέψη (εικ.115). Το έρκερ σταματάει απότομα πάνω στην οριζόντια γραμμή, δείχνοντας έτσι καλύτερα στον θεατή τα όρια των στοιχείων που ορίζουν την πολυκατοικία (Μαρμαράς, 1991: 202,203).

Δεύτερη περίοδος 1928-1931

Αυτή η περίοδος θα μπορούσαμε να πούμε ότι χαρακτηρίζεται από πολύ μικρές αλλαγές σε σχέση με την προηγούμενη. Ενώ η εισαγωγή του θεσμού της Οριζοντίου Ιδιοκτησίας είναι κάτι το οποίο αλλάζει ουσιαστικά τη νοοτροπία των ιδιοκτησιακών σχέσεων, πράγμα που έχει άμεση σχέση με την λογική με την οποία κτίζονται οι πολυκατοικίες, σε αυτή τη περίοδο η εφαρμογή της είναι σε πολύ αρχικό στάδιο. Σε γενικές γραμμές θα λέγαμε ότι οι πολυκατοικίες κτίζονται με τα ίδια περίπου κριτήρια της περιόδου 1919-1927. Ορισμένα από τα χαρακτηριστικά που

υποδηλώνουν πρόοδο είναι τα εξής: Απλοποίηση των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών και κατάργηση πολλών διακοσμητικών στοιχείων. Έχουμε δηλαδή μία απομάκρυνση από τις αρχές του εκλεκτικισμού. Αυτή η απομάκρυνση έδωσε το βήμα στο να πέσει το βάρος στους ανοικτούς εξώστες και τα ανοίγματα (βλ.εικ.116,117).

Εικ.116 πολυκατοικία στην οδό Σκουφά 65 και Σινά 38

Εικ.117 Πολυκατοικία στην οδό Σκουφά 42 και Ομήρου 60

Τρίτη περίοδος: 1932-1941

Με όχημα τις αρχές της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής (συγκεκριμένα τους κανόνες του Bauhaus) και με ωθούσα δύναμη νέους και πρακτικότερους τρόπους χρηματοδότησης (σύμπραξη πολλών μικροκεφαλαιούχων), η πολυκατοικία του μεσοπολέμου παίρνει την οριστική της μορφή. Οι αστικές πολυκατοικίες της περιόδου 1932-1941 παρουσιάζονται πιο απλοποιημένες, ξεφεύγοντας μάλιστα από τις εφαρμοζόμενες «συνταγές» των προηγούμενων χρόνων. Συγκεκριμένα παρατηρούμε:

- απλοποίηση των όψεων,
- εγκατάλειψη της αρχής ‘ Βάση-Κορμός-Στέψη ’ και τέλος,
- μορφολογική απόδοση της επαναληπτικότητας του τυπικού ορόφου (Μαρμαράς, 1991: 203)

Γενικότερα σχετικά με τη δεκαετία του 1930', παρατηρούμε ότι τονίζεται ο συμπαγής βαρύς όγκος σε πολλά κτίρια. Παρόλα όμως τα ογκώδη εκείνα στοιχεία (πέργκολες, ερκέρ, στηθαία κλπ), χάρη στις οριζόντιες ζώνες ανοιγμάτων στις όψεις, οι «αδιάκριτοι» αυτοί όγκοι διαλύονταν. Η πολυκατοικία αρχίζει να διαφοροποιείται από το 1937 και μετά. Με τις πολυκατοικίες της περιόδου 1937-41 ολοκληρώνεται η εικόνα της μεσοπολεμικής ελληνικής αρχιτεκτονικής. Σε γενικές γραμμές, οι πολυκατοικίες αυτής της περιόδου είναι ποιοτικά κατώτερες από αυτές προηγούμενων περιόδων. (Φιλιππίδης, 1984: 234)

Εικ.118 Πολυκατοικία στην οδό Σκουφά 16 κ Ηρακλείτου

Εικ.119 Πολυκατοικία στην οδό Σκουφά 64, Γριβαίων και Δελφών.

Εικ.120 πολυκατοικία στην οδό Σκουφά 62 και Μασσαλίας 9

(γ) Προσφυγικές Κατοικίες

Μιλώντας για τη γενικότερη φύση των προσφυγικών κατοικιών, μπορούμε να αναφέρουμε εξ' αρχής πως η λιτότητα και η έλλειψη περαιτέρω αρχιτεκτονικής ανάπτυξης, ήταν τα δύο πιο αναγνωριστικά χαρακτηριστικά τους. Μάλιστα τα περισσότερα κτίρια που χτίστηκαν από τη δεκαετία 1930' και μετά φανερώνουν, κατευθείαν επιρροές απ' τον μοντερνισμό. Ένα από τα σημαντικότερα εναπομείναντα παραδείγματα προσφυγικών κατοικιών είναι αυτό στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας.

Εικ.121 Προσφυγικές κατοικίες επί της Λ. Αλεξάνδρας (1934) - Κ. Λάσκαρης, Δ. Κυριακός

Εικ.122 Προσφυγικές κατοικίες επί της Λ.Αλεξάνδρας (1934) - Κ. Λάσκαρης, Δ. Κυριακός

Οι εν λόγω πολυκατοικίες έχουν κριθεί διατηρητέες αποτελώντας σημαντικό δείγμα της εποχής. Η αδιαφορία και η αδυναμία της πολιτείας, είναι οι λόγοι που ένα τέτοιο μνημείο αφήνεται στο έλεος του χρόνου.

Εικ.123 Κλιμακοστάσιο Πολυκατοικίας επί της Λ.Αλεξάνδρας (1934) - Κ. Λάσκαρης, Δ. Κυριακός

Στην ίδια ακριβώς φιλοσοφία έχουν κτιστεί και οι προσφυγικές πολυκατοικίες στη περιοχή του Ταύρου.

Εικ.124 Προσφυγική πολυκατοικία στον Δήμο Ταύρου

Εικ.125 Προσφυγική πολυκατοικία στον Δήμο Ταύρου

Παρόλο που έχουν γίνει ορισμένες αλλαγές στο κτίριο μέσα στον χρόνο (οι φωτογραφίες είναι σύγχρονες), γίνεται αντιληπτό ποια ήταν τα κριτήρια με τα οποία οι κρατικοί οργανισμοί έκτιζαν προσφυγικές κατοικίες. Άξιο αναφοράς είναι ότι σε ορισμένες συνοικίες, οι προσφυγικές πολυκατοικίες εμφανίζονται ίδιες και απaráλλακτες, ανήκοντας έτσι σε κτίσματα μαζικής παραγωγής. Στις προσφυγικές πολυκατοικίες του Ταύρου (εικ.124,125) σχεδόν όλα τα οικοδομικά τετράγωνα αποτελούνται πέραν του κτιρίου και από κάποια αυλή ή έστω κάποιο επιπλέον κοινόχρηστο υπαίθριο χώρο όπως εδώ (εικ.126)

Εικ.126 Προσφυγική πολυκατοικία στον Δήμο Ταύρου

Είναι σκόπιμο να αναφέρουμε πως οι απλές προσφυγικές κατοικίες (μέχρι και διώροφες) σε σχέση με τις πολυκατοικίες περισσότερων ορόφων, έδιναν σίγουρα μια πιο «ζεστή» εικόνα. Καθώς οι προσφυγικές κατοικίες είχαν δημιουργηθεί μαζικά όχι μόνο είχαν ίδιες όψεις αλλά και ίδια εσωτερική διάταξη. Δεδομένου ότι μία κατοικία πρέπει να αντανακλά το χαρακτήρα του κατοίκου, λογικό είναι η άχαρη πολυκατοικία με τα επαναλαμβανόμενα στοιχεία να δίνει ένα χαμηλότερης ποιότητας περιβάλλον.

Εικ.127 προσφυγικά διώροφα στον Υμητό

Τα προσφυγικά κτίσματα της εικόνας 127 από άποψη εξωτερικής μορφολογίας δίνουν μια αρκετά αξιοπρεπή εικόνα κατοικίας. Η ποιότητα των κτιρίων που απευθυνόταν σε πρόσφυγες είχε μεγάλο φάσμα ώστε να καλύπτει την κάθε οικονομική τάξη. Αυτό το δεδομένο έρχεται να αποδείξει η παρακάτω εικόνα η οποία αποτελεί μια πρόχειρα κατοικία. Ο λόγος που το κράτος δημιουργούσε ορισμένες από αυτές τις κακοτεχνίες δεν ήταν μόνο οικονομικός αλλά και λόγω πίεσης χρόνου.

Εικ.128 πρόχειρη κατοικία στη Κοκκινιά

Εικ.129 πολυκατοικίες της Καισαριανής

Σε αυτές τις πολυκατοικίες στη Καισαριανή έχουμε μικτή κατασκευή, όπως επίσης και κάποια μοντέρνα στοιχεία.

Εικ.130 διώροφο λίθινο στη νέα φιλαδέλφια

3. Συγκριτική διερεύνηση - Συμπεράσματα

-3.1 Διαμόρφωση των όψεων

Ερχόμενοι στην εξωτερική διαμόρφωση των κτιρίων της Μεσοπολεμικής περιόδου, ένα απ' τα πρώτα πράγματα που οφείλουμε να αναφέρουμε, είναι η ομοιομορφία των όψεων μεταξύ κτιρίων, κατηγοριοποιώντας τα με βάση την χρήση τους. Με άλλα λόγια, παρατηρούμε μια κοινή φιλοσοφία με την οποία σχεδίαζαν οι αρχιτέκτονες, αναλόγως με την κατηγορία του κτιρίου. Θέλοντας να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι, οι τράπεζες και τα σχολεία συνήθως έχουν την τάση να αποπνέουν ένα γόητρο, σε αντίθεση με άλλα δημόσια κτίρια, τα οποία δεν έχουν την παραμικρή τάση για επίδειξη. Από την άλλη, οι ιδιωτικές κατοικίες, έχουν έναν πιο προσωπικό χαρακτήρα. Η μορφή τους έχει επηρεαστεί από το οικονομικό επίπεδο των κατόχων τους.

Σε πολύ γενικές γραμμές, η ιδιάζουσα διαφορά μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων, είναι ότι τα δημόσια πέραν της εικόνας κύρους, επιβλητικότητας και αυστηρότητας που παρουσίαζαν στις καλύτερες περιπτώσεις, αντανακλούσαν παράλληλα την αισθητική της εποχής. Αντίθετα σε πολλά απ' τα ιδιωτικά κτίρια, οι αρχιτέκτονες της εποχής, είναι πιο τολμηροί, πρωτοπορώντας μάλιστα πολλές φορές και ξεφεύγοντας από την αισθητική που κυριαρχεί, ενστερνιζόμενοι νέες αρχιτεκτονικές τάσεις.

Οι τράπεζες οι οποίες κτίστηκαν την εποχή που εξετάζουμε, παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά, καθώς έχουν σχεδιαστεί με την ίδια νοοτροπία. Σε αντίθεση με τα υπόλοιπα δημόσια κτίρια, οι τράπεζες φαίνεται να παρέμειναν παραδοσιακές ως προς τη μορφολογία τους. Συγκεκριμένα, οι τράπεζες της εποχής, είχαν στοιχεία ακόμη και αρχαϊκών ρυθμών, δίνοντας μια αίσθηση κύρους, με ορισμένες περιπτώσεις όπου η αρχιτεκτονική τους ήταν κλασικιστική. Η όψη των κτιρίων αυτών χαρακτηρίζεται από συμμετρία, τονισμό του κεντρικού άξονα και επανάληψη στοιχείων, ενώ ο διαχωρισμός βάση-κορμός-στέψη, παραμένει κοινός σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις.

Ένα καλό παράδειγμα επιβλητικού και πομπώδες κτιρίου είναι το Μετοχικό Ταμείο Στρατού (βλ.εικ.130,131)

Εικ.130 Κτίριο Μετοχικού Ταμείου Στρατού

Εικ.131 Κτίριο Μετοχικού Ταμείου Στρατού πηγή:

Το κτίριο του Μ.Τ.Σ. σχεδιάστηκε από τους **Βασίλειο Κασσάνδρα** (1904-1973) και **Λεωνίδα Μπόνη** (1896-1963) έπειτα από τη νίκη τους στον διαγωνισμό. Βρίσκεται στο οικοδομικό τετράγωνο Σταδίου-Αμερικής-Πανεπιστημίου-Βουκουρεστίου και αποτελεί ένα μεγάλο διαστάσεων οικοδόμημα επιβλητικό σε κλίμακα και στην όψη. Αποτελείται από πέντε ορόφους και στο εσωτερικό του υπάρχει μία μεγάλη στοά. Από μορφολογικής απόψεως φαίνεται επιβλητικό και στιβαρό χωρίς όμως ιδιαίτερα διακοσμητικά στοιχεία αφήνοντας τις όψεις αρκετά απλοϊκές. Είναι εμφανή κάποια στοιχεία νεοκλασικισμού που μάλιστα δείχνουν να έχουν εμπνευστεί από την ελληνική παράδοση.

Τέτοια στοιχεία είναι τα σχηματοποιημένα πλαίσια που ορίζουν τις κατακόρυφες ζώνες ανοιγμάτων, τα φατνωματικά γείσα, οι εντοιχισμένες πλάκες με σπείρες, οι συμμετρικές ελεύθερες κολώνες στους γειτονικούς εξώστες (βλ. 5^ο όροφο) (Φιλιππίδης, 1984: 167).

Παρόλα αυτά όπως και στο παράδειγμα του “Λεόντειου” Λυκείου, η γραμμή πάνω στην οποία κινήθηκαν οι δύο αρχιτέκτονες ήταν περισσότερο μοντέρνα παρά κλασική.

Από τότε μέχρι σήμερα έχει ανακαινιστεί πλήρως και φιλοξενεί καταστήματα παντός τύπων όπως επίσης και αίθουσες ψυχαγωγικών χρήσεων.

Τα σχολεία της μεσοπολεμικής περιόδου, όπως άλλωστε και οι τράπεζες, δεν μπορούσαν παρά να παρουσιάζουν ένα ‘αίσθημα’ προσοχής. Σαφώς, τα σχολεία δεν είχαν τον επιβλητικό και πομπώδη χαρακτήρα που είχαν οι τράπεζες, όμως ήταν απολύτως λογικό να πρέπει να αποπνέουν μια ατμόσφαιρα αυστηρότητας. Το Μοντέρνο Κίνημα επηρέασε σημαντικά τα σχολικά κτίρια, αλλάζοντας σημαντικά το πρόσωπό τους. Κυρίως την δεκαετία του 1920’ θα συναντήσουμε σχολεία με αυστηρά συμμετρικές όψεις και πολλά στοιχεία που είχαν αντληθεί από την λαϊκή αρχιτεκτονική και διακόσμηση. Σταδιακά όμως, οι όγκοι απλοποιούνται και οι συνθέσεις γίνονται πιο αρμονικές, ξεφεύγοντας σημαντικά από τα μέχρι τότε καθιερωμένα. Χαρακτηριστικά στοιχεία που κάνουν την εμφάνισή τους εδώ, είναι τα μεγάλα συνεχή ανοίγματα, όπως επίσης οι καθαροί γεωμετρικοί όγκοι και η έλλειψη επιπλέον διακοσμητικών στοιχείων.

Παρακάτω ακολουθούν ορισμένα παραδείγματα:

Στο παρακάτω σχολικό κτίριο θα δούμε μια πιο παραδοσιακή μορφολογία, σίγουρα λιγότερο μοντέρνα. Ενσωμάτωνε αυτούσια στοιχεία όπως οι βυζαντινές μορφές (τοξοστοιχίες σε εξώστες ή πρόπυλα, το «κωδωνοστάσιο») σε ένα πνεύμα απλοποιημένου κλασικισμού.⁸

---

⁸ Το κτίριο της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας είναι αποτέλεσμα μιας εργώδους προσπάθειας δέκα ετών, (1927-1937), του τότε Μητροπολίτη Ιωαννίνων Σπυρίδωνος Βλάχου.

Η θεμελίωση του συγκροτήματος έγινε το 1930 και τα εγκαίνια του στις 8 Νοεμβρίου 1938, εορτή των ευεργετών αδελφών Ζωσιμάδων. Μελετητής του κτιρίου ήταν, και πάλι, ο αρχιτέκτονας Αριστοτέλης Ζάχος, και επιβλέπων μηχανικός ο Περικλής Μελίρρυτος.

Το έργο αυτό ήταν το τελευταίο της πολυκύμαντης σταδιοδρομίας του Ζάχου, αλλά και το τελευταίο στο οποίο συμμετείχε ενεργά ο Μελίρρυτος, αφού και οι δύο πέθαναν μετά από λίγο καιρό.

Εικ.132 κτίριο της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας – Α. Ζάχος

Εικ.133 κτίριο της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας – Α. Ζάχος

Στην Ακαδημία οι βυζαντινής μορφής τοξοστοιχίες , το πρότυλο, το “κωδωνοστάσιο” που προεξέχει ,έχουν συνδυαστεί με ένα τυπικό γιαννιώτικο μονώροφο κτίσμα, πάντοτε όμως μέσα σε ένα γενικό πνεύμα νεοβυζαντινισμού ,προσαρμοσμένου στις λειτουργικές απαιτήσεις του κτιρίου.

Εικ.134 Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών (Οικονομικό Πανεπιστήμιο)

Το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (σημερινή Α.Σ.Ο.Ε.Ε.) (εικ.134) κτίστηκε κατά την περίοδο 1926-1930 στην οδό Πατησίων 76. Το σχήμα 'Π' στο οποίο έχει αναπτυχθεί δημιουργεί ένα μεγάλο προαύλιο στην είσοδο του συγκροτήματος. Η πρώτη παρατήρηση του θεατή είναι σίγουρα η αυστηρή συμμετρικότητά του, απόδειξη ενδεχομένως πως τα δημόσια κτίρια της εποχής παραμένουν πιστά στις διδαχές του ακαδημαϊσμού και πιο συγκεκριμένα στου κλασικισμού.

Εικ.135 Γυμνάσιο "Αριστοτέλης" - Μαρασλή 6 & Σουηδίας – 1929

Εικ.135 Γυμνάσιο "Αριστοτέλης" - Μαρασλή 6 & Σουηδίας - 1929

Το Γυμνάσιο "Αριστοτέλης" (εικ.134,135), είναι το πιο μοντέρνο παράδειγμα δημοσίου κτιρίου που θα παρουσιάσουμε στο κεφάλαιο αυτό. Κτισμένα το 1929 (στα πλαίσια του νέου προγράμματος κατασκευής σχολικών κτιρίων) από τον αρχιτέκτονα **Νικόλαου Μητσάκη** (1899-1941) βασισμένο στα μοντέρνα πρότυπα αποτελεί πρωτοποριακό έργο για την εποχή του. Ο Ν. Μητσάκης έχοντας εμπειρία στα σχολικά κτίρια, και όντας αρκετά «φιλελεύθερος» στο θέμα της αισθητικής συνδυάζει εδώ *κλασικιστικά* στοιχεία με στοιχεία της *μοντέρνας* αρχιτεκτονικής. Το αποτέλεσμα δίνει μια αίσθηση 'ειλικρίνειας' μέσω της καθαρότητας του λευκού και τους λιτούς όγκους του μοντέρνου.

Εικ.137 Λεόντειον Λύκειον - Νεϊγύ 17

Εικ.138 Λεόντειον Λύκειον - Νεϊγύ 17

Το συγκρότημα του Λεοντείου Λυκείου στα Πατήσια οικοδομήθηκε μεταξύ των ετών 1923-1927. Σχεδιάστηκε από τον πολιτικό μηχανικό **Τιμολέοντα Πασχαλίδη**, απόφοιτο της γαλλικής Ecole Nationale des Ponts et Chaussées, υπό την επίβλεψη του frère Marie Florentin. Όπως και το Γυμνάσιο “Αριστοτέλης” αποτέλεσε ιδιαίτερα μοντέρνα κατασκευή για την εποχή του. Εδώ βλέπουμε πόσο μεγάλη αξία είχαν οι επιρροές των Γαλλικών σχολών. Κρατώντας μερικά κλασικιστικά

στοιχεία μορφολογίας ο Τ. Πασχαλίδης κινήθηκε στην γραμμή της μοντέρνας αρχιτεκτονικής χωρίς όμως να καταλήγει σε ένα μοντέρνο κτίριο ‘ασυμβίβαστο’ με το περιβάλλον του.

Η 3^η πτέρυγα που βλέπουμε στη φωτογραφία οικοδομήθηκαν μετά το 1970 σε ένα τελείως διαφορετικό ύφος.

Ένα επιπλέον παράδειγμα, ακριβώς αντίθετο με αυτά που παρουσιάσαμε είναι το παρακάτω:

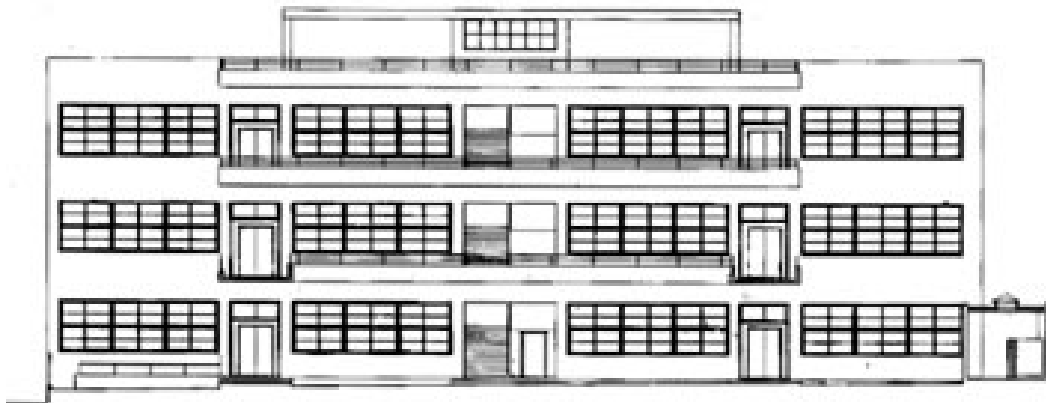
Εικ.139 Γυμνάσιο Κυψέλης, Κυψέλης 46

Εδώ (βλ.εικ.139) έχουμε μια πομπώδη γλώσσα έκφρασης, ενώ αντίθετα με τα μοντέρνα παραδείγματα σχολικών κτιρίων δεν επιδιώκεται η διακριτικότητα του κτιρίου στο περιβάλλον χώρο.

Η μεσοπολεμική περίοδος όσον αφορά τα σχολικά κτίρια μας φέρνει περισσότερο στο νου τα δημιουργήματα του νέου προγράμματος οικοδόμησης τα οποία έχοντας μοντέρνο χαρακτήρα παρουσιάζονται ως ‘απλοποιημένα’, με άξονα σχεδιασμού την λειτουργικότητα. Παρόλα αυτά τέτοια επιβλητικά κτίρια, πολλές φορές μάλιστα δημόσια, δεν ήταν καθόλου ασυνήθιστα κατά τη δεκαετία του 1920’.

Στο σημείο αυτό έχουμε να αναφέρουμε τα κοινά σημεία τους με τα δημόσια κτίρια τα οποία είδαμε προηγουμένως. Στις εικόνες που θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια παρατηρείται αυτή η τάση προς ‘απλοποίηση’, η έλλειψη διακόσμησης και πιο χαρακτηριστικά το γεγονός ότι τα κτίρια αποτελούνται από απλά γεωμετρικά σχήματα, αισθητική εμπνευσμένη προφανώς από το Bauhaus.

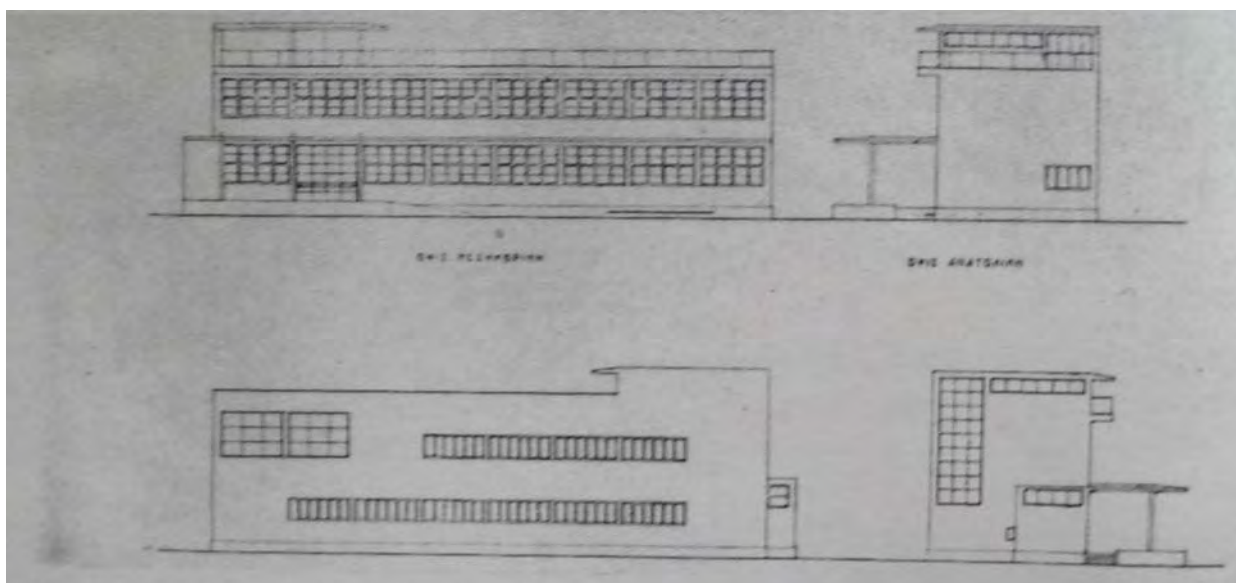
Όλα τα παρακάτω παραδείγματα χρονολογούνται από τη δεκαετία του 1930’:

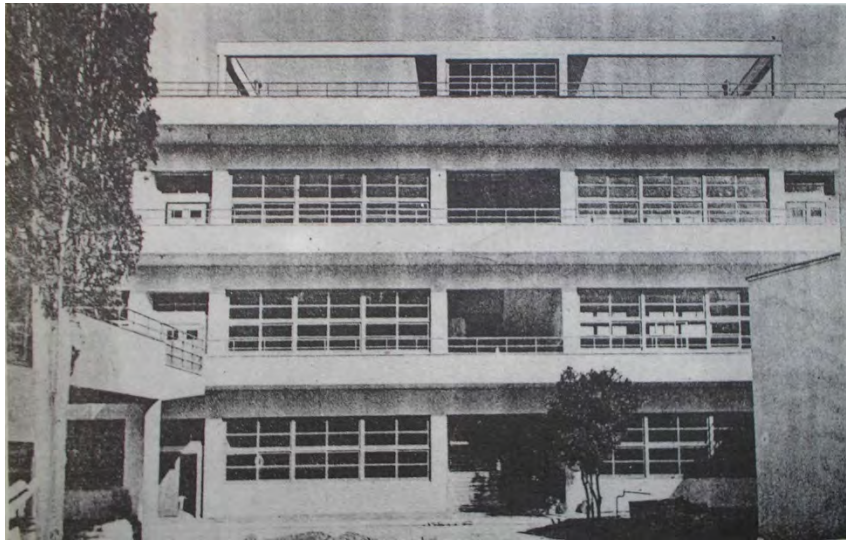
Εικ.140 Δημοτικό σχολείο οδού Κωλλέτη (Πρόσοψη) – Π. Καραντίνος

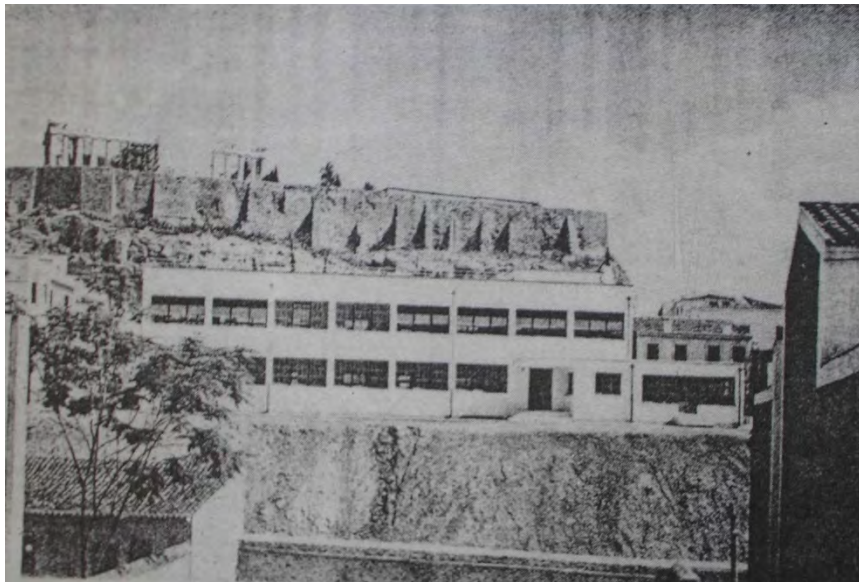
Εικ.141 Δημοτικό Σχολείο Π.Καραντίνος - οδός Καλησπέρη

Εικ.142 Δημοτικό Σχολείο Π.Καραντίνος , οδός Καλησπέρη

Εικ.143 Δημοτικό Σχολείο Ν.Μητσάκης - Οδός Κωλέττη

Εικ.144 Δημοτικό Σχολείο Α.Ι.Σιάγας - Αμπελόκηποι

Εικ.145 Δημοτικό Σχολείο στην Ακαδημία Πλάτωνος - Ι.Δεσποτόπουλος

Εικ.146 Δημοτικό σχολείο στη Γούβα - Κ.Παναγιωτάκος

Με μοναδική εξαίρεση το δημοτικό σχολείο της Οδού Κωλέττη, τα σχολικά συγκροτήματα αποτελούνται από απογυμνωμένα από κάθετες προς τη ροή τους προεκτάσεις (προβόλους και άλλα στοιχεία που «προεξέχουν») ορθογώνια παραλληλεπίπεδα. Τέτοια στοιχεία, δηλαδή πρόβολοι και ανοικτοί εξώστες υπάρχουν μόνο στα απολύτως απαραίτητα σημεία. Τα χαρακτηριστικά τους μοιάζουν τόσο πολύ ώστε θα λέγαμε είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς αν είναι όλα σχεδιασμένα από τον ίδιο αρχιτέκτονα ή από περισσότερους.

Εικ.147 Σχολείο στην Οδό Λιοσίων 42

Φυσικά, ακόμα και ο Μητσάκης που στα έργα του κυριαρχούν περισσότερο κλασικιστικά στοιχεία, στο παράδειγμα που δώσαμε ακολουθεί τις αρχές των μοντέρνων ρευμάτων καταλήγοντας σε ένα αποτέλεσμα το οποίο ανήκει στην οικογένεια των μοντέρνων κτιρίων.

Εξετάζοντας τα υπόλοιπα δημόσια κτίρια, οφείλουμε να αναφέρουμε πως η διερεύνηση δεν έφτασε σε βάθος για τις κατηγορίες των κτιρίων υγείας, των κινηματογράφων και των θεάτρων, τόσο λόγω έλλειψης πληροφοριών, όσο και για το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα κτίρια δεν είναι από τα πιο αξιωμακρινόμενα επιτεύγματα της περιόδου που εξετάζουμε.

Σε γενικές γραμμές τα κτίρια υγείας χαρακτηρίζονται για την λιτότητα και την καθαρότητα των όγκων τους. Η μορφολογία τους είναι ιδιαίτερα

απλοϊκή, εξυπηρετώντας μόνο τα απαραίτητα. Είναι προφανές πως δεν υπάρχει καμία φιλοδοξία για προβολή.

Εικ.148 Ελληνικό Αντικαρκινικό Ινστιτούτο (Νοσοκομείο "Άγιος Σάββας") (1936) ,
λεωφόρος Αλεξάνδρας 171

Εικ.149 Ελληνικό Αντικαρκινικό Ινστιτούτο (Νοσοκομείο "Άγιος Σάββας") (1936) ,
λεωφόρος Αλεξάνδρας 171

Το κτίριο του Ελληνικού Αντικαρκινικού Ινστιτούτου οικοδομήθηκε το έτος 1936, βάσει σχεδίων του αρχιτέκτονα Βασιλείου Τσαγρή (1882-1941), εκφραστή ενός νεοακαδημαϊκού εκλεκτικισμού, με επιδράσεις από την Art Nouveau και τη Βιεννέζικη Σχολή του Otto Wagner.

Τα θέατρα, όπως επίσης και οι κινηματογράφοι, βρίσκονται σε πρώιμο στάδιο, όπως έχει αναφερθεί. Δεν υπάρχει κάποια κοινή γλώσσα αρχιτεκτονικής την οποία ακολουθούν οι σχεδιαστές του μεσοπολέμου. Βέβαια, υπάρχουν ορισμένα παραδείγματα κινηματογράφων και θεάτρων, όπως αυτό του κινηματογραφικού Rex (βλ. εικ.150) και του θεάτρου “Αθηνών” αντίστοιχα.

Παραπέμπει σε ουρανοξύστη της εποχής. Γωνιώδες, ανησυχητικό ύφος. Επιδράσεις Art Deco. Το συγκεκριμένο κτίριο είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα της προκείμενης διαμόρφωσης.

Εικ.150 Κινηματογραφικό REX, (1937) Πανεπιστημίου 18 - Β. Κασσάνδρας, Α Μπόνης

Εικ.151 Κινηματογραφικό Rex

Υπάρχουν κάποια κοινά σημεία με τα εμπορικά καταστήματα του E. Mendelsohn που σχεδίασε στη Γερμανία την περίοδο 1927-1933. Επιδράσεις έχουμε και από το Art Deco.

Εικ.152 Θέατρο “Αθηνών”

Είναι γνωστό πως κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου οι πολυκατοικίες γνώρισαν ευρεία ανάπτυξη, ίσως οι ίδιες, μαζί με τα σχολικά κτίρια, είναι τα πιο αξιόλογα δείγματα μεσοπολεμικής αρχιτεκτονικής. Η

αρχιτεκτονική των πολυκατοικιών επηρεάστηκε από όλα τα ρεύματα της εποχής, έχοντας σαν αποτέλεσμα, να παρατηρούμε κοινά χαρακτηριστικά μορφολογίας με άλλης κατηγορίας κτίρια. Σημαντικό στοιχείο της εποχής, είναι ότι το Μοντέρνο Κίνημα επηρέασε σε πολύ μεγάλο βαθμό τις κτιριολογικές όψεις, έτσι ώστε να δημιουργήσει μία κάποια ομοιομορφία μεταξύ των κτιρίων που κτίζονταν από το 1930 και μετά. Παρακάτω ακολουθούν ορισμένα παραδείγματα πολυκατοικιών, στα οποία βασίζονται κάποια συμπεράσματα της συγκριτικής διερεύνησης, άλλα ιδιαίτερα και πρωτότυπα και άλλα απλοϊκά και συνηθισμένα για την εποχή. Παράλληλα, δίνονται στοιχεία για την αρχιτεκτονική της φύσης τους, όπως επίσης και στοιχεία για τους δημιουργούς τους και τους παράγοντες που τα επηρέασαν.

Εικ.153 Εκλεκτικιστικό τετραώροφο κτίριο - Πατησίων 75 & Γκυλφόρδου (1924)

Το εκλεκτικιστικό τετραώροφο κτίριο στη γωνία Πατησίων και Γκυλφόρδου, σχεδιάστηκε από τον αρχιτέκτονα **Κώστα Κιτσίκη** (1892-1969), απόφοιτου της γερμανικής σχολής του Berlin-Charlottenburg, νεοακαδημαϊστή που φημίζεται για τη σύνδεση παλαιών και νέων μορφών στα έργα του. Στην προκείμενη περίπτωση, ερχόμαστε αντιμέτωποι με ένα κτίριο που πληροί όλα τα «κριτήρια», ώστε να χαρακτηριστεί ‘ακαδημαϊκό’. Πλήρης συμμετρίας, επαναληπτικότητα, αυστηρή οργάνωση, είναι στοιχεία που το χαρακτηρίζουν. Η καμπύλη μορφή η οποία έχει δοθεί στο γωνιακό κομμάτι, δίνοντάς του ένα ευφάνταστο σχήμα, χωρίς να χαλάει τη συνέχεια των κουφωμάτων. Το χρώμα έρχεται να δώσει μια ζεστή αίσθηση στο όλο κτίριο, σπάζοντας έτσι την αυστηρότητα και ακαμψία του ακαδημαϊσμού.

Εικ.154 Κτίριο στην Βασ. Σοφίας 55 (1927)

Εικ.155 Κτίριο στην Βασ. Σοφίας 55 (1927)

Εδώ έχουμε άλλο ένα αξιόλογο παράδειγμα του ίδιο αρχιτέκτονα. Το κτίριο εκ πρώτης όψεως μοιάζει ιδιαίτερο. Είναι ένα καλό παράδειγμα στις αναφορές μας περί εκλεκτικισμού. Εδώ ο **Κ. Κιτσίκης** προσέδωσε ιδιαίτερη ελευθερία και φαντασία στο σχέδιο του κτιρίου, ξεχνώντας σχεδόν θα λέγαμε τις ακαδημαϊκές αντιλήψεις περί αισθητικής. Ο διαχωρισμός μεταξύ βάσης και κορμού ξεκινάει απ' τον όροφο και

έπειτα με μία απότομη μεταλλαγή τεχνοτροπίας. Η διαφοροποίηση μεταξύ της συγκεκριμένης βάσης και των υπόλοιπων ορόφων είναι τόσο μεγάλη, που σχεδόν θα λέγαμε αποκόπτεται το ένα μέρος με το άλλο. Τα έρκερ έχουν αυτό το καμπυλώδες σχήμα, το οποίο σπάει τη μονοτονία των ορθογώνιων και οι κορνίζες των παραθύρων έχουν επιμεληθεί ανάλογα. Τα αγάλματα στις παραστάδες της εισόδου προσδίδουν και αυτά με τη σειρά τους χαρακτήρα στη πρόσοψη του κτιρίου. Το σύνολο του κτιρίου παρουσιάζει ένα αποτέλεσμα που δείχνει τη τολμηρότητα των δημιουργών της εποχής.

Εικ.156 Πολυκατοικία - Διονυσίου Αρεοπαγίτου 37 (1929-1930)

Η πολυκατοικία αυτή, σχεδιάστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 20' από τον αρχιτέκτονα **Βασίλειο Κουρεμένο** (1875-1957), απόφοιτο της γαλλικής Ecole des Beaux-Arts. Ο Β. Κουρεμένος θεωρούνταν κλασικιστής και το έργο του ως αρχιτέκτονας μαρτυρά τις αναζητήσεις του για μια ελληνικότερη αρχιτεκτονική. Η πολυκατοικία της οδού Δ.

Αρεοπαγίτου, είναι ένα πολύ καλό παράδειγμα του νεοκλασικιστικού του ύφους και της 'ελληνικότητας' που προσέδιδε στα έργα του.

Εικ.157 Πολυκατοικία - Διονυσίου Αρεοπαγίτου 37 (1929-1930)

Το βάρος που έχει δώσει στην αισθητική είναι εμφανές. Αυτό βέβαια που κάνει εντύπωση εξ αρχής, είναι η ποικιλία ελληνικών στοιχείων τα οποία εναρμονίζονται πολύ όμορφα με το σύνολο του κτιρίου. Τέτοια στοιχεία είναι οι ορθομαρμαρώσεις στους τοίχους, ο μαϊάνδρος που υπονοεί τον διαχωρισμό κορμού και στέψης, τα κατακόρυφα πλαίσια των παραθύρων που καλύπτουν όλο τον οριζόντιο άξονα και καταλήγουν στο απώτερο σημείο με κιονόκρανο. Στο κιονόκρανο μάλιστα είναι τοποθετημένα διακοσμητικά γλυπτά που συνηθίζονταν να εμφανίζονται στα λαϊκά σπίτια και στην προκειμένη περίπτωση επαναλαμβάνονται σε κεραμική μορφή και στην στέψη. Τέλος, η ανάγλυφη μορφή λέωντα στις ενσωματωμένες γλάστρες των παραθύρων, είναι ένα στοιχείο πιθανότατα εμπνευσμένο από την Art Deco αισθητική.

Η όλη όψη του κτιρίου είναι με λεπτομέρειες επιμελημένη. Ορισμένα στοιχεία που δίνουν αυτή την εντύπωση, πέραν των λεπτομερών διακοσμητικών στοιχείων, η διαφορά χρώματος μεταξύ βάσης-κορμού-

στέψης όπως επίσης και ορισμένες οριζόντιες γραμμές που έρχονται για να «σπάσουν» την καθετότητα των μαρμάρινων προεξοχών.

Εικ.158 Πολυκατοικία, πατησιών 64 και χευδεν (1928)

Εικ.159 Πολυκατοικία - Πατησιών 64 & Χέυδεν (1928)

Ο σχεδιαστής της πολυκατοικίας είναι ο αρχιτέκτονας **Βασίλειος Τσαγρής** (1882-1941), εκφραστή ενός νεοακαδημαϊκού εκλεκτικισμού, με

επιδράσεις από την *Art Nouveau* και τη βιεννέζικη σχολή του Otto Wagner.

Το συγκεκριμένο κτίριο έχει σχεδιαστεί στα πρότυπα του *εκλεκτικισμού* παρότι κρατώντας βασικές αρχές του *κλασικισμού* (συμμετρικότητα, αξονικότητα) προτείνει πετυχημένες λύσεις, λειτουργικά και μορφολογικά προσθέτοντας μάλιστα κάποια μικρά στοιχεία που στο σύνολο τους παράγουν μία άρτια αισθητική. Η πολυκατοικία αυτή είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής του έρκερ, το οποίο στην προκειμένη περίπτωση έχει εκμεταλλευτεί επιπλέον ο αρχιτέκτονας, ώστε να δώσει ενδιαφέρον στις όψεις.

Η πολυκατοικία ανακαινίστηκε το 1996 και τα έρκερ είχαν περιοριστεί από 1,40m σε 40cm λόγω νομοθεσίας (1923).

Εικ.160 Κτίριο στην οδό Ρεθύμνου 3 και Κυβέλης (1923-1928) - Β. Τσαγρής

Εικ.161 Κτίριο στην οδό Ρεθύμνου 3 και Κυβέλης (1923-1928) - Β. Τσαγρή

Επίσης έργο του **Βασίλειου Τσαγρή**, είναι και η πολυκατοικία στην γωνία Ρεθύμνου και Κυβέλης. Όντας λιγότερο επιβλητική αυτή τη φορά, η φιλοσοφία κατά την οποία έχει σχεδιαστεί παραμένει η ίδια. Κοινά στοιχεία είναι οι ογκώδεις παραστάδες που πλαισιώνουν τα ανοίγματα και καταλήγουν μέχρι το κατώτερο σημείο του κορμού. Η έλλειψη έρκερ στην παρούσα περίπτωση κάνει το κτίριο να φαίνεται 'λιτό' σε σχέση με το παράδειγμα (εικ.158) όπου οποιοδήποτε γεωμετρικό στοιχείο έχει εκμεταλλευτεί στο έπακρο.

Θέλοντας τώρα να συγκρίνουμε το έργο του Β. Τσαγρή με επιπλέον πολυκατοικίες, παρουσιάζουμε ένα παράδειγμα που πιθανόν να έχει επηρεαστεί από τις μορφολογίες των κτιρίων που σχεδίασε:

Εικ.162 Πολυκατοικία στην γωνία Κιμώλου, Σπετσών

Έχοντας ένα πιο συνηθισμένο σίγουρα χαρακτήρα, χωρίς κάποιο πολύ ξεχωριστό ύφος, παρατηρούμε ορισμένα στοιχεία όπως τις οριζόντιες σκαλιστές γραμμές, τους ανοικτούς εξώστες που παραμένουν γυμνοί σε αντίθεση με τα κάγκελά τους που έχουν χαρακτηριστικά Art Nouveau. Ένα επιπλέον χαρακτηριστικό και κάποια ανάγλυφα διακοσμητικά στοιχεία (κορνίζες παραθύρων) τα οποία μοιάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό με αυτά της πολυκατοικίας της οδού Πατησίων.

Τα παρακάτω παραδείγματα δείχνουν να έχουν αντλήσει το ύφος τους από την αισθητική του Τσαγρή:

Εικ.163 Κτίριο στην οδό Ιθάκης 27 και Δροσοπούλου 106

Χαρακτηριστικές είναι οι πλάκες που προεξέχουν διαχωρίζοντας συνάμα το έρκερ από τα μπαλκόνια, τα οποία είναι στο ίδιο μήκος προέκτασης.

Εικ.164 Πολυκατοικία στη Λυκαβηττού 2 - Ακαδημίας

Πέραν των οριζοντίων σκαλιστών γραμμών που συναντάμε και στα υπόλοιπα παραδείγματα, παρατηρούμε και εδώ ότι οι κορνίζες των

παραθύρων προεκτείνονται μέχρι το κατώτερο σημείο του κορμού, χωρίς διακοπή της συνέχειας τους.

Εικ.165 κτίριο στην οδό Μ. Βόδα και Περγάμου 22

Εικ.166 κτίριο στην οδό Μ. Βόδα και Περγάμου 22

Κάτι αντίστοιχο παρατηρούμε και εδώ. Όπως και στα υπόλοιπα παραδείγματα έχουμε ένα κτίριο, αρκετά στιβαρό και επιβλητικό, όπου παράλληλα παρουσιάζει μια εικόνα λεπτομερούς ανάλυσης. Κυρίως στην περίπτωση (εικ.166) τα διακοσμητικά στοιχεία στην στέγαση δίνουν μια αίσθηση λεπτεπίλεπτου, παρόλο που τα στοιχεία του κορμού και της βάσης μοιάζουν ογκώδη. Οι ανοικτοί εξώστες σε καμία από τις περιπτώσεις δεν είναι επιβαρυνμένοι. Στις περισσότερες περιπτώσεις μάλιστα υπάρχει έλλειψη στηθαίου.

Παραμένοντας στη δεκαετία του 30' έχουμε πολλά παραδείγματα πολυκατοικιών, στις οποίες εντοπίζουμε στοιχεία που συσχετίζονται με τα προηγούμενα παραδείγματα.

Συγκεκριμένα η παρακάτω πολυκατοικία στην Οδό Ζαΐμη, φαίνεται να αποτελείται από ένα ορθογωνικό σχήμα σε όλη την έκταση του, από τη βάση μέχρι την οροφή, στο ίδιο δηλαδή μοτίβο με τα περισσότερα σχολεία που αναφέραμε.

Εικ.167 Πολυκατοικία στην οδό Ζαΐμη-Στουρνάρη - Θ.Βαλεντής, Π Μιχαηλίδης

Στα συγκεκριμένα παραδείγματα, πολύ χαρακτηριστικό είναι ότι οι όψεις των κτιρίων έχουν μια αδιάσπαστη συνέχεια, με τις πλάκες τους να σχηματίζονται από άκρο σε άκρο, χωρίς να διαχωρίζονται από κάποιο κάθετο στοιχείο. Τα ανοίγματα των παραθύρων είναι (βλ. εικόνες σχολείων) τα μοναδικά στοιχεία που απαλύνουν τη σχεδιαστική μονοτονία της 'μονοκόμματης' ορθογωνικής πλάκας.

Φυσικά αυτό το μοτίβο δεν ήταν «πανάκεια» για την αντιμετώπιση των νέων συνθηκών αισθητικής. Η πολυκατοικία της οδού Σκουφά 62 μεταξύ πολλών άλλων, είναι μία απόδειξη ότι οι δημιουργοί τολμούσαν να ‘σπάσουν’ τη μονοτονία των ορθογωνίων με τολμηρές ιδέες:

Εικ.168 πολυκατοικία στην οδό Σκουφά 62 - Μασσαλίας 9

Η ειδοποιός διαφορά βέβαια, την οποία και θα παρατηρήσει ο θεατής σε πρώτη φάση κοιτάζοντας τα δημόσια κτίρια της δεκαετίας του 1930' με τα αντίστοιχα ιδιωτικά, δεν είναι άλλη από τη προσπάθεια για καλύτερη αισθητική από μέρος των ιδιωτικών. Πολλά απ' τα δημόσια κτίρια δεν είχαν την παραμικρή ένδειξη διακόσμησης. Αναπτύσσονταν με απλά γεωμετρικά σχήματα σε μια λιτή μεν αλλά άρτια αισθητικά σύνθεση. Η παρατήρησή μας εδώ είναι πως στις ιδιωτικές πολυκατοικίες και φυσικά στις μονοκατοικίες και διπλοκατοικίες, έχουμε σχεδόν πάντοτε μια προσπάθεια στο να δοθεί ένας πιο συγκεκριμένος ίσως χαρακτήρας διαμέσου περισσότερο επιμελημένης αισθητικής.

Εικ.169 Κτίριο στην οδό Σκουφά 2 κ Πλατεία Κολωνακίου

Εδώ έχουμε ένα πολύ καλό παράδειγμα που αιτιολογεί αυτό που ειπώθηκε. Δεν αναλώνεται απλά σε ορθογωνικά σχήματα, αλλά αφήνει τα καμπύλα σχήματα να επικρατούν, όχι μόνο στο έρκερ αλλά και στην ελεύθερη ακμή του. Οι ελεύθεροι εξώστες όπως επίσης και τα φουρούσια, δεν φαίνονται να θέλουν να προβληθούν, όπως επίσης και οι κορνίζες των παραθύρων είναι ιδιαίτερα διακριτικές. Στην αρχή του τελευταίου ορόφου διακρίνουμε μία οριζόντια γραμμή στο επίπεδο των εξωστών, η οποία των χωρίζει από τους υπόλοιπους ορόφους. Η γραμμή αυτή εκτείνεται μέχρι τα όρια της πολυκατοικίας, δίνοντας λίγη επιπλέον χάρη στο κτίριο.

Εικ.170 Κτίριο στην Βασ. Αμαλίας 42

Το παρόν κτίριο στη Λεωφόρο Βασιλίσσης Αμαλίας, είναι ένα δείγμα μοντέρνου κτιρίου με όλα σχεδόν τα χαρακτηριστικά που ανέδειξαν την περίοδο ανέγερσής του, τα κυριότερα από τα οποία είναι: έλλειψη διακόσμησης (πέραν της κοινόχρηστης εισόδου), ανάπλαση μέσω απλών συνεχόμενων ορθογωνίων, λιτοί όγκοι, έρκερ, αλλά και τα κιονοστοιχία στα μπαλκόνια περισσότερο θυμίζουν τις πέργκολες που συνηθίζονταν να τοποθετούνται στα δώματα εκείνη την εποχή. Πέρα από αυτά, διακρίνουμε την εφαρμογή του μοντέρνου κλασικισμού αλλά και στοιχεία art deco.

Φυσικά τα παραδείγματα ιδιωτικών πολυκατοικιών όπου ο αρχιτέκτονας ήθελε να προσδώσει κάτι το ιδιαίτερο στο κτίριο είναι πάρα πολλά. Κριτήριο για το πόσο διακοσμημένη θα είναι η πολυκατοικία ήταν κυρίως σε ποια τάξη απευθυνόταν, όπως επίσης και τι παροχές διέθετε ο φορέας οικοδόμησης. Βέβαια, κτίρια εμπνευσμένα από την υψηλή αρχιτεκτονική, με πλούσια διακόσμηση δεν βρίσκουμε μόνο στις μεγαλοαστικές περιοχές όπως το Κολωνάκι, αλλά και σε χαμηλότερης τάξης, όπως τα Εξάρχεια.

Σε γενικές γραμμές, το ζήτημα είναι ότι τα ιδιωτικά κτίρια είχαν πάντοτε κάποιο στοιχείο με το οποίο πρόσφερε επιπλέον ομορφιά και αν αυτό δεν ήταν αυτό καθ' αυτό διακοσμητικό (βλ.εικ.171), τότε ήταν σίγουρα μέσω της σχεδίασης (βλ.εικ.172).

Εικ.171 πολυκατοικία στην οδό Θεμιστοκλέους και Νικηταρά

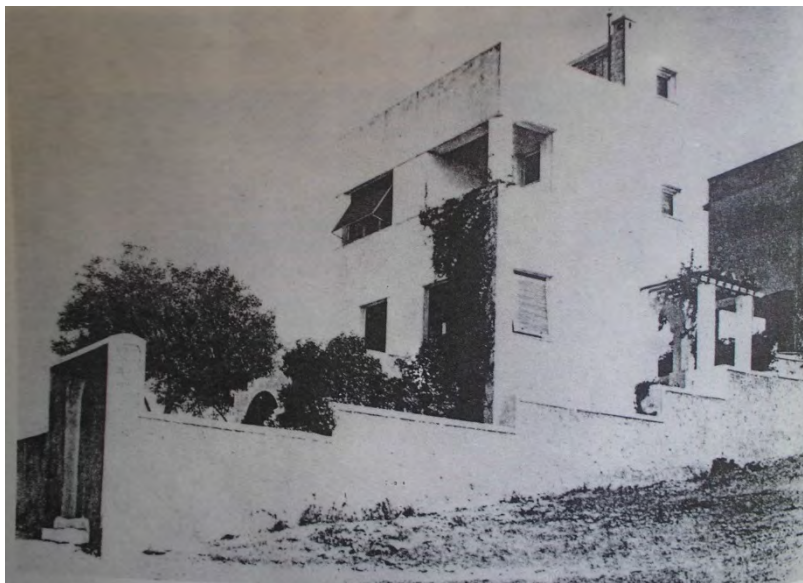
Εικ.172 Κτίριο στην οδό Σκουφά

Επίσης μεγάλο εύρος μορφολογιών θα συναντήσουμε και στις μονοκατοικίες. Τόσο οι οικονομικές δυνατότητες των ιδιοκτητών (μεταξύ άλλων) όσο και η αισθητική αντίληψή τους, θα καθορίσουν τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του κτιρίου. Στην περίοδο που εξετάζουμε, θα συναντήσουμε κατοικίες, οι οποίες παραμένουν πιστές στις παραδοσιακές αντιλήψεις αισθητικής, αλλά και κατοικίες οι οποίες δεν κρύβουν τις επιρροές τους από τα ξενόφερτα ρεύματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης είναι το παρακάτω κτίριο (εικ.173):

Εικ.173 Θέατρο "Τόπος Αλλού" - Κεφαλληνίας 17 & Κυκλάδων (1924)

Εδώ έχουμε ένα απλό παράδειγμα κατοικίας της δεκαετίας του 1920. Οι απλές κατοικίες συνήθως ακολουθούσαν τα συνηθισμένα πρότυπα αρχιτεκτονικής, χωρίς να εμφανίζουν ιδιαίτερα πρωτότυπες ιδέες. Μία ακριβώς αντίθετη περίπτωση, είναι αυτή της οικίας (βλ.εικ.174) όπου και μας παρουσιάζεται ένα κτίριο το οποίο δείχνει να έχει αφομοιώσει πλήρως τις αρχές της μοντέρνας αρχιτεκτονικής.

Εικ.174 Κατοικία σχεδιασμένα από τον Π. Ν. Τζελέπη

Τέλος, μία ακόμα περίπτωση ιδιόκτητων κατοικιών, είναι αυτή των υψηλών εισοδημάτων (βλ.εικ.175).

Εικ.175 Η νότια όψη της ιδιωτικής κατοικίας Ζουμπουλίδη

Σε αυτή την περίπτωση κατοικιών, ο αρχιτέκτονας έχει ιδιαίτερα μεγάλη άνεση και ελευθερία στο να σχεδιάσει κάτι διαφορετικό, καθώς πέραν της οικονομικής ευχέρειας λόγω χρηματοδότησης, πολλοί ιδιοκτήτες δείχνουν θέληση στο να οικειοποιηθούν τις νέες μόδες του εξωτερικού. Η κατοικία του αρχιτέκτονα Ζουμπουλίδη σίγουρα δεν θα μπορούσε να κατηγοριοποιηθεί. Συνδυάζει στοιχεία λαϊκού και αρχαϊκού χαρακτήρα αλλά δεν παύει να έχει το «καλούπι» των μοντέρνων κτιρίων.

Σε αντίθεση με τις πολυκατοικίες και τις μονοκατοικίες, οι *προσφυγικές* κατοικίες και τα προσφυγικά συγκροτήματα, στερούνταν τις πιο πολλές φορές ιδιαίτερης αισθητικής φροντίδας. Προφανώς, ο λόγος ήταν οικονομικός, όπως έχουμε ήδη αναφέρει. Επιπλέον χαρακτηριστικός, είναι το γεγονός ότι οι κατοικίες αυτές ήταν συνήθως τυποποιημένες, τόσο ως κατοικίες αυτές καθ' αυτές όσο και στο σύνολο ως οικισμοί. Τέτοιες κατοικίες, κτίζονταν σε ύφος λαϊκού χαρακτήρα, εκμεταλλευόμενες τις νέες τεχνολογικές δυνατότητες που έφερε μαζί του ο Μοντερνισμός.

Εικ.176 Προσφυγικές πολυκατοικίες στη Λ. Αλεξάνδρας

Εικ.177 Προσφυγικές πολυκατοικίες στη Λ. Αλεξάνδρας

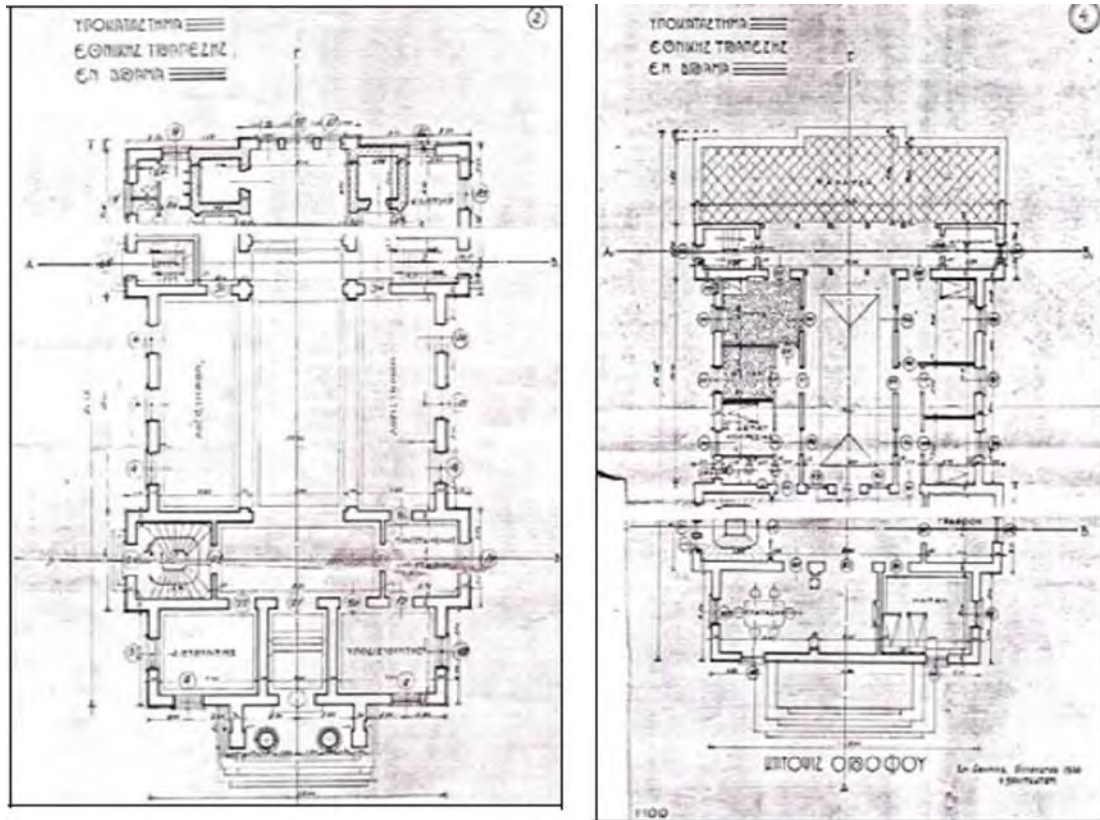
Οι προσφυγικές πολυκατοικίες της Λεωφόρου Αλεξάνδρας, είναι πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα προσφυγικής κατοικίας. Τα κτίρια φαίνονται

‘αυστηρά’, βασισμένα στη φιλοσοφία του γερμανικού φονξιοναλισμού. Η συγκρότηση των όγκων γίνεται με απλά παραλληλεπίπεδα, κατασκευασμένα με πλάκες οπλισμένου σκυροδέματος και επιχρισμένη λιθοδομή. Αυτό που θέλουμε να τονίσουμε είναι η πλήρης έλλειψη διακόσμησης ή άλλης παραχώρησης σε πλαστικές αναζητήσεις.

-3.2 Εσωτερική Διάταξη

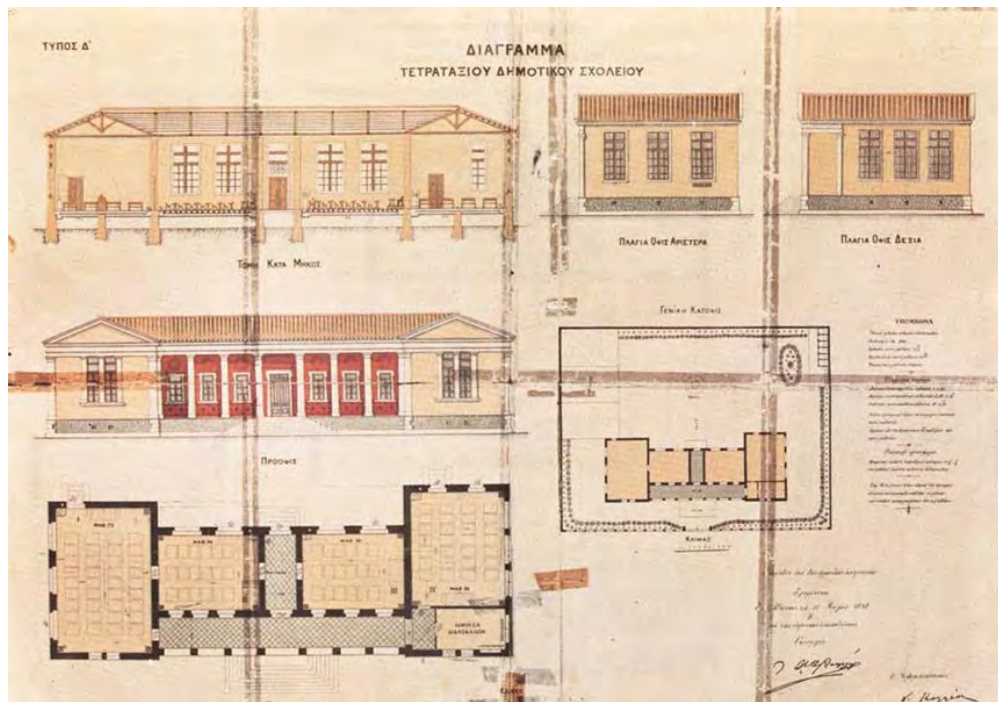
Καθώς τα δημόσια κτίρια κτίζονται προοριζόμενα για συγκεκριμένες χρήσεις, είναι αμέσως επόμενο, η εσωτερική τους διάταξη να καθορίζεται βάσει των αναγκών που πρόκειται να εξυπηρετήσει. Το εσωτερικό των δημοσίων κτιρίων διαμορφώνεται άλλοτε βάσει ορισμένων συνταγών και άλλοτε με τελείως ελεύθερο και πρωτότυπο τρόπο. Τελείως διαφορετική φιλοσοφία έχουν τα ιδιωτικά κτίρια. Εδώ μάλιστα, παρατηρούμε μια συνεχή εξέλιξη στην προσπάθεια να δοθούν καλύτερες λύσεις στην εξυπηρέτηση των κατοίκων.

Οι *τράπεζες* στην τυπολογική τους οργάνωση βασίζονται στα πρότυπα του κτιρίου που σχεδίασε ο John Soane για την Τράπεζα της Αγγλίας (Pevsner, 1984:199-20). Με άλλα λόγια η κάτοψη έχει την μορφή διάταξης γύρω από μια κεντρική αίθουσα συναλλαγών και την τοποθέτηση στο βάθος του ταμείου με το θησαυροφυλάκιο. (Θεοδωρίδου, 2011: 32) Το πρότυπο με το οποίο διατάσσονταν η κάτοψη, αποσκοπούσε στο να δώσει την αίσθηση του μεγαλειώδους και επιβλητικού. Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες κατηγορίες κτιρίων δημόσιας χρήσης, οι τράπεζες παρέμειναν «παραδοσιακές» ως προς την εσωτερική τους διαρρύθμιση, προσδίδοντας πάντα έναν χαρακτήρα σταθερότητας.

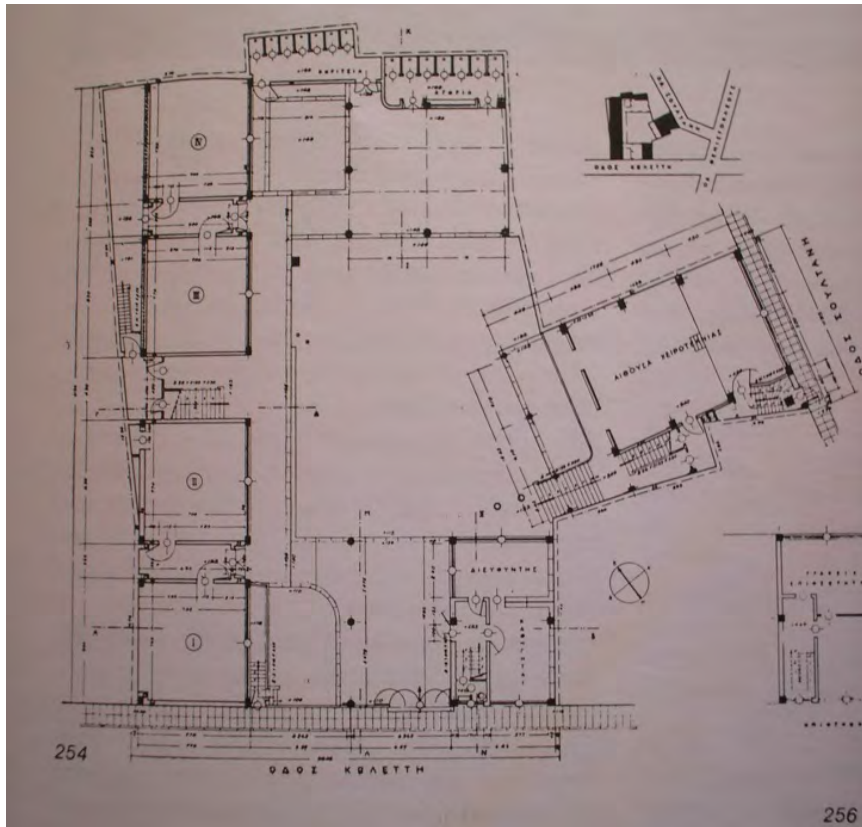
Εικ.178 Υποκατάστημα Δράμας. Σχέδιο κάτοψης ισογείου (α) και ορόφου (β)
(Ι.Α./Ε.Τ.Ε.)

Τα σχολεία όπως έχουμε αναφέρει γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη κατά την εποχή του μεσοπολέμου. Μέχρι το 1929, τα σχολεία κτίζονταν βάσει του προγράμματος Καλλία. Οι κατόψεις των σχολείων αυτών, κτισμένων πριν το «πρόγραμμα του 1930'», δίνουν την αίσθηση μιας αυστηρής οργάνωσης πολλές φορές, τόσο λόγω της συμμετρικότητάς τους, όσο και του ορθογωνικού τους σχήματος, αξονικά τοποθετημένου στο οικόπεδο.

Εικ.179 Δ. Καλλίας - Τύπος Δ' (1898) Διάγραμμα Τετρατάξιου Σχολείου

Από την άλλη, τα μοντέρνα σχολεία ξέφευγαν από τέτοιου είδους περιορισμούς. Παρόλο που η γενική φιλοσοφία με την οποία διατάσσονταν οι διάφορες αίθουσες δεν άλλαξε ιδιαίτερα, ουσιαστικά πλεονεκτήματα έφεραν χαρακτηριστικά, όπως το ότι τα κτιριακά συγκροτήματα τοποθετούνται στα όρια του οικοπέδου, αλλά και η δυνατότητα εφαρμογής λειτουργικότερων λύσεων.

Εικ.180, δημοτικό οδού Κωλέττη, (κάτοψη ισογείου) - Ν. Μητσάκης

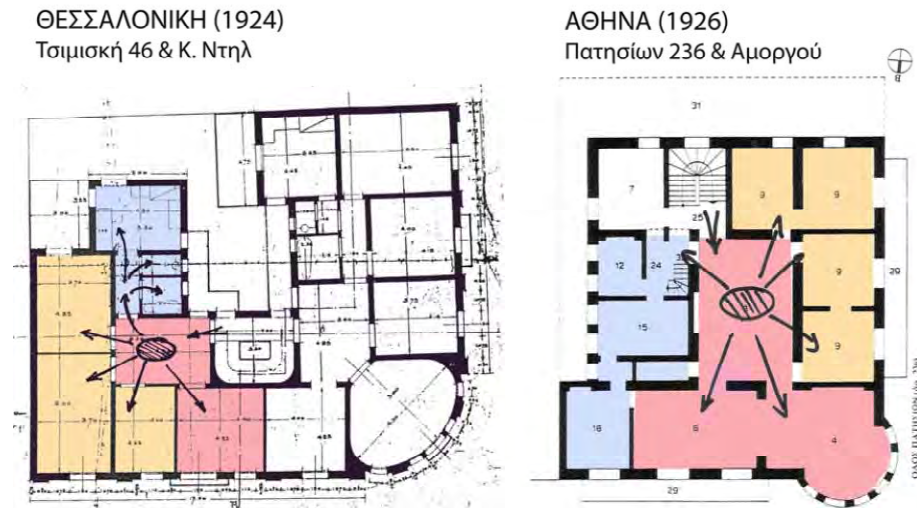
Τα κτίρια Υγείας με τη σειρά τους, χαρακτηρίζονται από την καλή λειτουργία του εσωτερικού τους και αυτό ενδεχομένως να είναι το μοναδικό χαρακτηριστικό στοιχείο που τα διέπει. Σαφώς βέβαια και κάθε νοσοκομειακή μονάδα έχει την κατάλληλη εσωτερική διαμόρφωση, ούτως ώστε να εξυπηρετεί τους σκοπούς για τους οποίους κτίστηκε. Ορισμένα χαρακτηριστικά μορφολογικά στοιχεία είναι ο σωστός προσανατολισμός, ο κατάλληλος φωτισμός, ο καλός αερισμός και η θερμική και ακουστική μόνωση (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 106).

Τα θέατρα όπως επίσης και οι κινηματογράφοι, κατά την εποχή που διανύουμε, βρίσκονται σε πρώιμη φάση όπως έχει ειπωθεί. Ούτε σε αυτές τις δύο περιπτώσεις έχουμε να αναφέρουμε κάτι ιδιαίτερα ξεχωριστό από τα υπόλοιπα δημόσια κτίρια. Το μοναδικό πράγμα που θα αναφέρουμε εδώ είναι ότι τα θέατρα ακολουθούσαν το Ιταλικό πρότυπο, το οποίο θα δεχτεί επιρροές εκείνη την εποχή και από άλλες ευρωπαϊκές προτάσεις σκηνικών λύσεων από αρχιτέκτονες και σκηνοθέτες της εποχής (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 107-108). Σε γενικές γραμμές, τόσο εξωτερικά, όσο και εσωτερικά, τα θέατρα και οι κινηματογράφοι σχεδιάζονται βάσει ορισμένων προτύπων του εξωτερικού, χωρίς να έχουν να αναδείξουν τίποτα περαιτέρω.

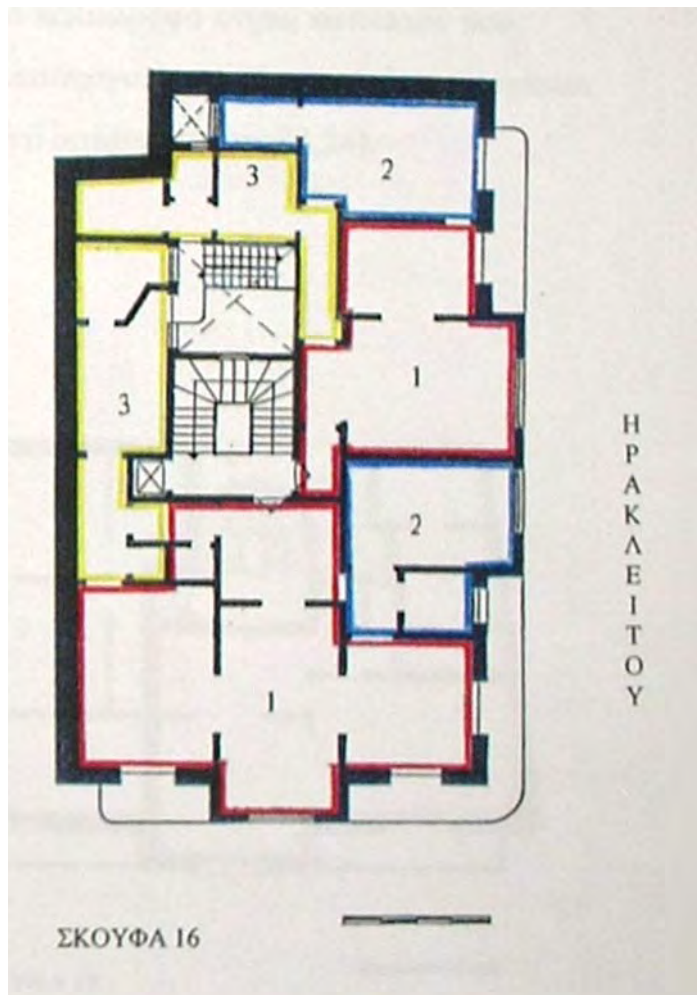

Όσον αφορά τις πολυκατοικίες, σε πολύ γενικές γραμμές, με την πάροδο του χρόνου παρατηρείται μια ομαδοποίηση των κύριων χρήσεων, ενώ παράλληλα μια τάση για πρακτικότερες και λειτουργικότερες λύσεις (Μαρμαράς, 1991: 218). Αυτό οφείλεται στην επίδραση της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής

Πιο συγκεκριμένα η σχεδιαστική νοοτροπία της δεκαετίας του 1920' θέτει το Χωλ, το οποίο είναι συνάμα είσοδος στο διαμέρισμα, σε κεντρική θέση, με τις λειτουργικές ενότητες να αναπτύσσονται γύρω του (βλ.εικ.181). Ο χώρος της εισόδου με άλλα λόγια επικοινωνούσε με όλα τα υπόλοιπα δωμάτια καθώς βρισκόταν στην κεντρικότερη θέση του διαμερίσματος. Στις πολυκατοικίες που κτίστηκαν κατά την περίοδο 1928-1931 παρατηρούμε μια μετάβαση στη λειτουργική διάρθρωση η οποία έχει σχέση με την απομόνωση των λειτουργικών ενοτήτων μεταξύ τους (βλ.εικ.182). Είναι εμφανής η τάση ομαδοποίησης λειτουργικών ενοτήτων που έχουν συγγενή χρήση. Στις αρχές της δεκαετίας του 1930', θα έχουμε πολλές τολμηρές και πρωτότυπες λύσεις που αποσκοπούν στην καλύτερη λειτουργική οργάνωση και την αποφυγή άσκοπων κινήσεων.

Εικ.181 Εσωτερική διάταξη εκλεκτικιστικών κτιρίων

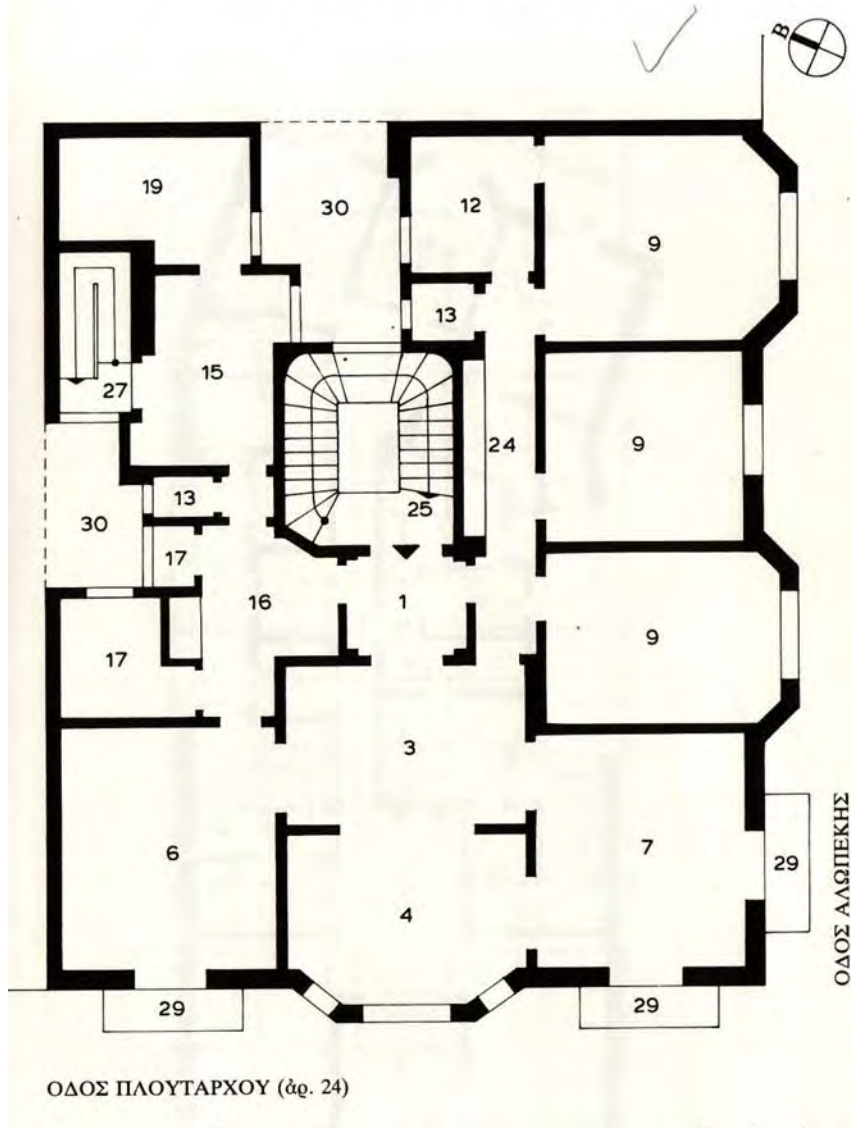

Εικ.182 Κάτοψη κτιρίου στην οδό Σκουφά 16 και Ηρακλείτου

Όπως και στις ιδιωτικές μονοκατοικίες τις οποίες θα δούμε στη συνέχεια, οι πολυκατοικίες του μεσοπολέμου, έχουν να αναδείξουν πάμπολλα παραδείγματα πολυτελούς κατοίκησης (βλ.σχέδιο4). Η διαμόρφωση του εσωτερικού φυσικά δεν έχει την ελευθερία που έχουν τα εξοχικά σπίτια της Εκάλης. Στις περισσότερες περιπτώσεις των παραδειγμάτων που αναλύσαμε στο αντίστοιχο κεφάλαιο, ο τρόπος διαμόρφωσης της κάτοψης ακολουθεί κάποια συγκεκριμένα πρότυπα, χωρίς αυτό να σημαίνει βέβαια πως οι σχεδιαστές της εποχής δεν έδωσαν πρωτότυπες και ιδιαίτερες λύσεις όταν τους δίνονταν η ευκαιρία.

ΣΧΕΔΙΟ 4

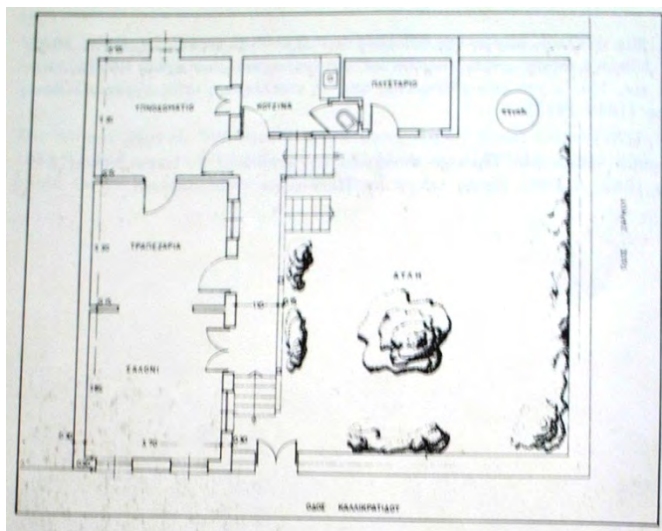
Πολυκατοικία του Β. Κ. Δημητριάδη, Πλουτάρχου 24 και Άλωπεκῆς
Μελέτη του ἀρχιτέκτονα Δημ. Φωτιάδη, 1928

Εδώ έχουμε ένα παράδειγμα πολυτελούς διαμερίσματος. Το διαμέρισμα αυτό περιέχει τρία υπνοδωμάτια, ενώ σε πολλά σημεία το εσωτερικό έχει επεκταθεί. Το Χωλ καταλαμβάνει την κύρια όψη του κτιρίου, ενώ οι ακάλυπτοι χώροι είναι περιορισμένοι. Μάλιστα, το συγκεκριμένα είναι ένα πολύ καλό παράδειγμα σωστής αξιοποίησης του οικοπέδου.

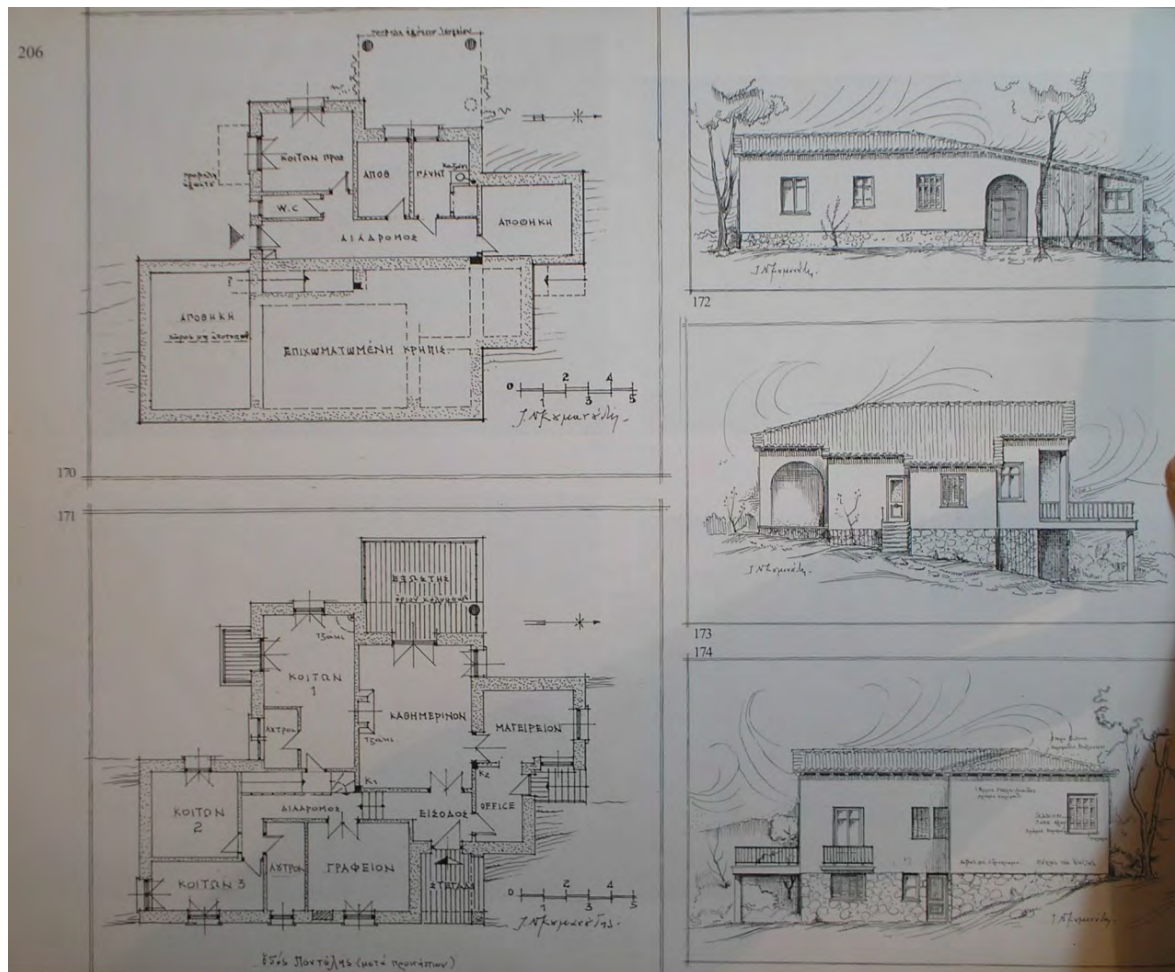
Οι μονοκατοικίες από την άλλη δεν παρουσίασαν κάποια ιδιαίτερη ομοιομορφία, όσον αφορά τον εσωτερικό σχεδιασμό τους. Εδώ, κοινές συνταγές όπως στις πολυκατοικίες, δεν θα συναντήσουμε. Υπάρχουν κάποια διαχρονικά κοινά 'μοτίβα' όσον αφορά κυρίως τις μικροαστικές κατοικίες, αλλά η εσωτερική διάταξη διαφέρει πολλές φορές σημαντικά

από κατοικία σε κατοικία. Παραδείγματος χάρη, καθ' αυτή την εποχή θα συναντήσουμε αυτοσχέδιες κατοικίες (βλ.εικ.183), όπως επίσης και πολυτελείς εξοχικές κατοικίες (βλ.εικ.184)

Εικ.183 Κάτοψη κατοικίας στον Κολωνό κτισμένη από εμπειροτέχνη

Το παραπάνω κτίριο, είναι ένα παράδειγμα μικροαστικής κατοικίας, όπου η εσωτερική διάταξη δεν έχει κάτι το ιδιαίτερο. Καλύπτονται μονάχα τα απαραίτητα. Αντίθετα το παρακάτω παράδειγμα της οικίας Ι. Δημοπούλου, δείχνει τις δυνατότητες που δόθηκαν στον αρχιτέκτονα προκειμένου να σχεδιάσει ένα πολυτελές εξοχικό σπίτι. Ορισμένα στοιχεία που δικαιολογούν έναν τέτοιο χαρακτηρισμό, είναι τα επιπλέον δωμάτια, η μεγάλοι αποθηκευτικοί χώροι, οι χώροι προσωπικού αλλά και ο μεγάλος εξώστης ο οποίος αναπτύσσεται πέρα από τα όρια κάλυψης. Αξιοσημείωτο εδώ είναι και το γεγονός, ότι υπάρχει διαφορά υψομετρικής στάθμης σε ορισμένους χώρους. Το σύστημα που ακολουθεί το κτίριο είναι μεικτό σύστημα από φέροντες τοίχους, ενώ η στέγη είναι ξύλινη και στηρίζεται σε τρία υποστυλώματα από σκυρόδεμα και δύο μεμονωμένες δοκούς (Ι.Ν.Κουμανούδης, Αθήνα 2001: 207)

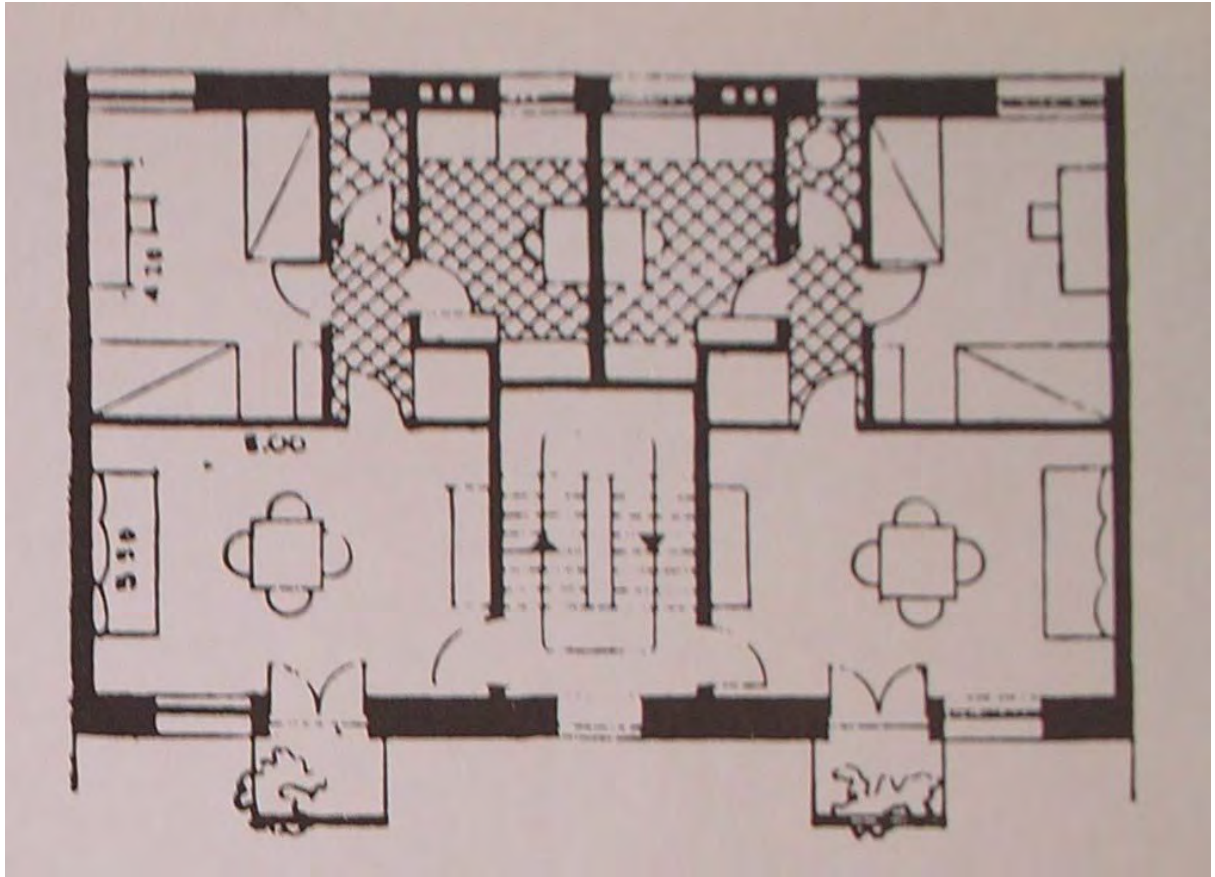
Εικ.184 Οικία Ισμήνης Δημοπούλου

Ερχόμενοι στις προσφυγικές κατοικίες, καθώς οφείλουμε να σημειώσουμε πως ο σχεδιαστής της εσωτερική διάταξη είχε ιδιαίτερα περιορισμένες επιλογές. Πολλές φορές μάλιστα δίνονταν οριακές λύσεις έτσι ώστε να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα. ορισμένα χαρακτηριστικά τα οποία τις διαχωρίζουν από τις υπόλοιπες κατοικίες είναι τα εξής:

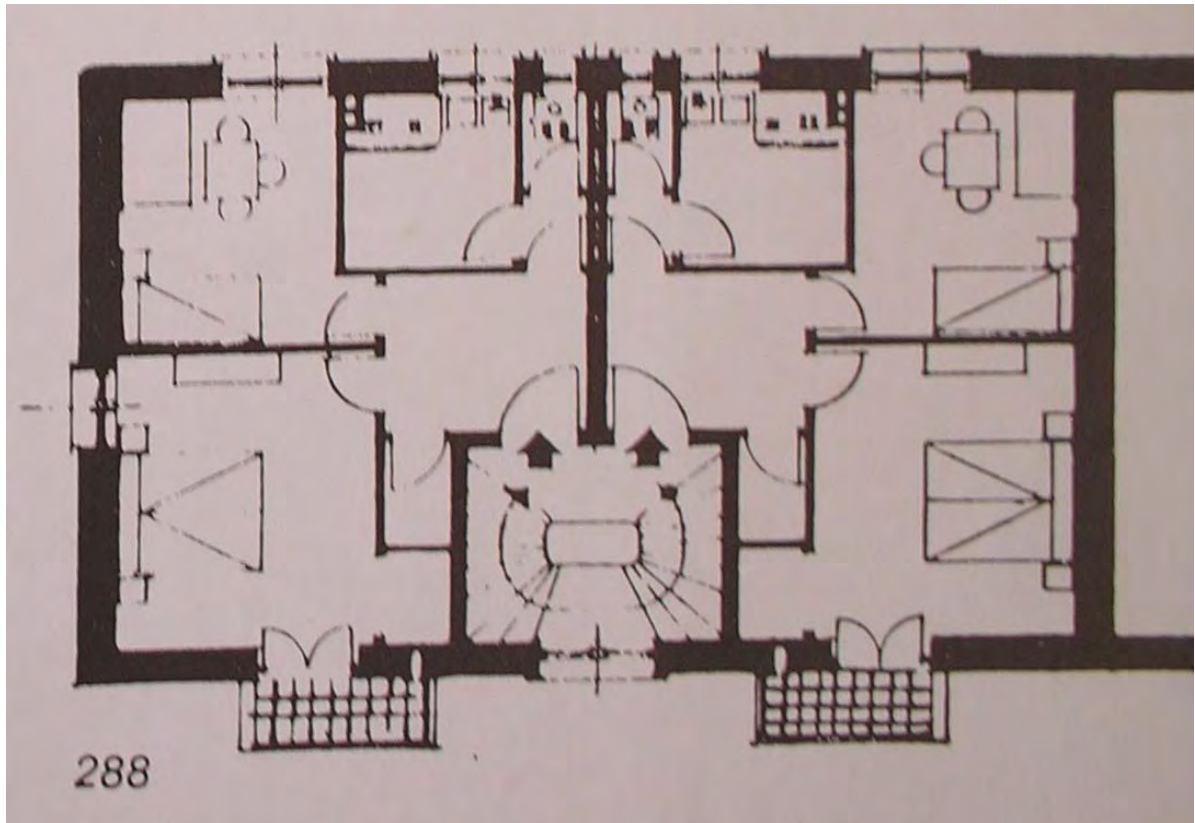
- Το ισόγειο λειτουργούσε ως χώρος εργασίας,
- Είχαν συνήθως στοιχεία λαϊκού χαρακτήρα. (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 136),
- ο διαθέσιμος δομήσιμος χώρος εκμεταλλεύονταν στο μέγιστο,
- οι κατόψεις και τα συγκροτήματα ήταν τυποποιημένα και
- γενικότερα οι ανέσεις ήταν μειωμένες.

Μια συνηθισμένη διάταξη ήταν τα υπνοδωμάτια να παρατίθενται στη σειρά καλύπτοντας από μόνα τους ένα μεγάλο μέρος της όλης κατοικίας.

Μοιράζονται έναν κοινό διάδρομο ο οποίος καταλήγει στη τραπεζαρία (βλ.εικ.185,186).

Εικ.185 Τυπική διάταξη προσφυγικών πολυκατοικιών - Κ.Λάσκαρης

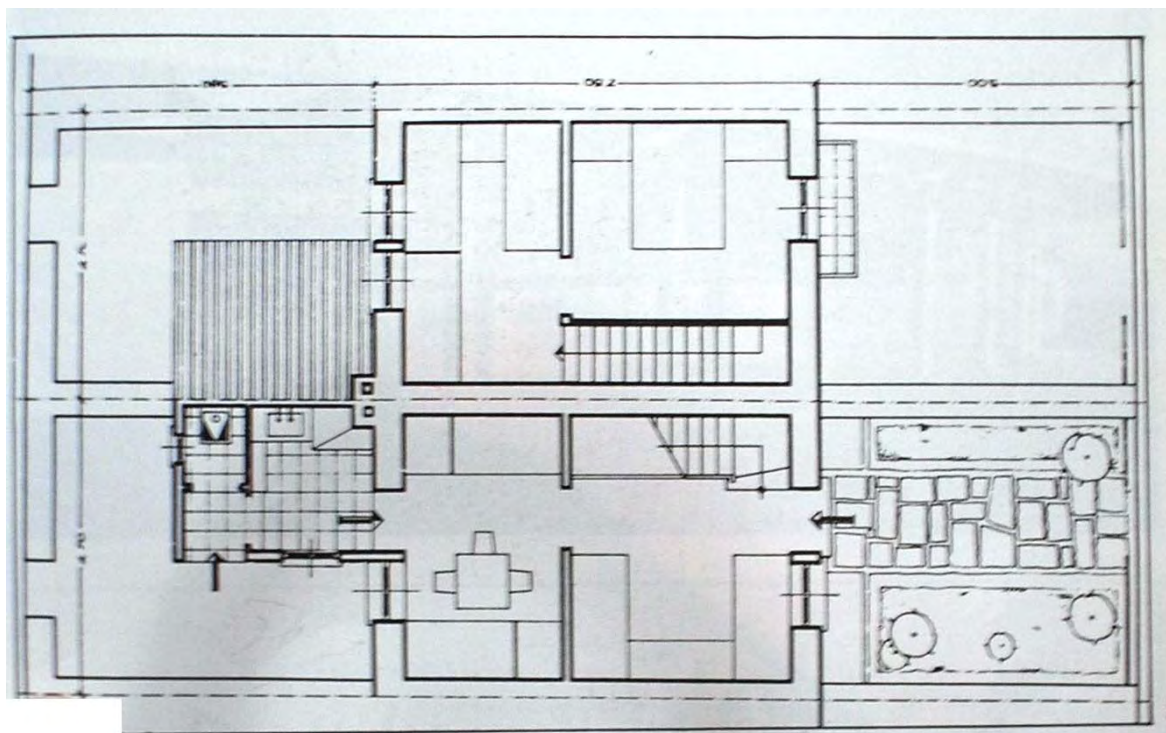

Εικ.186 Τυπική διάταξη προσφυγικών πολυκατοικιών - Δ.Κυριάκος

Όπως είναι χαρακτηριστικό από τις τυπικές εσωτερικές διατάξεις των γνωστών αρχιτεκτόνων τα διαμερίσματα σχεδιάζονταν σχεδόν τετραγωνικά ώστε να αποφεύγονται οι διάδρομοι και οι άσκοπες κινήσεις. Χώρος διατίθεται μόνο για τα βασικά. Η είσοδος βρίσκεται κατευθείαν το σαλόνι (βλ.εικ.185) ή τον χώρο υποδοχής ο οποίος λειτουργεί και σαν συνδετικός κρίκος μεταξύ των υπόλοιπων λειτουργιών (βλ.εικ.186). Οι εξώστες είναι και αυτοί πολύ μικροί μαρτυρώντας στον θεατή την ανάγκη για 'οριακές' λύσεις.

Μετά το 1931, αρχίζουν να κτίζονται και 3όροφες πολυκατοικίες, με πλυντήρια (σε ταράτσα ή ημιυπόγειο). Ορισμένα διαμερίσματα διαθέτουν και εξωτερικούς διαδρόμους ενώ η κατακόρυφη επικοινωνία επιτυγχάνεται μέσω σκάλας που υπάρχει ανά 6 διαμερίσματα. Οι ελεύθεροι χώροι μεταξύ των πολυκατοικιών δεν διαμορφώθηκαν (Μπαμπάλου, Νουκάκη, 1985: 138).

Το παρακάτω διαμέρισμα (βλ.εικ.187) είναι μία χαρακτηριστικό αντιμετώπιση της παρούσας κατάστασης. Είναι μία λογική αξιοποίηση των αρχών της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής.

Εικ.187 Τυπική κάτοψη μελέτης για τις προσφυγικές κατοικίες στις Ν. Κυδωνίες (μετά το 1936)

Εικ.188 Προοπτικό σχέδιο μελέτης για τις προσφυγικές κατοικίες στις Ν. Κυδωνίες

-3.3 Κατασκευαστικά Ζητήματα

Όσον αφορά την κατασκευή των κτιρίων του μεσοπολέμου, όλες οι κατηγορίες κτιρίων, επηρεάζονται από τις νέες τεχνολογίες οικοδόμησης. Ίσως η σημαντικότερη αλλαγή στον τρόπο οικοδόμησης, είναι η γενίκευση της χρήσης σκυροδέματος. Η τεχνοτροπία αυτή κατάργησε πλήρως την προηγούμενη και έφερε πολλά οφέλη στον σχεδιαστικό, κατασκευαστικό, οικονομικό αλλά και αισθητικό τομέα.

Αναλόγως με αυτά που ειπώθηκαν, ελευθέρωσε τον φέροντα οργανισμό, προσφέροντας νέες σχεδιαστικές δυνατότητες και ελευθερία στους αρχιτέκτονες και μηχανικούς. Κατασκευαστικά, μείωσε τον όγκο του κτιρίου, έδωσε τη δυνατότητα για μεγαλύτερα ανοίγματα, έκανε ανθεκτικότερα με τη χρήση του πάνω σε διάφορα φέροντα στοιχεία όπως δοκούς και υποστυλώματα προσφέροντας με τη σειρά τους μεγαλύτερη ασφάλεια. Όσον αφορά την οικονομία, μείωσε κατά πολύ το κόστος κατασκευής και αποτέλεσε σημαντική πηγή συναλλάγματος στα εγχώρια καθώς τα υλικά παρασκευής τους παράγονται στην Ελλάδα και όχι μόνο στο εξωτερικό. Τέλος, στο αισθητικό κομμάτι έχοντας παρέχει την ελευθερία για την οποία μιλήσαμε πριν οπότε και την ευκολότερη επίλυση των αισθητικών προβλημάτων. Επιπλέον το τσιμέντο χρησιμοποιήθηκε αναμιγμένο με χρώμα ώστε να δώσει συγκεκριμένες αποχρώσεις στα κτίρια, αποτελώντας μια ανθεκτική τεχνική.

Βιβλιογραφία

- Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα
- Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού: Αθήνα
- Φιλίππιδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.
- Εμμανουήλ Ε., Φέσσα, (1987), **Νέα Ελληνική αρχιτεκτονική**, Ίδρυμα Ιω. Κωστόπουλου: Αθήνα
- Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα
- Εμμανουήλ Β. Μαρμαράς (1985), **Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας : θεσμικό πλαίσιο, χωροθέτηση, διαδικασία παραγωγής**, Ανέκδοτη Διατριβή, Πολιτιστικό τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα.
- Κουμανούδης Ιω. (2002), **Η Εκάλη που έφυγε ... 1920 – 1941**, ΤΕΕ: Αθήνα
- Θεοδωρίδου Α. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα
- Pevsner N. (1984), **Exchanges and Bank. A history of building types**, London

Εξωτερικοί σύνδεσμοι

εξωτερικός σύνδεσμος¹ – Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών: Eie.gr

Πηγές εικόνων:

Εικ.1 - Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού:
Αθήνα

Εικ.2 – Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα:
Αθήνα.

Εικ.3 – Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού:
Αθήνα

Εικ.4 – Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού:
Αθήνα

Εικ.5 - Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού:
Αθήνα

Εικ.6 - Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού:
Αθήνα

Εικ.7 - Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού:
Αθήνα

Εικ.8 - Β' Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού:
Αθήνα

Εικ.9 - Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού:
Αθήνα

Εικ.10 - Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα:
Αθήνα.

Εικ.11 - Φιλίππιδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.12 – **Η Αρχιτεκτονική του Σχολικού Κτιρίου, Παρουσίαση Α. Μαίστρου:**

http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CE4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fcourses.arch.ntua.gr%2Ffsr%2F115852%2Farxitektoniki_toy_sxolikoy_ktirioy.ppt&ei=Jdb1T_OcHcXf4QSzm-n_Bg&usg=AFQjCNEhnhbQdjffIFy6xQqvJXa-OTkf8A&sig2=DnqVQ1Aqsp85fsCyPy0vyA

Εικ.13 - **Μαθήματα Σχολής Αρχιτεκτόνων:** courses.arch.ntua.gr

Εικ.14 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.15 - Θεοδορίδου Λ. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.16 - Εμμανουήλ Ε., Φέσσα, (1987), **Νέα Ελληνική αρχιτεκτονική**, Ίδρυμα Ιω. Κωστόπουλου: Αθήνα

Εικ.17 - Εμμανουήλ Ε., Φέσσα, (1987), **Νέα Ελληνική αρχιτεκτονική**, Ίδρυμα Ιω. Κωστόπουλου: Αθήνα

Εικ.18 - Εμμανουήλ Ε., Φέσσα, (1987), **Νέα Ελληνική αρχιτεκτονική**, Ίδρυμα Ιω. Κωστόπουλου: Αθήνα

Εικ.19 - Εμμανουήλ Ε., Φέσσα, (1987), **Νέα Ελληνική αρχιτεκτονική**, Ίδρυμα Ιω. Κωστόπουλου: Αθήνα

Εικ.20 - Εμμανουήλ Ε., Φέσσα, (1987), **Νέα Ελληνική αρχιτεκτονική**, Ίδρυμα Ιω. Κωστόπουλου: Αθήνα

Εικ.21 - Θεοδορίδου Λ. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.22 - Θεοδορίδου Λ. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.23 - Κουμανούδης Ιω. (2002), **Η Εκάλη που έφυγε ... 1920 – 1941**, ΤΕΕ: Αθήνα

Εικ.24 - Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.25- Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.26 -Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.27- Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Σχέδια 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 17, 22, 29, 13, 28, 12, 21, 25, 26, 30 -
Εμμανουήλ Β. Μαρμαράς (1985), **Η αστική πολυκατοικία της μεσοπολεμικής Αθήνας : θεσμικό πλαίσιο, χωροθέτηση, διαδικασία παραγωγής**, Ανέκδοτη Διατριβή, Πολιτιστικό τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα.

Εικ.28- Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.29 -**Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.30- Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.31- Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.32- Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο

Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.33 -Προσωπικό Αρχείο

Εικ.34- Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.35 -Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.36- Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.37- Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.38- Προσωπικό Αρχείο

Εικ.39- Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.40 - Προσωπικό Αρχείο

Εικ.41 - Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.42 -Προσωπικό Αρχείο

Εικ.43 – **Παλιά Ξάνθη:**

http://oldxanthi.blogspot.gr/2010/09/blog-post_1087.html

Εικ.44 - **Μορφολογία, Ρυθμολογία, Θεωρία των Αρχιτεκτονικών Μορφών και Ρυθμών:**
http://morfologia.arch.duth.gr/3o_etos/3o_exam_VI/eklektikismos.pdf

Εικ.45 - **Μορφολογία, Ρυθμολογία, Θεωρία των Αρχιτεκτονικών Μορφών και Ρυθμών:**
http://morfologia.arch.duth.gr/3o_etos/3o_exam_VI/eklektikismos.pdf

Εικ.46 – **Τέχνες, Γράμματα, Πολιτισμός:**
http://texnografia.blogspot.gr/2012/05/blog-post_07.html

Εικ.47 - <http://konstantinep.blogspot.gr>

Εικ. 48 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.49 - Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού: Αθήνα

Εικ.50 Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού: Αθήνα

Εικ.51 -Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού: Αθήνα

Εικ.52- Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού: Αθήνα

Εικ.53- Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού: Αθήνα

Εικ.54- **Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών:** eie.gr

Εικ.55- **Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών:** eie.gr

Εικ.56- Φιλίππιδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.57 - Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα

Εικ.58 - **Ακροκέραμα:**

Πηγή: <http://akrokerama.blogspot.gr>

Εικ.59 - **Ακροκέραμα:**

Πηγή: <http://akrokerama.blogspot.gr>

Εικ.60- **Αρχιτεκτονική του Σχολικού Κτιρίου, παρουσίαση Α. Μαιστρου:**

http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CE4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fcourses.arch.ntua.gr%2Ffsr%2F115852%2Farxitektoniki_toy_sxolikoy_ktirioy.ppt&ei=Jdb1T_OcHcXf4QSzm-n_Bg&usg=AFQjCNEhhibQdjffIFy6xQqvJXa-OTkf8A&sig2=DnqVQ1Aqsp85fsCyPy0vyA

Εικ.61- **Παρίσι, Λονδίνο, Αθήνα:**

http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B35_t.html

Εικ.62 - **Παρίσι, Λονδίνο, Αθήνα:**

http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B35_t.html

Εικ.63- Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού: Αθήνα

Εικ.64- Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού: Αθήνα

Εικ.65- **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.66- **Αρχιτεκτονική του Σχολικού Κτιρίου, παρουσίαση Α. Μαιστρου:**

http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CE4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fcourses.arch.ntua.gr%2Ffsr%2F115852%2Farxitektoniki_toy_sxolikoy_ktirioy.ppt&ei=Jdb1T_OcHcXf4QSzm-n_Bg&usg=AFQjCNEhhibQdjffIFy6xQqvJXa-OTkf8A&sig2=DnqVQ1Aqsp85fsCyPy0vyA

Εικ.67- Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.68 -Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.69 -Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.70- Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.71 -Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.72- **Μαθήματα Σχολής Αρχιτεκτόνων**
courses.arch.ntua.gr/fsr/139430/MESOPOLEMIKH%20ARX%20.pdf

Εικ.73- **Μαθήματα Σχολής Αρχιτεκτόνων**
courses.arch.ntua.gr/fsr/139430/MESOPOLEMIKH%20ARX%20.pdf

Εικ.74 -**Μαθήματα Σχολής Αρχιτεκτόνων**
courses.arch.ntua.gr/fsr/139430/MESOPOLEMIKH%20ARX%20.pdf

Εικ.75- **Μαθήματα Σχολής Αρχιτεκτόνων**
courses.arch.ntua.gr/fsr/139430/MESOPOLEMIKH%20ARX%20.pdf

Εικ.76- **Μαθήματα Σχολής Αρχιτεκτόνων**
courses.arch.ntua.gr/fsr/139430/MESOPOLEMIKH%20ARX%20.pdf

Εικ.77- **Μαθήματα Σχολής Αρχιτεκτόνων**
courses.arch.ntua.gr/fsr/139430/MESOPOLEMIKH%20ARX%20.pdf

Εικ.78 -**Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.79 - **Savsidir:**
savsidir.blogspot.gr

Εικ.80- Θεοδωρίδου Λ. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.81- **Panoramio:**

<http://www.panoramio.com>

Εικ.82- Θεοδωρίδου Λ. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.83 - **Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών**: eie.gr

Εικ.84 Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.85 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.86 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.87 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.88 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.89- Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα

Εικ.90 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.91- Θεοδωρίδου Λ. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.92- Θεοδωρίδου Λ. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.93 -Θεοδωρίδου Λ. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.94- Θεοδωρίδου Λ. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.95 -Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.96 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.97- Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.98 -Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.99 -**Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.100- Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.101 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.102- **Greek Architects:**
<http://www.greekarchitects.gr>

Εικ. 103 - Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα

Εικ.104 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.105 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.106 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.107 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.108 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.109 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.110 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.111 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.112 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.113 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.114 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.115 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.116 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.117 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.118 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.119 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.120 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.121 – **Newsbeast:**

<http://www.newsbeast.gr/greece/arthro/157199/taxidi-sto-hrono-kai-tin-istoria/>

Εικ.122- **7mk archives 09:**

<http://7mk-archives09.blogspot.gr/2009/04/blog-post.html>

Εικ.123- **Newsbeast:**

<http://www.newsbeast.gr/greece/arthro/157199/taxidi-sto-hrono-kai-tin-istoria/>

Εικ.124 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.125 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.126 - **Προσωπικό Αρχείο**

Εικ.127 – **Monumenta:**

<http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=8>

Εικ.128 – **Monumenta:**

<http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=8>

Εικ.129- **Monumenta:**

<http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=8>

Εικ.130- **Monumenta:**

<http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=2&lang=gr&CategoryID=3&ArticleID=8>

Εικ. - <http://tro-ma-ktiko.blogspot.com/2010/10/metoxiko-tameio-tatoy.html>

Εικ.131- <http://tro-ma-ktiko.blogspot.com/2010/10/metoxiko-tameio-tatoy.html>

Εικ.132- travelioannina.com

Εικ. 133- travelioannina.com

Εικ.134 - <http://www.neolaia.gr>

Εικ.135 - Φιλίππιδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.136 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.137 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.138- **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.139 - Φιλίππιδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.140 - Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού: Αθήνα

Εικ.141 - **Αρχιτεκτονική του Σχολικού Κτιρίου, παρουσίαση Α. Μαιστρου:**

http://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CE4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fcourses.arch.ntua.gr%2Ffsr%2F115852%2Farxitektoniki_toy_sxolikoy_ktirioy.ppt&ei=Jdb1T_OcHcXf4QSzm-n_Bg&usg=AFQjCNEhahbQdjffIFy6xQqvJXa-OTkf8A&sig2=DnqVQ1Aqsp85fsCyPy0vyA

Εικ.142 - Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα

Εικ.143 - Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα

Εικ.144 - Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα

Εικ.145 - Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα

Εικ.146- Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα

Εικ.147 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.148- **Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών: eie.gr**

Εικ.149 - http://content-mcdn.ethnos.gr/filesystem/images/20110929/low/assets_LARGE_t_420_53831728.JPG

Εικ.150 - Φιλίπιδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.151- Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα

Εικ.152 - **Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών: eie.gr**

Εικ.153 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.154 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.155 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.156 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.157 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.158 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.159 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.160 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.161 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.162 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.163- Φιλίππιδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.164- Φιλίππιδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.165 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.166 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.167- Φιλίππιδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.168 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.169 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.170 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.171 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.172 - **Προσωπικό αρχείο**

Εικ.173 - **Αρχαιολογία της Πόλης των Αθηνών: eie.gr**

Εικ.174 - Χολέβας Ν. (1994), **Η αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια**, Εκδόσεις Φιλιππότη: Αθήνα

Εικ.175 - Θεοδωρίδου Α. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.176- Newsbeast.gr

Εικ.177- Newsbeast.gr

Εικ.178 - Θεοδωρίδου Λ. – Σωτηρίου (2011), **Νικόλαος Ζουμπουλίδης Ένας σημαντικός αρχιτέκτονας. Ένας πολύπλευρος άνθρωπος**, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας: Αθήνα

Εικ.179 - Μπαμπάλου, Νουκάκη Μπ. (1985), **Η Αθήνα στον 20ο αιώνα 1900-1940 Αθήνα ελληνική πρωτεύουσα**, Υπουργείο Πολιτισμού: Αθήνα

Εικ.180 - Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.181 - **Μορφολογία – Ρυθμολογία, Θεωρία των Αρχιτεκτονικών Μορφών & Ρυθμών:**
http://morfologia.arch.duth.gr/3o_etos/3o_exam_VI/eklektikismos.pdf

Εικ.182 - Ντούρμα Ελ. (2003), **Αστική πολυκατοικία του μεσοπολέμου στην Αθήνα : μια τομή στην οδό Σκουφά**, διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων - Τομέας Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού, Αθήνα

Εικ.183- Εμμανουήλ Ε., Φέσσα, (1987), **Νέα Ελληνική αρχιτεκτονική**, Ίδρυμα Ιω. Κωστόπουλου: Αθήνα

Εικ.184 - Κουμανούδης Ιω. (2002), **Η Εκάλη που έφυγε ... 1920 – 1941**, ΤΕΕ: Αθήνα

Εικ.185- Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.186 - Φιλιππίδης Δ. (1984), **Νεοελληνική Αρχιτεκτονική**, Μέλισσα: Αθήνα.

Εικ.187 - Εμμανουήλ Ε., Φέσσα, (1987), **Νέα Ελληνική αρχιτεκτονική**, Ίδρυμα Ιω. Κωστόπουλου: Αθήνα

Εικ.188 - Εμμανουήλ Ε., Φέσσα, (1987), **Νέα Ελληνική αρχιτεκτονική**, Ίδρυμα Ιω. Κωστόπουλου: Αθήνα

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την Μ. Πρατικάκη, φοιτήτρια του ΕΜΠ, για την βοήθεια που μου προσέφερε, όσον αφορά τον δανεισμό βιβλίων από την κεντρική βιβλιοθήκη του Πολυτεχνείου.